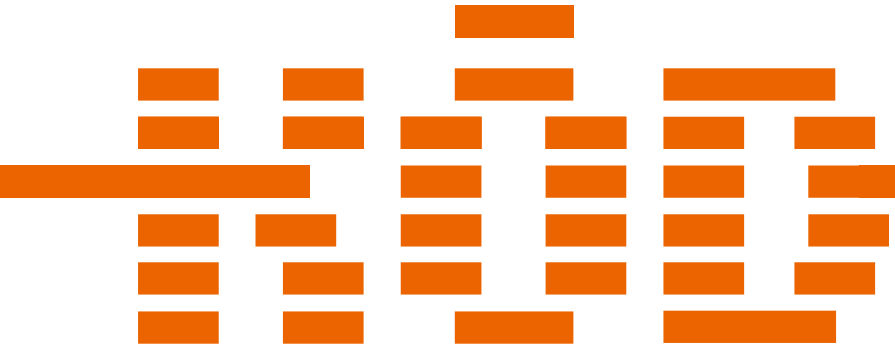

Časopis za kulturu, književnost i nauku
Revistë për kulturë, letërsi dhe shkencë
Lil pala e kultura, lilvarnipe thaj sikavnipe
Časopis za kulturu, književnost i znanost

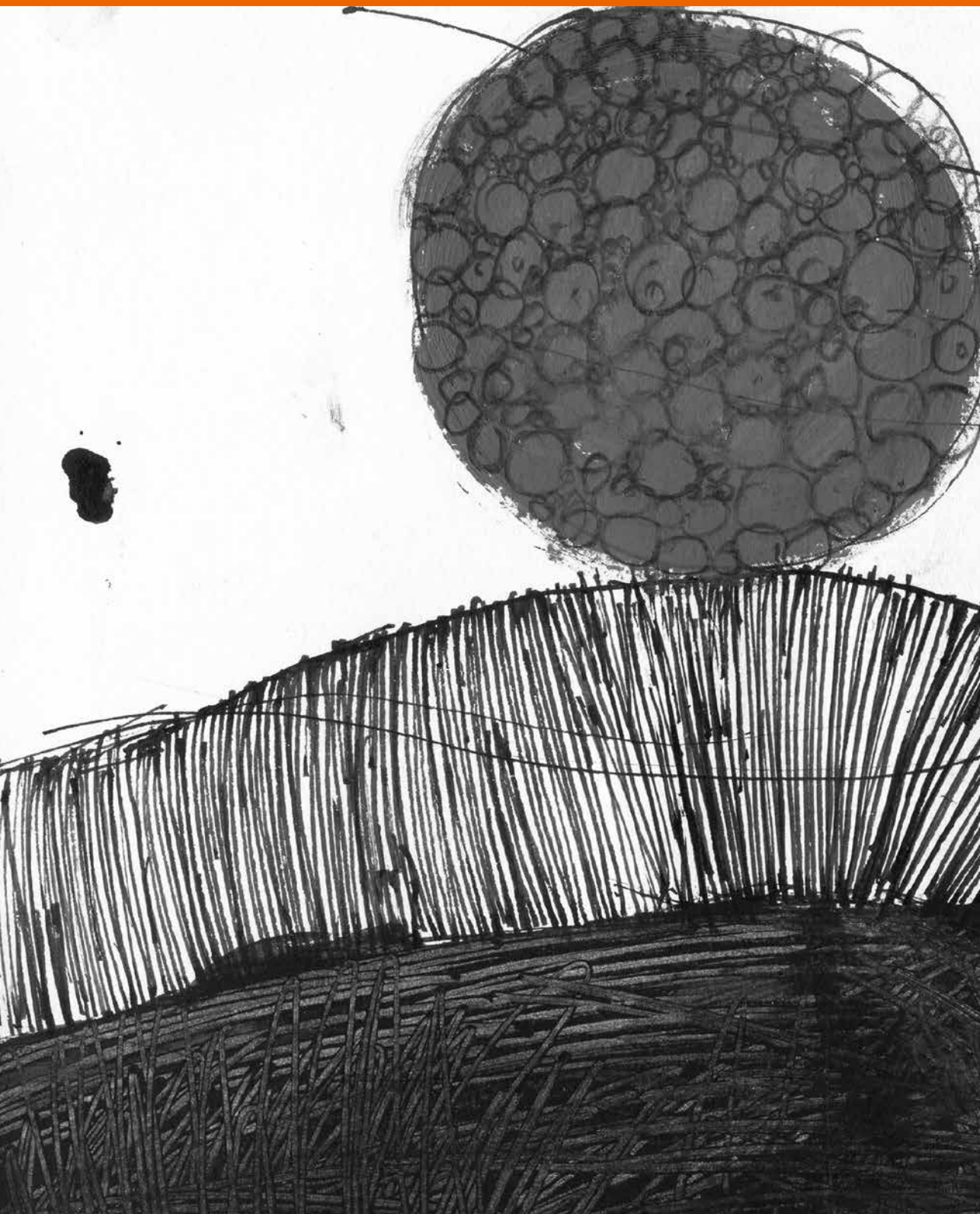

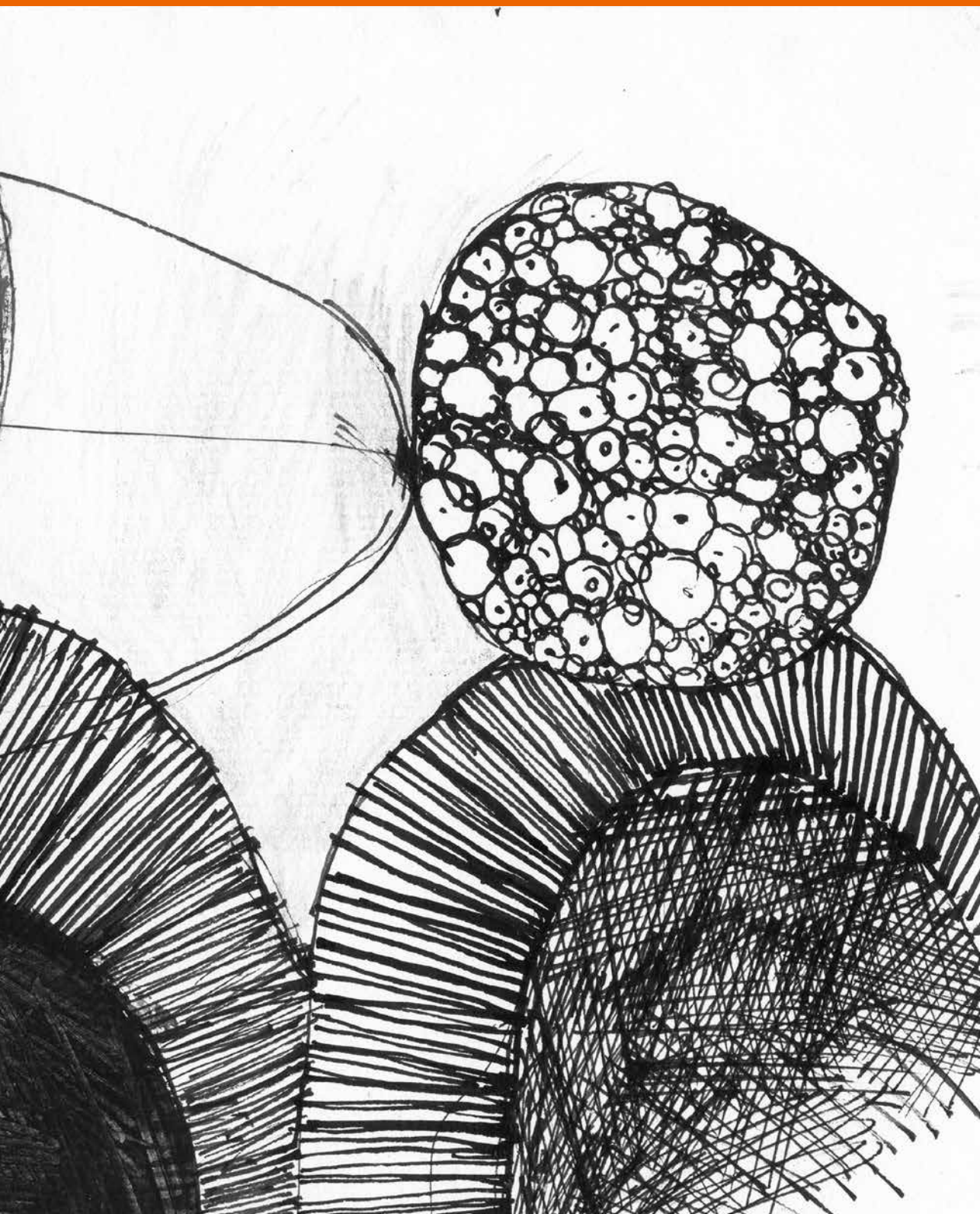

KNJIŽEVNOST ■ LETËRSI ■ LILVARNIPE
Ibrahim Berjashi ■ **Në mbretërinë e kaçurelave** |9-11|
Enver Muratović ■ **Poezija** |12-16|
Bogić Rakočević ■ **Tu su** |17-56|
Ruždija Ruso Sejdović ■ **Trajosqo nasvalipe/ Životna uloga** |57-62|
Nikola Nikolić ■ **Magjistari** |64-72|

DRUŠTVO ■ SHOQËRIA ■ AMALIPE
Vesna Delić ■ **Nasilnici i žrtve** |74-81|

KRITIKA ■ KRITIKË ■ KRITIKA
Ethem Mandić ■ **Neko zove** |84-86|
Bogić Rakočević ■ **Lično i univerzalno** |88-91|
Jaho Kollari ■ **Efekti i topit të borës** |92-97|
Gazmend Çitaku ■ **Mbretresha Teutë dhe kodra Pinjës në Ulqin** |100-103|
Vanda Babić ■ **Tivat kroz stoljeća, mjesto gospodara i kmetova** |104-108|

HRONIKA ■ KRONIKË ■ HRONIKA
Aktivnosti Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore |110-119|
Promocija pjesničke zbirke „Fragmenti zaboravljene nade", autora mr. sc. Vladana Laloviča |120-122|
Okrugli sto „Kulturne raznolikosti Crne Gore -nasljedstvo koje nas obogaćuje" |124-129|
Okrugli sto „Život i djelo Pavla Butorca - promicatelja vrijednosti čovjeka" |132-135|

Likovni prilozi | Ilustrimet artistike | Artistikane suretâ
Adela Zejnilović

GODINA 2016

Časopis za kulturu, književnost i nauku
Revistë për kulturë, letërsi dhe shkencë
Lil pala e kultura, lilvarnipe thaj sikavnipe
Časopis za kulturu, književnost i znanost

Izdavač | Botues | Editori

CENTAR ZA OČUVANJE I RAZVOJ KULTURE MANJINA CRNE GORE
QENDRA PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E KULTURËS SË PAKICAVE MALIT TË ZI
CENTER FOR PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF THE CULTURES
OF NATIONAL MINORITIES IN MONTENEGRO

Vuka Karadžića 31
Tel/fax +382 20 621-356
Poštanski fah br. 35
81000 Podgorica
e-mail: cekum@t-com.me
www.cekum.me

Za izdavača | Për botuesin| Angluno Editori
Dr Derviš Selhanović, direktor

Redakcija | Redaksia | Redakcia
Zuvdija Hodžić - glavni urednik | kryeredaktor | angluno redaktori
Ruždija Ruso Sejdović
Vlatko Simunović
Haxhi Shabani
Anton Gojçaj
Senad Karađuzović

Sekretar redakcije | Sekretar i redaksisë | Redakciaqo sekretari
Izedina Adžović Škrijelj

Grafičko oblikovanje | Përkujdesja grafike | Grafikano kerdipe thaj phaglipe
Adela Zejnilović

Štampa | Shtyp | Štampa
3M Makarije - Podgorica

Tiraž | Tirazhi | Tiraži
200

Godina 2016

Ibrahim Berjashi

Poezi bashkëkohore shqipe
Në mbretërinë e kaçurelave

KISHA ME ARDH`...

Kisha me ardh nji natë edhe pa hanë
Me ba gjumë pa valë deti e dhim` koke,
Nga maestrali vullkani i kantajnerëve,pleh
I daltë flaka edhe qebaptores që gatuen n`prush
Mish të skaduem njëmijë vjet,
M` bani m`u lag me ujë t` ftoftë.
Kisha me ardh` me nji gem` rozmarinë,
M` u zhytë n` ujë deri n` brez ,
E ty me t` goditë me nji shikim,
M`at anë lumit t` qofsha fal`
E me t` ba me ditë me `j guralec,
Sa me t` thanë se jam gjallë...
Edhe shpirti lirinë e gjen, vetëm,
N` prehnin tand t` ngrohtë
Kisha m`e ba zemrën gurë
Si me e mbajtë veten,
Se ta kam vu synin,pra.

SIRENË PREJ HANE

E paske pushtue bjeshkën deri n` palcë,
Edhe shndërrue n`legjendë hane,
Je akull apo gacë,
Krijesë e blertë, me sy zane ?
Ajo pemë e urueme mbi supe,
Lumnue qenka në k` të stinë,
Mshefun ta përgjon pulsin,
T`a ndjen pranë edhe bukurinë!
Sa shumë xhelozon liqeni i artë,
Dallgëzon i përgjumun nëpër k` neta,
Siluetat ndjekin legjendën e kristaltë,
Për trimin qenke vals edhe veta !

KAHERË

Vjen me aromën e pranverës lozonjare
Buzëkuqe gushën pëllumbeshë zanë
Diellin ma sjell qershi në dritare
Por mbetesh hije dhe ofshamë.
Shtatë mileniume diku larg atje
Bota sillet vërdallë në gisht
“Do më kesh përseri ku isha dje”
Je romancë shtegtim mbi mal e kodër
Mandarinë zbret pak edhe portokall
Zemrat i paskemi vëretet top apo lodër
Kaherë më djeg zjarr për ty ky mall
Ulqin,28 nëntor 2015, ora 4,20

NË MBRETËRINË E KAÇURELAVE

M-os më prek fshehurazi bregun e ferrit
A-s unazën e zjarrtë në atelieun e kraterit
J-oshmë shpirtin ritmikisht butë më lutje
L-odhur më ke, vetëm për një ah me puthje
I- dehur në gjunjë po vdes me ndjenjën eros
N-doshta në amshim arrij edhe më fundos
A-tëherë bukuria i shëron dhimbjet plagë
P-o pagjumësia më zvarrit vijë e vërragë
I-k përtej globit tim unë as hije e as portret
T-retur kam përtej ankthit kush jam vërtet
O-se jam bërë oker e kornizë me klithje
R-efleks e oreks mesnate me shumë grishje
E-h qenkam varkë pa vel në mbretërinë kaçurrel

SYTË E TU

Mes dy qyteve, një distancë e gjatë,
Ka vetëm nostalgji
Edhe etje e shpirtit të trazuar
Kopshti është zverdhur
Nga pelegrianzhi i pritjeve
Të orëve të vona
Aroma e ftoit përkujton
Se kemi hapur derën e parajsës
Edhe drita e syve tu
Shpie në ishullin e pashkelur.

PEMA E ZANËS

N`venat e tua (s`) banoj unë,
Madh`shtia yte n` mua s` venitet,
Vjen edhe valëzon mbi ujë,
Zemra o bobo se ç` më rritet... !
Ty, fole e diellit të artë,
Edhe `j herë t` shoh buzëqeshjen,
T` ndjej edhe puthjen e zjarrtë,
Se m` gur`zove heu me heshtjen!
Lartësohesh përtej qiellit,
Mbi kopështin tim mitik,
Ti engjëll edhe zë i fyellit,
M` ban gjallë,qirin mos ma fik!

T` LE PA MEND

T` le pa mend çdo gja që ka frymën e saj,
Liria e të jetuemit me aromë dafine,
Edhe kafeja e mëngjesit imazh nën ulli
T` le pa mend pelegrinazhi n` pyllin e pishave
Që t `çon emocione kristali deri n` galaktikë
Me fjet nji natë pa temperaturë
Edhe me met i gjallë për jetë e mot!
T` le pa mend vrapi nëpër miklimin e ujit
Sa xhelozon edhe dielli me madhështinë
E qerpikut pikë palme e akuarium yjesh
T` le pa mend...

Enver Muratović

POEZIJA

MRAK

Ne znam je li gore
Kad zatvorim ili otvorim oči

Mrak koji je sa obje strane
Mene
Samo je mrak

Tek pjesma zasvijetli na tren

Pa se ugasi

PTICE NE VOLE LJUDE

Uz jutarnji čaj na terasi,
Sa slašću degustiram i svađu
Vrabaca i svraka...

Ubrzo me opaze
Pa prhnu u zamagljeno nebo,
I ne vraćaju se
Do sljedećeg jutra.

Ptice ne vole ljude.

Možda je bogohulno, Bože,
Ali prava je šteta
Što sam uopšte
Čovjek!

ČETIRI HAIKUA

PROLJEĆE

S proljeća, trešnja
Zamiriše i kad je
Zatvoren prozor.

LJETO

Doletje leptir:
Cvijet se zanjiha i
Sjenka njegova.

JESEN

U pola noći -
Šuškanje trave. Slutim
Ježeve bodlje.

ZIMA

Vatra iz peći
Obasjava sobičak.
Glavata sjenka.

PREPOZNAVANJE

Jednoga ljeta, na pijaci u Baru,
Sasvim nepoznata prodavačica igračaka
Prepoznala je na meni
Čelo moga oca.
Otac je već tada bio mrtav.

Danas me niko ne prepoznaje
Po ocu; ni ja ne nazirem
Ništa njegovo na sebi –

Osim osjećaja da sam mu svakoga dana
Sve bliži!

jul, 2014.

NE VIDIM

Ležeći ispod krošnje
Ne vidim
Kako sunce ulazi u trešnje
I one postaju slađe…

Ne vidim ni to
Što trave slave Boga,
A ležim na njima
Lomeći skrušene strukove.

Ne vidim ni sebe
Onoga ispod zemlje:
Gomilu smrdljiva mesa –
Crvlju gozbu!

A ležim,
Ko zna od kada;
Ko zna do kada…
Ko?

PJESMA GRANIČARA

Granica je nevidljiva linija oko koje se koljemo,
Svetinja u čije ime prosipamo
Krv i čuvamo je noću kao ženu;
Minska polja, za svaki slučaj, sadimo
Poput ratarâ. Granica je opsesija,
Noćna mora; oblike njene milujemo
Kroz dvoglede, niz nišane, kroz
Podmazane topovske cijevi…

Ni cvijeće ne raste, niti pečurke,
Niti je ptice seru – zbog svetosti njene!

Granica – to čudo na čudima,
Ta izvojevana zabluda bez mirisa
I ukusa; neopipljiva zaštita naša,
Sudbina neizbježna, usud
Da budemo bolji od onih Tamo
Sa druge strane; strast naša da njihove majke
Više puta zakukaju! Granice koje
Postaju naše vene, zatvaraju nas
U sebe same… Postajemo i mi
Te beskrajne praznine! I u nas gledaju
Kroz podmazane topovske cijevi, kroz dvoglede
I preko nišana oni otuda
Sa kojima nas veže ona ista
Zamišljena linija,
Ona granica.

***

Tišinu groblja remetim koracima
Kroz osušenu travu, čičkove i trnje.
Očekuje me očev grob, oivčen
Betonom. Mislima se uvlačim
U taj mračni prostor, u crnilo zemlje;
Mrak je između mene i onog
Što je ostalo od oca.

Šapućem molitvu za mrtve i žive.
Tih nekoliko riječi, izgovorenih
Na lošem arapskom, liče na pjesmu,
Na onaj mrak između nas,
Na šuštanje osušene trave,
Na korake…

Ovdje samo ja osjećam odsutnost.
Otac ne osjeća ništa. Oivčen
Betonom, nemoćan je čuti ono
Što govorim sebi u bradu,
Ono što ni ja ne razumijem o smrti
I onom mraku koji razdvaja
Njega i ono što je ostalo
Od mene.

Enver Muratović, rođen je 18. marta 1978. godine u Rožajama.

Objavio zbirke poezije:
1. *ZA SUNCEM ZAVIČAJA*, MRZ Pljevlja, 1996;
2. *SUNCE U ČAŠI* (haiku), autorsko izdanje, Rožaje 1997;
3. *UZMI I OSTATAK MENE*, MRZ Pljevlja 1998;
4. *DRUGA OBALA*, Komovi, Andrijevica, 2001;
5. *NAOPAKO*, Centar za kulturu Rožaje 2004;
6. *IZA MENE* (izbor iz poezije), Centar za kulturu Bihor, Petnjica, 2013.

Zastupljen je u antologiji „Bijel behar“ (poezija Bošnjaka Kosova i Sandžaka), u antologiji „Trešnjev cvet – jugoslovensko haiku pesništvo“, koju je, u saradnji sa Centrom za Istočnu Aziju, 2002. godine objavio beogradski Filološki fakultet, kao i u antologiji Dušana Đurišića „Crnogorska haiku poezija“ 2014.

Živi i radi u Rožajama.

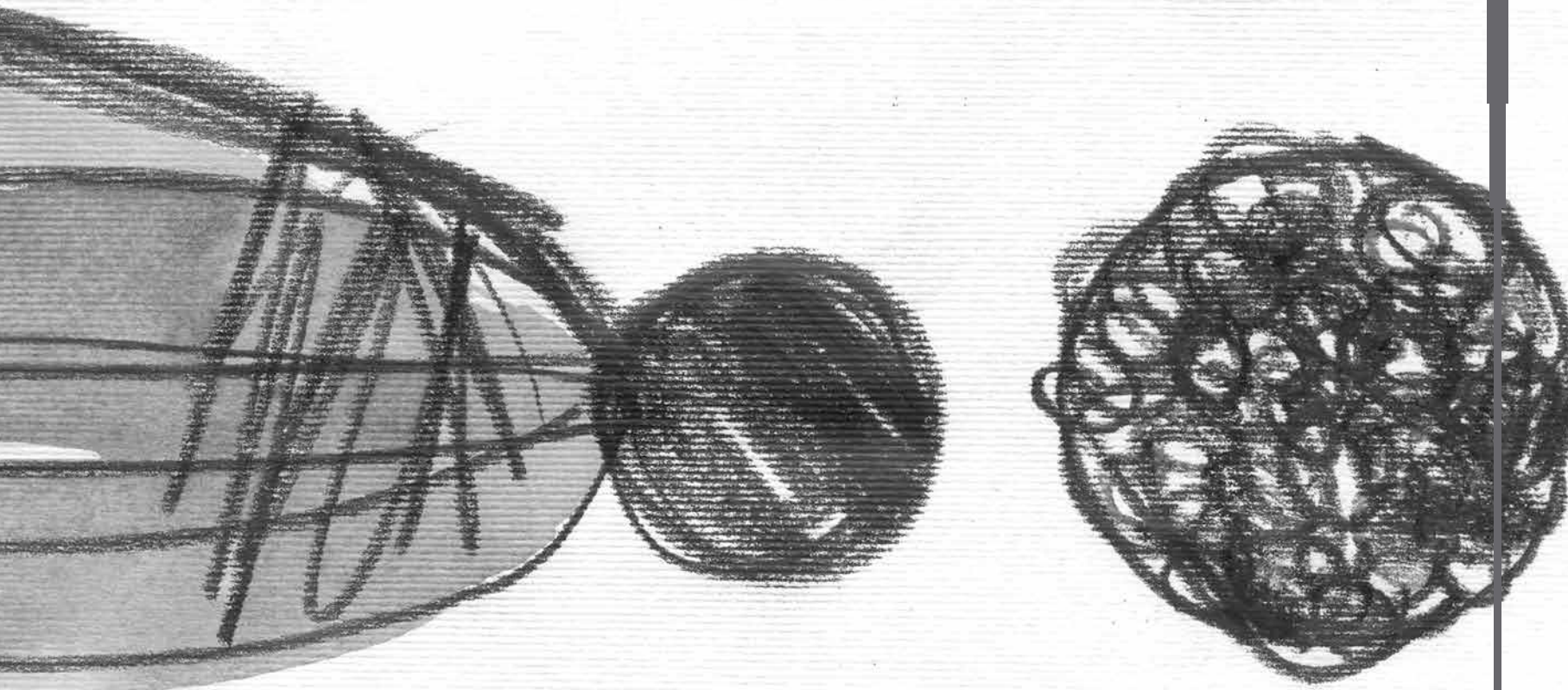

Bogić Rakočević

TU SU
(Izbor iz mlađeg pjesništva u Crnoj Gori)

POČETNI ZAMAH
(Uz izbor iz mlađeg pjesništva u Crnoj Gori)

Za svaku književnost važna je njena povremena sistematizacija i (pr)ocjena, posebno kada je riječ o određenim periodima. Postoje različiti pristupi u tom smislu, a kada se radi o mlađem pjesništvu u Crnoj Gori, ono je možda ponajmanje posmatrano kroz prizmu strožijeg izbora i vrednovanja u korpusu ukupnih poetičkih tokova. Svakako nije sagledavano kroz ambijentalnu vizuru koja sadrži cjelokupni pjesnički zbir, odnosno onaj na području Crne Gore. Otuda je ovo prva panorama mlađeg pjesništva koja ima multinacionalni karakter. U njoj su obuhvaćeni bošnjački, odnosno muslimanski, hrvatski, albanski, srpski i crnogorski autori, a poseban akcenat dat je na bošnjačke pjesnike koji predstavljaju prijatno izmenađenje i važan faktor na ovdašnjoj pjesničkoj sceni.

Odmah je uočljivo da se ovdje ne može govoriti o homogenoj grupi ili poetički uvezanoj generaciji pošto se radi o različitim pjesničkim propitkivanjima ili pluralizmu različitih poetika. Većinom je riječ o autorima rođenim oko 1995.godine koji su tek zakoračili u svijet pjesništva i praktično tek počeli potragu za sopstvenim pjesničkim identitetom. Na osnovu ovog početnog zamaha nemoguće je utvrditi njihova odredišta, ali je sasvim izvjesno da je ova mladost uhvaćena u pjesničku mrežu i podložna snoviđenjima, maštarijama, romantičnim uzdasima... Na djelu je stvaralački period koji još ne podiže ljestvicu pjesničkih dometa, ali omogućava polazne osnove za upoznavanje s nevidljivim asocijativnim putanjama koje odlikuje povišena emotivnost.

Ovdje se radi o generaciji koja donosi više ženskih pjesničkih imena što je ohrabrujuće u jednoj, još uvijek patri-

jarhalnoj sredini kojom dominiraju muški glasovi. Omjer 14 ženskih naspram 7 muških jasno govori o toj nevjerovatnoj prevlasti, o tom važnom preokretu na ovdašnjoj pjesničkoj sceni kojom su gotovo cijeli vijek vladali muškarci. Proces njihovog zrenja odvija se u jednom fleksibilnijem ambijentu, u jednoj liberalnijoj atmosferi koja dozvoljava različite mogućnosti izraza. Iako se ne uklapaju u neke precizne književne obrasce njihovo autopoetičko promišljanje svijeta nudi raznolika mladalačka traganja, kao i opservacije vječitih pjesničkih tema. Iako se doimaju kao izdanci na srodnom prostoru, oni predstavljaju nosioce različitih motiva, preokupacija i pjesničkih inicijacija.

U ne tako davnoj prošlosti impulsi mlađeg pjesništva sagledavani su preko časopisne mreže za koju se obično vezala neka generacija, ali novo vrijeme to narušava. Nova pjesnička proizvodnja nije poduprta ni odgovarajućom, posebno generacijskom kritikom. Poezija se gotovo preselila na internet gdje osviće na određenim portalima ali, koliko god to izgledalo čudno, to obilje materijala otežava njenu selekciju i objektivan uvid u priložene pjesničke tekstove.

Sama po sebi poezija ne trpi nikakva ograničavanja i ne može se posmatrati u bilo kom smislu kao zatvoren sistem. Otuda, u ovom slučaju, različite etničke skupine umanjuju međusobne razlike ne oslanjajući se isključivo na vlastitu tradiciju već na univerzalne pjesničke vrijednosti, na poetičke srodnosti utemeljene na uticaju lektire i razgranate mašte kao zajedničke odrednice. Mlađe generacije inače pišu uglavnom neopterećene tradicijom iako se ovdje nazire podražavanje starih pjesničkih modela. Nastajuće pjesništvo mlađih autora u saglasju je ili nesporazumu s duhom vremena, zavisno od onoga što se čini relevantnim za sadašnji trenutak.

Za svaki izbor pa i ovaj možemo davati posve oprečne ocjene, ali u vrijeme kada je krajnje relativizovana društvena uloga poezije, kada joj se nameće komercijalna upotrebljivost ili kada se ravna prema reklamnim uzusima, važno je da ima svoje sljedbenike, svoj misaono estetski nivo oličen u mlađoj generaciji koja joj garantuju život. Ti neprekidno nadolazeći pjesnički glasovi kažu da ovaj izbor nije samo lista imena autora u određenom momentu, već dokaz da i u tmurnim, za poeziju oskudnim godinama grupa mladih ljudi pokazuje kreativne moći poezije.

Upoznavanje s novim pjesnicima uvijek budi pojačanu dozu radoznalosti. Propitkujući njihove osnovne smjernice i oscilacije u poetskim impulsima, mi postavljamo neke parametre i mjerila kojima vagamo i procjenjujemo određeni pjesnički trenutak. Iako mlađu pjesničku scenu u Crnoj Gori profilišu različiti glasovi, nju objedinjavaju mladalački ideali ili motivi, varijacije na vječite pjesničke teme ljubavi, prirode, domovine, ali i talasi stvarnosne poezije gdje svojim stilom i uopšte iskazom pojedini pjesnici odražavaju duh vremena u kojem žive.

Ni ovaj, kao svaki drugi izbor, nije prošao bez određenih nedoumica. Svakako će iz ovih potočića isplivati određeni kvalitet mada je teško prognozirati budućnost ovih pjesnika pošto je pronalaženje sopstvenog pjesničkog glasa neizvjesan i mukotrpan posao. Uglavnom uvijek vlada zazor od mladih pjesnika zbog njihove izgledne neodlučnosti i nesvodivosti njihovih pjesničkih strategija, ali je bitna njihova važnost za poetsku savremenost. U tom smislu dobro je da se ovakva izdavačka praksa nastavi.

Pjesničke naznake koje u određenoj mjeri preuzimaju mlađi naraštaji revitalizuju određena iskustva svijeta. Okupljanje mlađeg pjesničkog naraštaja u Crnoj Gori to i pokazuje i bez obzira što nema potrebne kritičko teorijske kompetencije koja u kontinuitetu prati taj naraštaj, ova zbirka pokazuje kako u krajnje pluralnom ambijentu postoji veza i prožimanje različitih pjesničkih profila. Afirmacija ovih pjesnika tek predstoji, ali oni svojim urbanitetom, fragmentarnošću izraza, poetičkim naslagama koje teže povezivanju bez obzira na izglednu nesvodivost razlika, svojom motivskom sličnošću poručuju da su tu, spremni da preuzmu teret pjesništva u Crnoj Gori.Poželimo im sreću.

HANA RASTODER

Pan

Odškrini prozore vida svog
Za još ovo parče istine što krijem.
Pogledaj!
Još ovu tajnu, zbog sebe, zbog mene
Upij i u ponoru svog bića sačuvaj.
Zar ne vidiš zaista?
Pa to dijete širi nježne ruke vjetru
Baš k'o lipe svoje mirisne krošnje!
Pijano od sunca
I jeseni hladne
Još zbunjeno luta
Tražeći polja od sunčeva zlata.
Ta sanjiva glava o snove se tuđe
Na koraku svakom sapliće.
Sjenka mu od bola iskrzana sasvim
I pogled odavno umrtvljen.
Čuj zato što tiho, sasvim tiho govori vjetru.
Za jedan let...Samo jedan let moli!
Krila vjetrova ono ište
I oslonac u nečem što nevidljivo je.
A vjetar mudar, ćuti i ćuti,
Pa potom zavija dugo i bolno...
Jer zapovijest je za njega ta blesava želja.
I nosi ga, nosi...
Uzima i nosi sve!
Sve do posljednjeg zrna!
I eto! Sad ga svugdje ima!
U korijenju ovom i pjesmi vašoj!
U srebrnoj luninoj iskri
I svakoj kaplji zemaljskoj.
Al nema ga više
Kod nas, sa nama,
Jer ono je vječnom pružilo ruke.

OPET

Jednog dana...
Opet ću pronaći sebe.
A onda
kad se i to čudo desi,
poći ću na put, miljama dug,
da pronađem tebe.
Bićemo zajedno. Opet.
Naći ćemo se kao i u svakom prethodnom životu.
Voljeću te. Voljećeš me
svakom ćelijom svoga tijela
i parčićem umorne duše.
Vidjećeš! Naći ću te.
Opet...

ŠEJLA HOT

TREBAŠ MI

Trebaš mi.
Za mnogo krupnije stvari
od letjenja prema nebu.
Trebaš mi,
da udišem toplinu vjetra
na klupi pored rijeke…

Mnogo su sitnije zvijezde
kojima zaljubljen teži
od ljubavnih sitnica.
Sitnice srcu drage
ne mogu stati u svemir.
Za njih sad pletem poseban
obruč od zagrljaja.

Trebaš mi.
Da zapišem tajnu
u tvojim očima.
Ne usuđujem se, ne umijem
tajne da šapućem.
Trebaš mi,
poput korova steže i guši
kad maštam sama o stvarima
o kojim se mašta u dvoje!

Trebaš mi.
Da naslutiš.
Pročitaj moje drhtanje
U tvom naručju.
Zaviri u moje zjenice.
Osmotri krajičak usana
na kojem jedne večeri suza
zapisa najveću želju.
Koju saznati nećeš.
Koju ti nikada neću reći.

MISAO

Na trenutak propadnem:
U zvijezde.
Pa se strmoglavim:
U tvoje naručje.
Poletim daleko od košmara i doplivam:
Do jave.

Iz ruku ne ispuštam snove, no
držim ih previše čvrsto.
Ako ih pustim, bojim se,
prosuće se po tebi.
Ako ih pustim, plašim se,
doznaćeš sva moja pitanja
na svoje odgovore.

I zato ležim. Ne letim.
San mi ga na grudima zastao.
Udaviću se u jecaju
Čežnjivoga mi srca.

REBEKA ČILOVIĆ

PROLJEĆNI NOVEMBAR

Osjećam proljećni novembar
Noge mi dobijaju snagu da trčim po vasioni
Tamo te tražim
Crtam ti lice i oči

Boja tvoga glasa me vrti i opet me vrati
Između zemlje koja nije moja
Među anđele koji imaju različit ukus krvi
Ja se pitam jesu li tvoje ruke
Od istog Boga stvorene
Ili pak različite

Od mojih stopala do tvojih obrva
Malo mjesta za propovijed a mnogo za bol
Osjećam proljećni novembar
Magli mi očinji vid
Koči mi se krvotok

Kako je moguće da od tvoga do moga sokaka
Tako malo različitog kamenja ima
Stresem se kada pomislim
Da nije proljeće
A ni novembar kriv
Za ovaj sjaj po tvojoj kosi

Za El Fatihu
I sliku bogorodice na tvome zidu

I moje trčanje polako slabi
Mišice se grče
A cigareta dogorijeva
Prije nego do mojih usana dođe

Dođe jadni osjećaj
Da su mi žrtve pale
Heroji odavno posadili svoje različito cvijeće
Postelja u kojoj smo usnili nije drugačija
A boja tvojih zjenica nije moja

Škripe sjenke naših savjesti
Bogovi u nama vode bitke
Traže nas i lome

Ja ipak osjećam proljećni novembar
I nađem svoj odraz u zjenici tvoga oka
U kojem se svaki put
Iznova rađam

PORUŠENI GRADOVI

Otvaram oči i vidim porušen grad
Zbog čega palim televizor
Baš mi jutra ne počinju lijepo

Čistači ulica odvoze smeće
Dan se probija kroz maglu
Prašina prekriva moj pospani pogled

Šta je grad naspram života
Zar ima još negdje ulica bez ljudi

Pakujem se čekam taksi
Usput ću sresti ljude
I pitam se da li će i oni tupo gledati

Jesu li bombe zaludile naše osmijehe

Brišem maramicom zamagljeno staklo u vozilu
I dalje ne mogu a da ne mislim
Da li su i ostali gledali kako se tamo
Negdje ruše gradovi

MAJA GRGUROVIĆ

NE VJERUJ IM

Nikada ne znaš
kada ćeš
propasti
a kada se uzdignuti
u trenu.
Ne brini,
ionako je život
samo tren.
Živiš u vječitoj zabludi
da neki drugi životi
traju duže.
Žeđ za slavom, govorili su ti,
stvoren je osjećaj
za sitne duše.
Pričali su još
da su velike duše
same po sebi
slavne.
Ne vjeruj im.

MORE

Svi gradovi ovoga Svijeta
dali bi srce za jedno
malo, plavo – zeleno More
za njegovu vodenu dušu
za brda okupana suncem
ogledajući se u njemu.
Zaljubih se u shvatanje
što znači
životariti pored Mora
vjerovati u njega
ispraćati i dočekivati
stare ribare
u barkama
pod našim zelenim brdima.
More i njegova duša
sada su moje utočište.
Negdje u svojoj ludoj glavi.
Misliš da ih nemaš.
Ja ih još uvijek sanjam.

TAMARA SIMOVIĆ

NIJESI TI ONAJ

Nijesi ti Onaj
Od čijeg se smijeha
Kovitlalo u mojoj glavi.

Nijesi ti Onaj
Od čijeg su mi pogleda
Koljena klecala danima.

Nijesi ti Onaj
Zbog kojeg se jutarnji zrak slavi.
Ni kriška sunca nisi
Izgubljena
Među jablanima.

MITAR ĐUKANOVIĆ

IZVOR U NOĆI

Odar ljubavi kraj izvorske huke.
Ove noći, crno odijelo krojim
Za sreću, za skitnje i muke.
Gordo ćutim i stojim. Stojim.

Kraj izvora rodilo se vrelo.
Dok pomrčina njiše grane.
Čamom drhti moje tijelo.
Čekajući da zora svane.

Vjetar šamara uspomene moje.
Moja sreća noćas je u krvi.
Moje slutnje izvora se boje.
Boje se vode koja kamen mrvi.

Vjetru u inat ostajem da ćutim.
Čekajući da jutro porodi svjetlost.
Jer ne želim riječima da mutim
Vode neusahle koje traže vječnost.

NEDOSTAJANJE

Sjeti se sve djece koju si vidjela da se igraju.
Sjeti se mora koje voliš.
Sjeti se uspomena, čiji plamovi i dani traju.
Sjeti se. Nemoj da se bojiš.

Zastani da oslušneš šum lišća i prirode.
Zastani i počni zvijezde da brojiš.
Zastani i divi se moći rijeke, jezera, vode.
Zastani. Nemoj da se bojiš.

Pomisli na budućnost koja te čeka
Pomisli. Možeš da je krojiš.
Pomisli na planinu i travu koja je daleka.
Pomisli. Nemoj da se bojiš.

Zamisli pored mora dugo čekane šetnje.
Zamisli kako ponosno stojiš.
Zamisli da na svijetu ne postoje smetnje
Zamisli. Nemoj da se bojiš.

Pogledaj barem ovo što tebi ja pišem.
Pogledaj da znam da postojiš.
Pogledaj kako od želje za tobom uzdišem.
Pogledaj. Nemoj da se bojiš.

Nemoj da se bojiš nikada.
Odaću ti tajnu.
Prvo se sjetim
Onda zastanem
Pomislim i zamislim tebe.
Pogledam tvoju sliku.
Tada se probudi moj svijet
Moje tijelo, moje misli, moje želje –
Sunce si ti.
Ti ga budiš.

ANĐELA RADOVANOVIĆ

POŽAR

Dlan si
na kom roje se zvijezde
mojih nadanja
nebo si i zemlja
za komade pjesnika
spasene iz požara…

Gorjele su riječi u meni,
ko bezbrojni Gogoljevi tomovi,
al' rukopisi ne gore,
još ima tragova u meni…
U sveskama, spomenarima…
U požutjelim bukvarima ljubavi
što se ne mogu naći u bibliotekama…
Prećutaću – progutaću krik
koji se penje uz grlo.
Drhtavom rukom obrisaću čelo.
Napisaću ti pjesmu,
skrpiću je od gareža riječi…
Znaš, nijesmo više mali,
Antićem me noćas nećeš preći.

Noćas voda ne gasi vatru
koja kroz vene mi plamti…
I dobro pamtim…
Napisaću ti pjesmu
od spaljene duše,
ima dobro za sve da mi platiš…

MARGARITA

Margarita
Noćas samo za tebe
Žrtvu podnosiš i život svoj će da da.
Tajne nebesa u ime ljubavi da oda,
Dušu na pladnju silama zla.

I da te u beskraj prati,
Ostavi za sobom sve što ima,
Čaše će otrova ispijati
Nad kupolama spaljenog grada…

Nešto čudno kroz tijelo ti gmiže,
Plamen ledeni uz dušu liže,
Suze i strah…
Uzalud blaga su sva.
Bez tebe dalekog –
Pepeo i prah sam ja.

ANE SPAHIĆ

ŽENA

Slažem se sa Vama Gospodine.
Mislite da teško je razumjeti ženu,
shvatiti šta želi i osjeća
i šta okupira maštu njenu.
Dugo sam razmišljao Gospodine
šta je žena sama.
I kako sada znam
odlučih da pomognem i Vama.
Žena ti uvijek nudi dvije čaše.
Posmatra šta biraš pa ti onda sudi,
smješka se samo i ćuteći gleda.
U početku ona nit' hvali nit' kudi.
U prvoj čaši sva dobra stoje.
Sve nade i snovi ružičastog sjaja.
Toplina polja, mirisi ruža.
I ne vidi se toj ljepoti kraja.
Volim te često ćeš tu naći.
Trebaš mi, ostani, tebe želim.
Mislim na tebe i tebe sanjam.
Tebi se radujem bićem cijelim.
U drugoj čaši svoje ludosti.
Ljubomora i sve vrste histerije.
Nepromišljeni postupci, oholost, zavist.
I razne druge ženske misterije.
Tu stoji i gordost.
Sve same greške i opake svađe.
Razmisli dobro pa izaberi
šta od toga ti je slađe.
Sada izgleda lako Gospodine,
ali tu ima jedna mana.
Žena ti dozvoljava da
samo jedna čaša bude izabrana.
Ako izabereš pravu čašu
ona će potrčati u tvoj zagrljaj.
No, izabereš li krivu Gospodine
pašćeš u vječiti zaborav.
Vremena imaš koliko želiš.
Sat, dan, mjesec ili pak godinu cijelu.
Odluči, a onda dođi kod nje

i ponosno se pokaži na djelu.
Jesi li spreman Gospodine?
Kucnuo je i taj čas.
Idite kod nje brzo.
Idite, ja vjerujem u Vas.
Šta je sad bilo Gospodine?
Zašto u Vašem zagrljaju nema žene?
Izabrali ste dobro, zar ne?
Izabrali ste pravu čašu iz ruke njene?
Gospodine, nadao sam se.
Nadao sam se da ćete znati.
Ali evo je ona dolazi.
Objašnjenje će Vam dati.
Gdje je Gospodin pogriješio?
Pa pogledajte ga! Ne može da se sabere!
A ona, prolazeći, nasmija se i reče:
Trebalo je, naravno, obje da izabere!

IRINA LAKIĆ

STENE SNA

Mogu samo da naslutim
kako zakopavamo sami sebe
u ovim jarugama
gde su i vrane odustale da dolaze.
Samo mogu da sanjam
kako je to deliti život sa srećom,
dok se sećanja nižu
na konopcu oko našeg vrata.
Konopac se polako zateže,
dok se sećanja,
k'o prljavo staklo,
razmazuju pred očima.
Simfonija utehe,
kad zapeva žubor k'o potok
između drveća bukove šume,
dok sanjam.
Sanjam da zaboravim
juče i danas; i da odužim
dolazak sutra u prelivanju
toplih i hladnih tempera u tintu.
Stene sna nas obuzimaju.
U njihovom zagrljaju
smo nejaki, a njihov
dodir nas leči.
U prepiskama naših sudbina
pisar napravi poneku grešku
ili pak sasvim slučajno
izostavi stih.
I dok se zmije vijugaju po zemlji,
vazduh teško udišemo
kroz senke paprati.
Zenice su crne.

MI VRBINA DECA

Beskrajno smo tužni,
mi, vrbina deca.
Prstima povijeni nad ogledalom
pokušavamo da zgrabimo život,
kroz koji je iz trena u tren
nova reka protekla.
Beskrajno smo tužni,
mi, vrbina deca.
Trepavicama skrivamo spuštene poglede
pred jutarnje sunce.
I bolom bol lečimo.
Mesari tela sopstvenih.
Beskrajno smo tužni,
mi, vrbina deca.
Iz očaja oči nam se stope
u kap bez boje,
belog odsjaja soli,
koja je jedina spona sa prošlošću našom,
majkom zemljom.
Beskrajno smo tužni,
mi, vrbina deca.
Iščupali su nam korenje
i slomili nam kičmu.
Posadili nas kraj vode
da oplakujemo našu rasu
koja teret sveta beloga na plećima nosi.
Voda leči. Voda davi.
Beskrajno smo tužni,
Mi, vrbina deca.

SAMIR ADŽOVIĆ

LJETA

Sve je zaborav...
I beskrajna strepnja
što na tugu nagoni...
danas si u društvu
a sjutra usamljeni kurjak
što tumara pustinjom između
mnogih Fata Morgana
život ti snažno šamara obraz
a ti mu i drugi okrećeš iz inata
ne bi li dokazao ono
što dokazati se ne može.
Malo jedeš, malo piješ,
malo se veseliš, malo smiješ
da bi nekako ispunio vrijeme
dok poput putnika čekaš voz
koji vodi u smrt...
Strašno je to saznanje,
ali lako padne svakoj usijanoj glavi
koja mnogo ne koristi razum
teško je pak onima
koji osjećaju svjetski bol
i svaku stvar žele učiniti ispravno
a sve je zaborav
i ispravna odluka
i pogrešan korak
i najlirskija ljubav
i najepskiji podvig
prolazan trenutak koji se čeka
beskrajno duga zaborava rijeka...

GRAD TRAMVAJA

Često se pitam
Da li i ti ponekad plačeš
Kao i ja?
I pitam se da li ti je hladno
U tom ubogom stanu
Dok samoća zviždi
Kao i meni?
Tu nije toplo.
Jesen je ovdje
Pa lišće gusto opada često
Nježno ti ruku miluje neko
Neki muškarac grub i gorostas nježno
Tebi mlađoj i krhkoj crnoj
Kao i ja
Nekad.

Često se pitam da li i ti možda
Ponekad plačeš
Gdje skrivena si od očiju mnogih
Kao i ja.
Usne ti šapuću tugu
Jesen je ovdje.

Neki muškarac
Grub i gorostas nježno
Tijelo ti savija gorostas
Grlo ti viče sjajno
Tebi mladoj i krhkoj crnoj
Kao i on.
Jesen je tamo –
U gradu tramvaja
Pa lišće gusto opada često
Tu nije toplo.
Često se pitam da li i ti
Ponekad plačeš
U nekom kutu rijetko
Kao i ja?

TIJANA RAKOČEVIĆ

VARIJACIJE

I

Iznebuha živnu oživljena lutka
kao krinka glatkom pilom pretrgnuta,
i kao da žednu širinu mi utka
u pagansko moje zazivanje puta.

Niko, niko ne bdi nad vrištanjem zgloba.
Apsoluti kruti slabije se čuju;
to je zato što se zavjetuju oba
tugaljivo, nježno da me posjeduju.

Mlazovima cure potočići limfe
kupajući moga crna poluboga,
u meni se biju zagrljene nimfe,
oskvrnule dušu šrapnelima gloga.

Očima ti nazrem sram u interesu,
spominje se onaj na koga se čeka…
Ja sam jagnje tvoje poznato u mesu
i viteški teško kao zvuk čovjeka.

II

Neimarski čedno muljajući vodu,
nasrneš na moje tmurne lavirinte;
moje krilo jesi u orkanskom hodu,
prokrvljeno suncem iz pisarske tinte.

Makaze su tvoje u pulpi kartona,
nehotično meke u smrti alata,
u veni je baklja mladih epigona
i prezreno pleme slavnog Herostrata.

Ti si očajanje u nabreklom danu,
ožiljak u rani od zarasle brži,
ti si jeres u mom muklom samostanu
koja upre dublje, oporo, do srži.

Spuštajući svoje molećive žene,
mislim kako zgodno prozorom je biti,
ugledati zemlju u ljepoti mrene,
pronići u stvari – i zabašuriti.

III

Bestrva…U nisko okrilje muškarca
sazdano da svojom gordošću me kosne.
Svenulo si moje grlo na udarca
Sumnje moje česte i parfemski rosne.

Bestrva sa šutnjom. Steže li me steže
zakrpljeno truplo golim flasterima.
Skalpelske su moje pokidane mreže,
ja sam svoje borbe ubila sa njima.

U ležećem stavu, mrtvi, oduzeti
režu zupčanici čežnje naprasite
na njedrima noseć šal od kostrijeti.
Beskrvni te oci od ljubavi štite.

Pomamljeno srce struji ispod čipke.
Kad ućute srećom smrvljeni eoni,
čujem tvoje lične i tragične tipke
ko praporce zimske u sutonskoj zoni.

IV

Nije moje vlakno natrunjeno solju
ko nesrećan slučaj raspršen u kliše,
paralelne šine vozovima kolju
preskamuke moje na svijetlu tiše.

Mi smo dvije mrlje u zalasku žbice
beskorisno divne u nakaznoj sferi,
spučene u koži vječne činjenice,
ophrvane bolom, zbunjene u vjeri…

MIRZA LEKIĆ

MLIJEKO

U oblik što doji spiralno tonem i tu bivam vrtlog da isploviti mogu
Otvorena usta čekaju na red prije vode da okuse bjeline čar
Zadojen puštam materinsko vrelo spreman da čelom dignem se u vis
Novi će čovjek dobiti svoj svijet

VODA ILI SUNČEV MORSKI ODBLJESAK

Lomi se talas niz lika odraz
Na gledanje dugo čeka vjeran demon
Kamenje crno lomi se od Sunca
Padam unazad u spržen gležanja
Ruke pružam mokre čitkije od knjige

DAMJAN PEJANOVIĆ

BAŠ – ŠTETA

Pod pokrivačima je toplo i zagušljivo
noći cvokću jezicima

svijetle lampe
izdaleka staračk neki kišobran

da prilegnem
da odspavam
prekuvani pirinač
hladna piletina
poznanici stižu uvijek prošle noći
ne zadržavaju se
ako se jave
zauzet sam
zašto mi dajete brojeve telefona?

Napolju tiho
guraju se oblaci
kišiće uskoro
-nausput
Izgleda da niko ne ostaje žedan
-na kraju-

svijet se uvijek nastavlja
baš šteta

ZID

Od zida uzimam
glavu sa svim njenim opisima

Skidam je
stavljam, skidam

Odlazim u krevet

Dižem se

Skidam je
stavljam, skidam

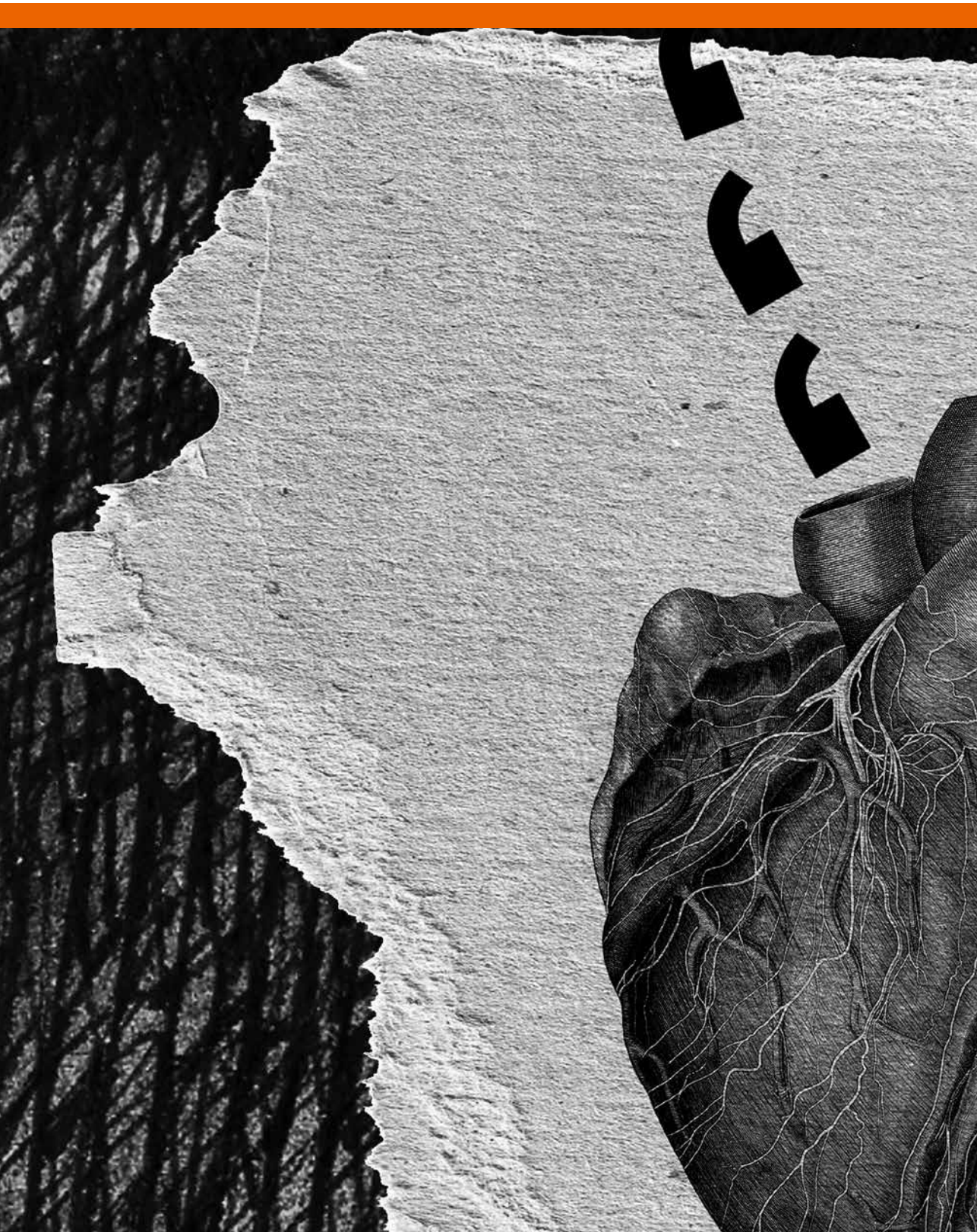

t

BOŠKO LAKETIĆ

ZEMLJANE GRUDI

Odjekuje tišina kroz zemljane grudi
K'o glas u hladnom hodniku zgrade
Napuštene...i duša pada k'o umrli ljudi
Kad padnu na dno a zatim i dno padne.

Na vrhovima prstiju kroz dušu trčkara
Beznadežnog stanja neki hladan dah
Što k'o armija pred sobom sve obara
I svaku nadu olako pretvara u prah.

Bodljikava žica oko nas se plete
Plače život samo ga se smrt sjeti
Svi smo samo broj, lutke, marionete
Stid me je sjutra napokon umrijeti.

ZLA ČULA

Slutiš li dobrotu u podsvijesti svijeta
Ili smo zajedno sa njim zlom okovani
Da l' ti katkad kroz misli prošeta
Sreća i neki k'o djeca bezazleni dani?

Osjetiš li nekada dubinu tišine
Il' ti ona škripom iritira sluh
„K'o ispod lokomotive škripe šine'
Il' osjećaš iskonski svijeta muk.

Čuješ li u cvrkutu ptica radost dječiju
Ili samo glas zov sove i graktanje gavrana
Da li te beznadežnosti dana pokriju
K'o zemlja dane vječitih sahrana?

I ćuti, ništa ne reci, da ne bih čuo
Istinu o svijetu i sebi u njemu
Da se ne bih u daljine prosuo
U ovom teškom, preteškom vremenu.

I ja evo samo nove poroke tražim
Svakim danom se sve više njima opijam
Sobom oštrinu života blažim
Sobom svijet na komadiće razbijam.

FLUTURA MUSTAFA

DIL JASHTE

Dil jashtë.
Me shume qetësi të them,
Kjo dhomë e ngushtë eshtë
Per hijerëndësinë tënde.
Atë te qeshur cinike shuaje.
Për mëshirën e çehres tënde idiote
Skam nevojë falë Zotit,
Por pasi që ti dhashë të gjitha
Ma kthe kohën e humbur.
Dil jashtë...
Mos mu shetit si hije groteske
A fantazmë e qitur në harresë
Në ndonjë skutë skene të braktisur.
Hero i shfaqjes time,
Më nuk je.
Vendosa të të flijoj që ne skenën e parë.
Finalja do me mbetej mua
E dy, tre shpirtrave tinzakë
Që për ty punojnë.
Dil jashtë !
Egërsirë që se njohe ciltërsinë e ndjenjës.
Nuk kam zë ti kushtoj largimit tënd të pavullnetshëm.
Nuk e kam në mend te te lutem.
Nuk e bera as atehere kur deshiroja me ëndje të vije.
Derën e ke të hapur.
Bëj ç'të duash !

UNE, TI DHE GALAKSIA

- A e dëgjove zemër ?
Kanë zbuluar një planet si ky i yni.
A beson se edhe atje eshte dikush
Si ne te dy,
Duke u zvarritur pa nevojë ?
- Mos janë edhe ata në kërkim të ndonjë planeti si i veti ?
Mos ndoshta edhe ata e pyesin veten,
per ne, nese ne ate planet egziston dikush si ata,
Qe i zvarrisin ndjenjat ?
- Me duket se unë jam Kepleri
E ti je Toka !
Apo ti Kepleri e unë Toka ?!
- Ti pluskon ne një tjeter orbitë
Me mijëra vite drite larg,
Fizikisht gjigand
E zemren miniature !
- Ti Kepler
Une,
Tokë,
Me mijera vite drite larg.
Do shuhet njeri nga ne.
Dhe te gjitha ndjenjat e mia
Do te te pushtojne ty.
Pastaj do e kuptosh vleren e nje dashuri te pakusht,
Edhe pse ne largesi te pamata te rrugeve te shpirtit.
- Do jesh deshmitar i nje Supernove
Dhe ne jete te jeteve
Do kerkosh te zgjerosh zemren dhe rrezen e saj te veprimit,
Por, s'do mund te duash nje tjeter Toke.

E as ta gjesh !

AMRA TAHIROVIĆ

BUDAN SI

Prestala sam i nestala, zgazila parče papira
Zidovi žuti, zamagljena soba, osjećaj čudan;
Tišinu bezbolnu razbija tiha muzika što svira:
Znam, osjećam i ti si budan.

Škripa prozora sa nakupljenom paučinom,
Led u kostima, cvokot kroz zube,
Prestala sam i bacila snove sa prašinom,
Zagrizla usne što uzalud ljube.

Sjenka je proletjela i povukla zavjesu,
Sjaj mjeseca rumenog na obraz kanu,
Dlanovi se znoje a ruke tresu
Ne mogu tuge na papir da stanu.

Prestala sam i ćutala, ostala na ivici
Otekli kapci se sklapaju, traže počinak.
Sva sreća i nada na jednoj su slici;
Nijedan uzdah u noći ni slučajan, ni lak.

Moći ću i znati, kad prestanem da tražim
Pjesnik u samoći, nemoćan a bludan,
Tugom ću stiha svu tugu da ublažim:
Znam i osjećam i ti si budan.

AMINA KUČ

POD KOSMIČKIM PLAŠTOM

Tramvaj se kretao bulevarima
I kiša je padala tog dana.
Govorio je,
Od danas sva lica nemaju ista imena
I od danas moje prvo lice nema isto ime.
Pisao mi je pjesme,
Silueti pješčanog sata
I Ofeliji našeg vremena u crvenim starkama.
Pisao je o mladima sa fenjerima u oba oka.
Volio je kanom nacrtan voz na mom dlanu
I pravac kuda se kretao...
Od vrha prstiju preko linija života, i onih kraćih.
Pričao mi je o Disu, ja o Šekspiru
Pričali smo o Desanki, o sonetu.
Slušao me je pažljivo
Gledala sam u zgrade i nebodere
Koje su se crtale u debelo ruho njegove zjenice
Rekao mi je
Ne ponašaj se zbog trećeg lica kao novorođenče poeme.
Ne prestaj sa udisanjem umjetnosti, nego udiši njih više
Jer čovjek je...Čovjek je kosmos
Ne lomi se lako, ali uvijek budi lutka od porcelana.
Smij se na glupost i crveni se od sramote
Ako misliš da je krik lijepa muzika
Idi na časove plesa, na časove salse ili timbe.
Govorio mi je važne stvari.
Rekao mi je i
Sasvim je moguće da je onaj ko te rodio smjestio svemiru.

MLADOST

Osjećaj zrelosti u malim saksijama
Čeka na plastičnu stvarnost
Odebljali izdanci ruže
Bodu ruke koje mirišu na starost

Mlada stabljika
Slabašna
Ali dovoljno jaka
Snovi o raskošnoj krošnji drže je u životu
Obući će ona nekad čvrst oklop
Kada shvati da je život okrutan i ohol

A uvijek će strah od nestanka da joj prijeti
Krhka i nejaka
Nema moći da se štiti
Ipak čežnja za suncem njen je podstrek najveći
Jer svako drvo sanja o vlastitoj sreći

Zato definicija opstanka je jasna
Ili će se grana uz granu držati
Ili će zarasti u korov i u haosu nestati

Zeleno lišće je najdragocjenije
Sve dok vjetar ne zasvira jesenju sonatu
I odnese ga tamo
Gdje se zatvorenim očima diše

HARIS ZEKIĆ

PJESMA DJEČAKA

U snu mi pozorište, hodnik s garderobom
Dva klauna, propast, jata mrtvih ptica
Sebe mjerim snom, svijet mjerim tobom
Sve bude ti; disanje sa crtama ti lica.

Ne pišem, priznajem, pjesmu sa sto svrha,
Da rascvjeta, zamiriše, ljepšom postane
Neće umjet ova riječ tek tako da skrha
Sve tvoje što u meni mora da ostane.

Ćutim kao mrak od zvijezda razveden
Ko smrt, preudata za nepoznatog gospodina
Ti odnekud uzvikuješ :'Kaži da si meden' !

Da l' sve nestaje pod željezom godina
Da l' se pali tišina teškom rukom, grobom?
Sebe mjerim snom a svijet mjerim tobom.

PJESMA O TIPU IZ OGLEDALA

Čini se da si upamtio miris knjiga,
Golu kožu, zadah predvečerja…
Jesen, ugarke pune cvokota i briga
Želju zavodnika, crna iverja…

Eh…

Pođi stranputicom da ti pravi put fali,
Nekim mrtvim zvijezdama što trunu u sjeni
Vrati se sebi; jedinom što žali
Crnu kovanicu što odolijeva pjeni.

I ostani…Ostani ti…

Čini se da ti sve manje znače riječi
Uzdanja božja, dah njegov u zraku,
Mniješ da srdžbu plavi otrov liječi
A zastaješ već pri prvom koraku…

E moj stari, od bogova je malo
Pruženo svima, i baš zapade tebi
Žezlo čudno što je vrijeme tkalo
Malenu tetovažu na još manjoj amebi.
Čini se da ti je miris davnog ljeta,
Podigao šator u lijevoj nozdrvi i oku
Pod čizmom vrišti davna devedeseta
A neki novi vihori te njišu na svom boku.

Vrijeme umiranja, plitke rake i vjetra
Već za leđima lome rogove i zube
Preobilje zdravlja, suho grlo, jaka jetra
I usta koja opijenost ljube…

Ne misliš o zvijerima, zaklanom srcu šteti,
O vinu, čijim se sjajem preliva vrč siv,
Ti moraš, moraš opet umrijeti!
Dok još ima smisla biti živ…

SEAD ŠAHMAN

SA PEROM U NOVU ZORU

Ponoć je odavno prošla
Lampa u mojoj sobi gori
A ja sam sa perom u ruci
Radujem se novoj zori.

Zaboravio sam na san
Pero samo piše po papiru
Sam sam u tihoj sobi
I pjesme stvaram u miru.

Načas zastane ruka
Toliko da protrljam oči
Latim se odmah pera
Nastavlja svoj put u noći.

Kad zora zapljusnu okna
I dan se novi javi
Pero pade na papir
A ruka pokret nastavi.

Više mi ne treba lampa
Jutro hrli sa prozora
Sa perom u desnoj ruci
Dočeka me nova zora.

ANITA GRGUREVIĆ

ZALJUBLJENOST

Zaljubljena
Kao pod i sjena,
Njima samo treba
Ta svjetlost sa neba.

Zaljubljena
Kao glava izgubljena
Nakon prvog pogleda
Ne silazi sa sedmog neba.

Zaljubljena
Kao dukserica omiljena
Oko ramena obgrljena
Da čuva od nevremena.

Zaljubljena
Kao djevojka nevesela
Koja vjerno čeka,
Jer je njena ljubav utekla.

UMJETNIK

Inspirišu me bendovi koji izvlače svoje verse iz depresije,
Inspiriše me vrijeme, moje mentalno stanje i okruženje,
Inspiriše me svaki pogled i potez moje simpatije,
Inspiriše me moja široka duša za tuđe empatije.

Srce mi je veliko, a moj oblak još veći
Brinem se za ljude više no što mogu reći,
Mislim o svima i o čemu oni možda misle
Da li me vole koliko i ja njih ili više?

Stalo mi je do mrava koji hodaju po ćoškovima mog hodnika,
Stalo mi je do ljudi koje vjerovatno nikada neću sresti,
Stalo mi je do mišljenja i osjećanja pravednika,
Stalo mi je do ostavljenih ljubavnika na vreloj cesti.

Pisaću o svemu i svakome na kojem god jeziku hoću,
Pisaću o mislima koje me redovno pohode noću
Pisaću o tebi, sebi, Suncu, o svojoj dugoj sjeni,
Pisaću i stvaraću što god mi um i srce poželi.

Moji radovi izazivaju očekivane komentare,
Vizuelna estetika i nejasnost je istaknuta,
Šta je umjetnik htio reći
Da li je imao cilj, ili samo način za uteći?

Od surove stvarnosti koja ga okružuje,
Od surove stvarnosti od koje boluje,
Da li je htio izraziti bol u svojim grudima,
Ili napraviti nešto da se svidi ljudima?

Ruždija Ruso Sejdović

TRAJOSQO NASVALIPE

Nùmaj sa o phučhipe`, p-o agor phučhlăs ma` savi nàcia sem. Cira darajlem, gïndinos sar te naśav kaθar kadava pharo phučhipe`. Kova, sathaj na-i phučhipe`. Kova si sar kana isano kidel vareso te bangărel ma`. Kidel materiàlură te xulărel ma` kaθar o spisko e butărnenqo. Thaj śaj čhinelas mo` drom, pànda te kerav mo lačhipe`. Te kerav butĭ. A kadja si manqe mùsaj e butĭ. Mangav te kerav butĭ. Mangav te dilăvav butăθar. Sar o gaзo.

But izdravno, pherdo patăvipnaça kaj ka lav e butĭ, beśav angla o raj savo bangilo opral o formulàrură. Aźukerelas te phenav, sigo, sar kaj зi maj anglal kerdem. Pana ni agoria po phučhipe`, a me sar anθar o topo, pakivalo, vazdine śereça, sa mothovav. A akana mo` muj phanglo. Mo` śero telărdilo, mi` vilica sar barr, mi` čhib astardili. Anθ-e sekùnda o than pherdilo, phare xavajaça. Lias ma` o khamlipen sar nasvale manuśes. Bićim kova sem bijanipnasθar, a me xoxavav ma` sa kadava vaxt, kerav ma` sasto, khelav normalno manuśes. A akathe, sar kaj sem anglal o dòktoro, savo maj anglal averenθar maladăs mo` nasvalipe`. Kadja ciknilem, kerdilăs pe` manqe kaj sem cikni ćir savi xasajli thaj rodel po` dromorro.

O raj vazdăs po` śero thaj dikhlăs ma` anθ-e jakha. Kazom semas me` astardo, kerdŏl pe` manqe, vov sasas maj astardo me` śutipnaça.

-Nacionalnost... Savi san nàcia. So san, mo?- phučhel ma`. A me` putarde jakhença dikhav anθ-e lesθe.

-So si akana? – Vov po lokhes mukhel o lapis p-e rig thaj dikhel ma` gïndinos.

-Te na-i tuqe bilačhes? Te na san nasvalo…? –phučhel angle dikhindos kaj ni alav ni vakărav.

-Va, va… phendem sig thaj nakhlem najença anθar e bal, thaj thodem mi` pàlma p-o kolin.

-O! Manges taxtaj paj?

-Śaj… ni dukhal ma` but… ka nakhel.

Vov kaθar i sinìa del mrtik e śiśa pajeça, pherel o taxtaj thaj thovel anglal ma`.

-Les khap hari… Ilo?

-Va, po hari, po varekana…- khaplem o paj, sig. Xatărdem sar o paj pharavel mo` grkljano thaj kerel manqe dukh. Tasilem.

-Te dav muj e doktores?

-Na, na!- xutĭlem pe pre. –Ka nakhel, trobul ma` sasti havaja… alnajipe`.

Mukhlem e taxtaj p-i sinìa thaj liem te inklav avri.

-Ʒanav, a kana san kadja nasvalo, ni ʒanav śaj li kaθar akava iso ka avel… Maj lačhes te dikhes k-o sastipe`. Źao manqe. Manqe si sajek` so san, me rodav butărnen, saste manuśen…

-Va… ʒanav. Dikhlem le`, anθar e jek` drom diem udaresθe thaj inklistem avri. Vov delas vòrba angle thaj anθ-o koridòri aśundem lesqo vakăripe`.

Xolăriko semas .

Ʒanglem kaj xasardem pànda jek` dĭves te malavav manqe butĭ savi mangavas te kerav. Ama e dar manθar, kaθar mi` nàcia phaglăs manqe pana jek śansa. Sar o ciknipe` śaj e manuśes dilărel. Anθar o tràjo čhudel le`! N-aśti alnajia mo` ciknipe`.

Sar te phenav e gaʒesqe kaj sem Rrom? Gïndinelas kaj sem čorno, xoxavno, kriminàlo[1]... Ko ʒanel so. Kajvenqo, gilavno, glumco. Barebalenqo mustakalo bare mustakença, śingalo savo dunade bajença maj anglal dikhel te astarel varesave źiśkină po than e lopataqo. Gïndinelas kaj sovav anθ-e kamp-prikolica paśal e benzinosqi pòmpa. (Sebet o paj, pive, e cigarète thaj toaleti). Śaj gïndinelas kaj bičhalav me čhavorren pe tramvàjură te čoren thaj mangen a na anθ-e sikavni... A me` romnă Mercedeseça ingerav anθ-o fòros te prosi[2], a me beśav anθ-e kafana thaj astarav mo` thulo sumnakuno lànco thaj piav mi mètro kolś[3].

Ili akava raj gïndinela avere ćhandes…Ni patăv.

O Devla, mrzinava[4] akasavo gïndipe`. Astardinos o vast p-o kolin ʒavas angle, thaj manglem so śaj maj anglal kothar xasavav. K-o dĭves xasardem, a texarin si. Ni kamlem maj but p-e aver udar te marav, anθ-jek dĭves n-aśti o manuś duj droma nasvavol. Avelas kova pharo nasvalipe`. Kova ni kamlem. O tatipe` me` palmaqo tatărelas mo kolin, thaj kova begindem. P-e mi` morthi xatărdŏl lačhipe`, a anθ-e mo` odĭ jag, sar kaj e vulkànură uśtŏn.

Aźukerdem o autobùzo. Jek` phuro gaʒo paśilo manqe thaj dikhindos ma`

[1] mudarno

[2] mangel love

[3] anθ-e nesave kafane anθ-o Köln, piel pe` lovìna po mètro. (Phal jek` metro, anθ-e savi si kerde xïva, anθ-e save ćhuven e pivaqe taxtaja

[4] xolipen

phenel kaj sem anθ-o muj bledno, thaj phučhlăs ma` te na sem nasvalo.

-Va, va… ama na anθar e jek` drom. Manθe ʒanglŏl pe` kana sem nasvalo.- phenav.

-Kova si, phenel vov, adĭves normalno, thaj e terne manuśa nasvalŏn e ilesθar… Sa si kova, manuśa, devlesqi butĭ.

-Ʒanav, ʒanav kova. Svakone dĭvese si lesqo nasvalipe`, si le` lesqo Del…

-Ooo, vaś kava biźaj vakărdăn, terneja, san biźaj…

-Sar te na.- phenav.

Anθ-o autobùzo jek` maj phureder ʒuvli uśtili thaj mukhlăs manqe te beśav phučhlindos te naj sem nasvalo. Naisajlem laqe thaj po lokhes beślem anθ-e sandalia. Mangavas so śaj maj lačhes te khelavav nasvale manuśes. Kova begindŭm.

Khere, phučhlem avili li amari čhajorri anθar e sikavni thaj mukhlilem sar gono kompìri[5] p-e sandsalia anglal mi` rromni. Voj dikhlăs ma` opral i čuči sinìa thaj phučhlăs ma`, sar sajek` dĭves, te nai sem nasvalo?

Na semas anθ-e khanč zoralo.

Maj but anθ-e mo` sastipe`, thaj anθ-e mo` khelipe` kaj sem nasvalo, palal savo darajlem te na avel anθ-e mo` tràjo me` nasvalimasqi diagnòza.

[5] phuvale

Ruždija Ruso Sejdović

ŽIVOTNA ULOGA

Pored svih ostalih pitanja, upitao me je na kraju, šta sam po naciji. Za trenutak sam se zbunio, misleći kako da izbjegnem ovo, za mene, suvišno i neugodno pitanje. Zapravo to i nije pitanje. To je pribavljanje dokaza za osudu. Skupljanje materijala kojim želi da me anulira sa spiska potencijalnih budućih radnika. I mogao bi još jednom da mi prepriječi put ka najosnovnijoj potrebi u životu. Posao. Rad. Tako mi je potreban posao. Hoću drage volje da radim. Hoću da se naradim. Kao *Gadžo*.*

Uzrujan, ispunjen nadom da mi konačno predstoji zaposlenje, sjedim prekoputa šefa nagnutog nad formularom. Čekao je moj odgovor, brz, kao što sam inače do maločas činio. Još nije ni završavao pitanje, a ja kao iz topa, ponosno, uzdignute glave, odgovarao. A sad ćutim. Glava mi klonu, vilica mi se ukočila, jezik mi se okamenio. U sekundi prostorija se ispuni teškim, za disanje neupotrebljivim vazduhom. Znojim se kao bolesnik. A možda sam to od rođenja, samo eto svo vrijeme varam se, pravim se zdrav, glumim normalnog čovjeka. A ovdje, kao da sam pred ljekarom, koji je brže od ostalih otkrio simptome neke moje lične bolesti. Tako sam se smanjio, da sam na tren pomislio da sam mrav koji hitro i zbunjeno traži puteljak s kojeg je zalutao.

Šef lagano usmjeri svoj pogled k meni pa podiže glavu. Koliko sam ja ukočeno djelovao toliko je, čini mi se, on bio iznenađen mojom šutnjom.

Nacionalnost... Koja si nacija. Što si?- ponovi on jednoličnim glasom. Ja sam, šireci zjenice, buljio u njega.

-Što je sad? – on lagano odloži olovku na stranu, i osmotri me brižljivo.

Da ti nije loše? Ili si bolestan…? –nastavi, vidjeći da i dalje šutim.

-Da, da… ote mi se i brzopleto prođoh rukom kroz kosu, a potom je nesvjesno položih na grudi.

-O! Hoćeš li čašu vode?

-Može… Nije toliko strašno… proći će.

On sa stočića dograbi flašu vode, napuni čašu i prinese predame.

-Izvoli, popi malo… Srce?

-Da, pomalo, ponekad…- ispih vodu, traljavo i preko volje. Osjetih kako me gutljaj nasilno unesene vode u grkljan razdire i zaista osjetih bol. Zagrcnuh se.

-Da pozovem ljekara?

-Ne, ne!- skočih na noge. -Proći će, samo mi treba malo zraka, svježeg vazduha…

Položih čašu na sto i krenuh ka izlazu.

-U redu, ali kada ste toliko bolesni, sumnjam da će, za sada od svega ovoga išta biti… Najbolje da se vi pozabavite svojim zdravljem. Meni je zaista žao. U suštini meni je svejedno koja ste nacionalnosti, ja tražim zdrave radnike koji će…

-Da… jasno mi je.

Pogledah ga, naglo se okrenuh i izađoh napolje. On kao da je nastavio da govori i kada se u hodniku nađoh, čuo sam i dalje njegovo mrmljanje.

Bio sam kivan.

Znao sam, propao je još jedan dan u potrazi za poslom koji sam i te kako želio pošteno da odradim. Ali strah od sebe, od svoje nacije pokvario mi je još jedan plan. Kako nekada sitnica može čovjeka da izbezumi. Iz ritma života da ga izbaci! Prosto, nijesam shvatao svoj kukavičluk.

Kako čovjeku slobodno da kažem da sam Ciganin? Već na početku imao bi utisak da sam neki lopov, lažov, kriminalac... Ko zna šta. Ili kalajdžija, pjevač, glumac. Dugokosi brkajlija u bijeloj košulji, zavodnik koji zasučenih rukava mjerka da uhvati neku ženu umjesto neki alat ili metlu u svoje ruke. Zamislio bi da spavam u kamp-prikolici parkiranoj kraj autoputa nedaleko od benziske pumpe. (Zbog vode, piva, cigareta i toaleta). Možda bi zamislio moju djecu koju šaljem svako jutro umjesto u školu na železničku stanicu i u tramvaje da džepare... A ženu sa mercedesom odvezem da prosi, a ja da se šepurim u obližnjoj kafani i masiram debeli zlatni lanac oko vrata, pijuckam svoj metar kolš.**

Ili, možda ovaj šef posve drugačije razmišlja…Ne vjerujem.

O bože, mrzio sam sva ta svoja glupa razmišljanja. Držeći dlan na grudima hodao sam dalje, želeći što prije odatle da se udaljim. Taj dan je za mene pro-

pao, a tek je jutro. Izlišno i uzaludno bi bilo opet negdje na neka druga vrata zakucati, jer rijetko se događa da čovjek u istom danu dva puta oboli. Bila bi to nesnošljiva bolest. To nijesam želio. Toplina mog dlana smirivala me je i to mi se dopadalo. Osjećao sam lagodnost na svojoj koži, a unutra u želudcu vatra, kao da se vulkani aktiviraju.

Čekao sam autobus. Stariji čovjek mi priđe i gledajući me u obraze, reče da sam blijed i upita me da nijesam bolestan.

-Da da.. ali

-To je, kaže on, u današnje vrijeme normalno, čak i mladi ljudi obolijevaju od staračkih bolesti… Sve je to, Gospodine, božji plan.

-Znam, i te kako mi je to poznato. Svaki dan ima neku svoju bolest, svoga Boga…

-Ooo, baš si ovo mudro rekao, mladi čovječe, vidi se da si učen…

-Kako da ne - izustih.

U autobus starija žena ustade, i ponudi mi mjesto, pitajući da li mi je loše. Zahvalih se i lagano se spustih na sedište. Mislim da sam vrlo dobro glumio svoju ulogu bolesnika. Nekako sam to zavolio.

Kući, pitajući da li nam je ćerka došla iz škole, spustih se kao vreća krompira na stolicu prekoputa svoje ćutljive žene. Ona me preko praznog kuhinjskog stola pažljivo osmotri i priupita, poput ostalih, kao svaki prethodni dan, da li mi je loše?

Nijesam više bio u ništa siguran.

Pogotovo u svoje zdravlje. A osobito ne u moju ulogu, za koju sam se bojao, da što duže u mom životu ne ustraje, da ne postane moja dijagnoza.

**Gadžo*- nepripadnik Roma. (Na romskom jeziku.)

** U nekim Kelnskim kafanama, služi se kelnsko pivo na metar. (Daska od jednog metra, u kojoj, za to učinjene rupe, pasuju deset čaša piva.)

Nikola Nikolić

MAGJISTARI

Përktheu: Dimitrov Popoviq

a ka mbajtur dorën deri sa ka dhënë shpirt. E ka ndjerë dridhjen nën gishta dhe e ka ditur se gjithçka është gati. Përmes qetësisë së bardhë është lëkundur fytyra e saj me një grimë serioziteti të lëmuar. Ka qenë e përgatitur. Sikur me të gjithë qenien e vet është përgatitur për atë çfarë po vinte. Ka qëndruar në të njëjtin vend dhe disa minuta nuk ka mundur të lëvizë shikimin. Poshtë asaj fytyre ka humbur një jetë e tërë. Dhe çfarë ka mbetur nga e gjitha, ka pyetur me buzë të shtrënguara: ashtu si pas një anije të mbytur, vetëm mbeturinat e shpërndara mbi sipërfaqe. Kujtime të parëndësishme, të cilat në fund do të zhduken vetë. Sytë e fishkur, buzët mavi, gishtat e shtrembëruar nga ngërçi, të sulmuar, të ndalur.

Gjithçka është bërë pjesë e gjendjes së përjetshme. Edhe më tej me trup të ngrohtë, pothuaj i përkiste anës tjetër. Vdekja është e veçantë, i ka thënë vetes i menduar, duke e shikuar kufomën nga lart sikur do të gjente gjurmët e grabitësit të paparë. Po lë pak gjurmë. Nuk është më e shurdhët, kjo çfarë është para tij nuk është më e saj. Bile ka menduar se kjo është e tepërt, se depërton në botën e ndaluar, nëse mbetet edhe ndonjë moment. Është ngritur menjëherë. Kështu është shkëputur nga pozicioni i zhgënjyer. Nuk e ka pritur personelin. E ka shtypur butonin e alarmit, ka marrë shkopin dhe me dy hapa ka dalë jashtë dhomës. Ka ecur me një heshtje manastiri. Gjithkund rreth tij kishte rrëmujë. Një grumbull i përparëseve të bardha dhe tek tuk ndonjë vizitor i panjohur. Është përpjekur që gjatë ecjes të ndeshë me majën e shkopit aty ku bashkohen katër kuadratet e pllakës së dyshemesë. Nuk ka menduar në asgjë tjetër. Gjithë çfarë ka dëshiruar ka qenë preciziteti. Dhe mirë i ka shkuar. Këmba e majtë ka mbajtur drejtimin, kurse e djathta ka vizatuar orbitën e goditjes së radhës.

Është sjellë nëpër klinikë deri sa ka arritur deri tek dera e mbyllur. Shkopi i ka goditur pak mbi prag, në gjysmë rruge

nga vendi i caktuar. I është dashur kohë të vërejë pengesën. Është ndalur dhe ka shikuar rreth vetes. Ajo pjesë rruge nuk ka pasur njerëz në lëvizje, vetëm se do ta ndeshte ndonjëherë ndonjë infermiere duke shpejtuar sipas rregullit, gjoja duke lexuar letra. Është kthyer prapa dhe para vetes ka parë djaloshin.

U mbraps dhe me kujdes iu afrua xhamit. Dhoma ka qenë gati e errësuar, drita ka hyrë vjedhurazi poshtë perdes nga rrogozat e dritares. Brenda kanë qenë dy karrige, rafti, ka qenë aty dhe njëra nga ato makinat në të cilën, edhe krahas rolit shpëtimtar, nuk mund të kesh shumë besim, makina që i është dukur si pjesë përbërëse e shtratit të të sëmurit, jetës së sëmurë dhe vdekjes, tamam si ajo në të cilën deri pak më parë ka shikuar me dyshim. Nga një diçka si varësedukeshin gajtanët. Disa kanë qenë varur, në dukje pa ndonjë qëllim, derisa të tjerët kanë humbur në aparat ose në trupin e drejtuar lehtë. Vështirë që ai ngërthim kaotik i kabllove mund ta zgjatë jetën, ka menduar, nën ndikimin e asaj që në të vërtetë ka ndodhur; më parë duhet të jetë që ato janë disa antena të ndonjë krijese të tmerrshme që thithin ato pak çfarë ka mbetur nga jeta. Djaloshi ka vështruar symbyllazi dhe i lodhur të mbështeturin nga ana tjetër e xhamit.

Pamja e ka ngurtësuar shkurt. Në momentin në vazhdim është drejtuar ka dera, i tërhequr nga një thirrje e pandërgjegjshme. Dhe kur ka dashur të kapë dorezën e derës,ka dëgjuar hapat e afërt. Vinin nga korridori fqinj. Shpejt dhe mirë është kthyer dhe ka lëshuar shkopin, duke dashur t'i shmanget çfarëdo takimi. Pas disa lëvizjeve të pakujdesshme, për pak sa nuk u ndesh me doktorin e moshuar, i cili mbante në krahë një çantë me disa instrumente të çuditshme e cilindrike. Është ndalur para shikimit të tij depërtues.

- Më falni…
- A kërkoni gjë, Zotëri? – ka pyetur doktori me zë të ashpër. U duk se është i zënë dhe e ka penguar prania e tij e papritur.
- Jo, vetëm… Mendoj se jam gabuar.
- Kaloni korridorit, kthehuni djathtas deri në sallonin me drejtuesit me shigjeta, lëshohuni me shkallët e mesme dhe aty është dalja.

E ka falënderuar dhe ka shpejtuar në drejtimin e porositur. Para se të kthehej djathtas, arriti ta shihte doktorin duke u futur në dhomën e djaloshit.

Varrimi është bërë ditën e nesërme. Varrezat ishin të lagura nga shiu. Ka rënë pa pushim si atë ditë, ka qenë një sulm i vërtetë nga qielli i vranët. Kësaj radhe, kohën e keqe e ka parë si një rrethanë lehtësuese: varrimi është bërë shpejt, me procedurë të shkurtuar dhe me pak njerëz. Përveç kësaj, gjatë atyre pesëmbëdhjetë minutave të ngrirë mbi varr, me

mendime ka qenë diku tjetër. Disa nga të pranishmit kanë pështpëritur, të prekur nga mungesa e jetimit. Nuk ka pasur çadër, as nuk është bazuar në thirrjen për të shkuar tek një i huaj. Uji i kalonte nëpër mëngët si nëpër një ulluk. I kërrusur është mbështetur për shkop, që ish mbytur në dheun e butë. Veç në fund, kur filluan ta lëshojnë arkivolin me kryqin ku qe shkruar SllavicaBakiq 1961-2010, i është afruar një djalosh i ri dhe ka lënë çadrën e vet mbi kulmin e tij të lagur. Zoti Bakiq vetëm ka bërë me krye, duke mos folur asnjë fjalë.

Ndërsa në kokë, gjatë të gjithë pas drekës i ka qëndruar një figurë: djaloshi i mbërthyer në aparatet, i izoluar, i vetmuar, i rrethuar nga rregullsitë e pajeta të dhomës së spitalit. Më kot është munduar të futet në dhimbjen, ashtu siç e meritojnë humbjet e mëdha. Asnjë gjurmë për ndjesinë e fajësisë. Vetëm se menjëherë, kur e ka kuptuar se nga pritja nuk ka gjë, ka ndjerë duke u lehtësuar një kureshtje të topitur, të drejtuar në boshllëk. Sikur një dallgë ndëshkuese për çudi e ka shmangur. Ka shikuar në pikat e shpërndara në xham. Me mungesën e saj është pajtuar që në momentin kur ka rënë në komë: edhe përkundër prognozave shpresëdhënëse, e ka ditur se prej andej nuk ka kthim më. Ka pasur të drejtë. Vdekja e saj për të nuk ka qenë asgjë më shumë se një formalitet, vetëm një fakt përfundimtar i përpjekjeve të tij, që ka zgjatur bile një muaj. Ditët e gjata të boshllëkut mes ndeshjes dhe kufomës së tij; vonesë që e ka topitur. Ndërsa tani, menjëherë, në një dhomë krejtësisht ndryshe, ata sy, ato dëshmi të heshtura të tmerrit. I shqetësuar ka vështruar dritaren e bërë lara-lara. Miliarda pika shiu e kanë ndarë nga dhoma e tij. Pamjet janë turbulluar, duke u mbledhur rreth një mendimi. Nga ai shikim i pandihmë ka dalë britma e krijesës së humbur. Vetmia, rrethimi fantastik, gjysmë terr plot kundërmime mjekësore dhe shikime të shpejta të pa ndjera. Botë e kthyer mbrapsht, ndryshim i menjëhershëm pa u shpjeguar. E ka shqetësuar kjo më shumë se çdo dhimbje fizike. Gjithë natën nuk ka mundur t'i mbyllë sytë, kurse para agimit e ka kuptuar se nuk do të ketë qetësi, në qoftë se urgjentisht nuk do të ndërmarrë diçka.

Që të nesërmen është nisur përsëri drejt klinikës. Meqenëse javët e kaluara ka qenë një vizitor i rregullt i saj, ka vënë re shumë parregullsi: për këtë tamam në ora dy është gjetur para derës së madhe të rrëshqitshme, e cila nga rrëmuja gati pothuaj ka qëndruar e hapur. Me qëllim që të mos u tërheqë vëmendjen të punësuarve aty në atë ndërtesë të errët, ka vendosur të futet në masën e njerëzve që çdo ditë, tamam në atë kohë, ka shkuar në vizitë. Dhe me të vërtet, brenda ka sunduar një kaos i vërtetë. Duke mos u ndalur, është ngjitur në katin më lart dhe përmes korridorit ka shkuar tek dera e njohur. Përreth kudo ka pasur qetësi. Ka shikuar përmes

dritares. Djaloshi ka qenë në të njëjtën pozitë, gjysmë i shtrirë; por kësaj radhe ka qenë i fjetur. Kjo e ka vërtetuar dyshimin e tij se askush nuk i vjen për vizitë, por edhe e ka gëzuar dyfish: fytyra e djalit jepte së paku një qetësi të dukshme, por nuk ka qenë i sigurt se tamam atë ditë do ta gjente të zgjuar, do ta vlerësonte hyrjen e tij. Dhe, dorën në zemër, akoma ka qenë larg nga një plan konkret. Prandaj ka vendosur të përgatisë terrenin. Në fund të korridorit vuri re dy karrige. U është afruar ngadalë, duke vështruar zyrat përreth. Në një karrige ka varur shkopin, kurse nga tjetra ka vëzhguar korridorin, mes fjalëve që ka qarkuar në fjalëkryq.

Koha ka kaluar dhe sikur të mos kish ndodhur asgjë. Vetëm kalimtarët e rrallë dhe me uniformë që vinin nga poshtë pa zhurmë. Dhe pastaj, pas një ore, ka ndodhur ajo që ka pritur. Njëra pas tjetrës, tri silueta kanë hyrë në dhomë. Ka qenë kjo, sigurisht, vizita e radhës. Qëndruan nja dhjetë minuta. Kur kanë dalë, ka vënë re se i udhëhiqte po ai doktori i mërzitshëm, ndaj e ka mbuluar fytyrën me një skandinavkë. Duke pritur që të shpërndahen i ka ngulur sytë në një vizatim të një heroi filmash vizatimorë me hundë të madhe. Atëherë i ra në mend.

Pjesa për më të vegjlit në një dyqan rrobash në qytet, me raftet e mbushura me lojëra fëmijësh, është sjellë rreth blerësit të shqetësuar. Për herë të parë u gjet në një vend të tillë. Arsyeja ka qenë e thjeshtë: njeriu pa farefis ka shikuar në të si në një burim të paarritshëm gëzimi. Nëpër pllaka ecnin fëmijët duke shikuar me çudi banorët e fantazive të veta, prindërit kanë kaluar nga një sirtar tek tjetri, kanë krahasuar çmimet, kanë vërejtur dhuratat me sa më pak pjesë të imëta e të dobëta. Ai pa u përcaktuar i ka prekur lojërat, pa asnjë paraqitje se ku duhet ndalur vëmendja. Për të kjo ka qenë gjithsesi një përvojë e re. Të gjitha objektet për të kanë pasur rëndësi të njëjtë. Më i lumtur do të ishte sikur dhomën e djaloshit të panjohur të mund ta stoliste me të gjithë atë që e rrethonte aty, me ato kafshë plishi me të gjithë robotët e mundshëm dhe imtësi të tjera interesante. Varet për një fije peri, bën dhe rrethin e tretë dhe është ndalur në hyrje dhe me zë të fortë ka marrë frymë.

- A mund t'ju ndihmoj? - është dëgjuar pyetja e një gruaje me xhup të kuq, e cila doli s di prej ku. Dhe sigurisht, ashtu si nuk e ka pritur. I është qeshur shpëtimtares së vet.
- Po, do t'ua dija për nder nëse do të më preferonit ndonjë lodër.
- S'ka asnjë problem, veç më thoni për kë është.

E ka shikuar si i zënë ngushtë.

- Mendoj se sa vjeç është fëmija, a është djalë apo vajzë, çfarë dëshiron e kështu me radhë...
- Aha, sigurisht, - shpejtoi të përgjigjet, është fjala për tim bir. Ai ka tetë vjet dhe momentalisht është në spital.

- Më vjen keq, shpresoj se nuk është diçka serioze.

- Jo zonjë, i vogli po përmirësohet ngadalë, dhe... dëshirova që ta befasoj me diçka. Ta shpejtojmë pak këtë, e dini. Ndonjëherë më duket se ato dhomat e errëta të spitalit kanë diçka çfarë të sëmurin nuk e lë të shëndoshet, çfarë edhe më shumë i ndrydh çdo shpresë.

Shitësja ka lëvizur me sy, duket se është zënë ngushtë.

- Më falni, po ju mundoj, pra, nëse mund të gjeni diçka që do ta gëzonte tim bir, unë do të isha babai më i lumtur në botë.

Ajo për një çast ka lëvizur kokën dhe menjëherë është zhdukur mes policave të rafteve. Me padurim ka pritur pranë arkës. Kur e ka parë herën e fundit, i ka bërë me dorë me diçka që i sillej në dorë. Nuk ka mundur të dallojë se për çfarë ishte fjala, edhe pse ka qenë i sigurt se çdo kut e ka kontrolluar në detaje së paku dy herë. Ishte një dragua i madh i kaltër, me krahë të hapur dhe sy të ndritshëm. Dhe i qeshur. Deri atëherë mund të vinte edhe bast se kafshë të tilla nuk dinë të qeshin.

- Ja zotëri, - dhe shitësja po e sqaronte për zgjedhjen e saj, - shiko, kur e lëshoni bishtin, ja kështu, hapni vendin për bateritë. Duhen katër copë, siç e shihni. Ju porosis që të jenë alkaline, që të mos harxhohen brenda një dite. Lëvizjani dorën e majtë dhe ka për të kënduar një këngë të programuar, sigurisht në gjuhë kineze, por është shumë simpatike. Sigurisht do t'i pëlqejë. Dhe kur të lëvizni të djathtën, po ashtu, dragoi lëviz krahët dhe luan sytë. Shikoni, a nuk është shumë i bukur? Dhe kjo nuk është gjithçka. Nofullat e tij me një prekje në këtë pullë mund të kthehen në llambë portokalli, atë, si flakë, sepse megjithatë ai është dragua. Dhe të gjithë këto, për një çmim shumë të leverdishëm. Mendoj se është një zgjidhje e shkëlqyer, duke pasur parasysh moshën dhe ambientin në të cilin gjendet fëmija.

Për gjithë çfarë ka thënë ka pasur të drejtë, ndaj zotëri Bakiqi, me një qeshje jo më të vogël se të dragoit, në darkë shkoi në shtëpi. Deri vonë ka qëndruar në kolltuk, me cigare në anë të buzëve, duke vështruar Klodin e lazdruar. Klod, emër i bukur për një reptil të marrë. Ka fjetur në kolltuk i ndriçuar nga flaka e tij mirëdashëse.

Para se të nisej të nesërmen për në klinikë, ka blerë bateritë dhe i ka vendosur në vendin e duhur. Klodi nuk ka pasur asgjë kundër që pronarin e ardhshëm ta befasojë nga kutia e stolisur. Para derës së djaloshit u gjet plot gjysmë ore pas orës katërmbëdhjetë. Në atë kohë të gjithë vizitorët kanë qenë nëpër dhomat me të sëmurë, kurse personeli nëpër zyra.

Ai ka qenë përsëri i vetëm. I zgjuar, si ditën e parë. Ka shikuar në tavan, duke lëvizur gishtat. Ka qenë tamam momenti i duhur.

Së pari ka shikuar edhe një herë rreth e rrotull dhe ngadalë ka kapur

dorezën e derës. Dera ka lëvizur pa bërë zhurmë. Është futur në një kalim të mjaftueshëm dhe i ka mbyllur pas vete.

Duart e dobëta, nga të cilat dilnin kabllot, kanë mbetur në pozicion të ngrirë, të ngritura drejt tavanit të cilin e ndriçonte lehtas një llambë. Është trembur se do të bërtasë, ose, zot na ruaj, ose një goditje që do ta krijonte hyrja e tij e papritur. Prandaj, menjëherë, me plogështi, ka hapur gojën nga veshi në vesh dhe miqësisht ka filluar të luajë shkopin. Është ndjerë si aventurieri që ndeshet me vendasin dhe me të gjitha forcat mundohet të tregojë se si vjen me qetësi, se si është e tepërt të ngrejë rrëmujën. As nuk e ka menduar se çfarë do të dalë prej gjithë kësaj. Në vend të një reaksioni të zëshëm e të frikshëm, drejt tij është zbrazur një mirëseardhje e përzemërt. E përzemërt aq sa e lejonin kushtet: ashtu i lidhur me aparatet, djaloshi disa herë ka bërë me dorë dhe ka frymuar më lehtë. I është afruar dhe i ka prekur ballin, duke e bërë të qeshë.

Kontakti i parë ka qenë i suksesshëm. Por, jo gjatë më pas, ka parë diçka të pazakonshme tek i njohuri i ri. Ai ka heshtur me vendosmëri dhe veç radhë ndonjëherë, nga koha në kohë, do të belbëzonte ndonjë fjalë të pakuptueshme. Rrjedhojë e një sëmundje të rëndë, ose ndoshta shoku nëpër të cilin ka kaluar fatziu. Mendoi si fytyra po i merr një shprehje të dhimbshme; është tërhequr pak dhe në mënyrë festive ka lëshuar kutinë në pjesën e lirë të shtratit. Sytë e djaloshit kanë shkëlqyer, diku pas tyre është rritur shqetësimi. Ka treguar se nuk ka forcë ta hapë kutinë. . . Mirëbërësi i tij për këtë i ka rënë vetes në ballë, ka shqyer me shkop celofanin e trashë në majë dhe ka nxjerrë lodrën.

Nuk ka qenë e lehtë të vlerësosh se kush është gëzuar më shumë. Djaloshi dhe Klodi janë kapur me njëri-tjetrin të përqafuar si shokë që nuk janë takuar për shumë vite. Eh, çfarë lumturie e ka kapur kur Zotëri Bakiqi i ka demonstruar të gjitha mundësitë e Klodit. Ka qeshur me zë të fortë, ka lëvizur dhuratën në të gjitha anët, është munduar për të treguar falënderimin e vet; dhe për kundër kësaj gjithçka që është dëgjuar ka qenë një përzierje e trishtuar e zërave të pa artikuluar. Njeriu me shkop është ulur, e ka lëmuar për flokësh dhe ja ka puthur dorën. Djaloshi është qetësuar, i përqafuar me dragoin. Përpjekja dhe mundimi ka qenë me sukses.

Koha e paraparë për vizitën e palejuar po kalonte ngadalë. Po afrohej ora tre dhe e ka ditur se së shpejti do të fillojë zhurma. Me një pantomimë të thjeshtë e ka porositur djaloshin se do të vijë përsëri, i ka bërë shenjë me dorë, duke e bindur se dalja është e pastër, dhe është larguar nga dhoma. Në të njëjtin moment kur e ka mbyllur derën, nga ana tjetër ka dëgjuar një zhurmë. Ka shikuar prej dritares. Djaloshi i ka bërë me dorë duke i treguar Klodin. Edhe më tej e ka falënderuar. Edhe krahas frikës se

do të zbulohej nuk e ka lëshuar kënaqësia. Diçka i fliste se vetëm ai mund ta dëgjonte. Se do ta dëgjonte vetëm ai edhe kur të thërriste me gjithë zërin, kur thirrja e tij si gjuhë flake do të ndeshte çdo qoshe të burgut të errët të lodhur nga betoni. Djaloshi ka pasur vetëm atë. Edhe një herë i ka bërë me dorë dhe menjëherë është larguar përmes korridorit, i lumtur se tek vetmia, në ndryshim nga vdekja, disa lojëra megjithatë kalojnë.

Disa ditë në vazhdim marrëdhënia e tyre ka kaluar në miqësi të vërtetë. Vizitori kureshtar me shkathtësi u është larguar shikimeve të dyshimta dhe pa probleme e ka vizituar oazën ku ka jetuar djaloshi dhe dragoi. Do të qëndronte gjithsej rreth njëzet minuta, por pacientit të vetmuar, të mbërthyer për shtrat edhe kjo i ka qenë një ndryshim mjekësor. Të marrët vesh me duar ka përparuar, gati sa nuk ka pasur asi momente të shqetësimit dy palësh, që kanë kërkuar interpretime shtesë. Kështu, një ditë djaloshi me gishta ka vizatuar një kuadrat në ajër dhe pastaj i ka mbledhur dhe ka filluar të kujtojë shkrimin. Porosia e ka çuditur fillimisht, ka pyetur se a vërtet dëshiron një laps dhe letër. Koka e mbështetur në jastëk ka miratuar me lëvizje. Djaloshi pas njëzet e katër orësh ka filluar të laravisë vizatimin e tij të parë. I pakënaqur e ka hedhur menjëherë në koshin e mbeturinave. Me ngulm ka fshehur nga zotëri Bakiqi se çfarë ka ndërmend, duke dhënë sinjalin se kjo do të jetë e papritur. Duke u larguar nga dhoma asaj pasdreke, ky e ka porositur që dhuratat, kohë pas kohe t'i fshehë poshtë shtratit. Për shkak të masave të rrepta.

As tre hapa nuk ka kaluar, kur ka ndjerë afrimin e dikujt. Rrugën ja ka ndërprerë një infermiere me moshë mesatare, me fytyrë të errët duke e kanosur me vetullat e ulura deri tek hunda.

- Na falni, ju çfarë kërkoni këtu?
- Zemra i kërceu: - ' Më falni. Kam ngatërruar rrugë. A mund të ma tregoni daljen?
- Sytë e saj të zinj e kanë shikuar me një shikim depërtues dhe e kanë fiksuar. Për disa sekonda të gjitha organet e tij kanë jehuar në ritmin e zemrës, i ka rrethuar një qetësi e tensionuar, e thyeshme.
- Ejani me mua, - ka thënë në fund, dhe duke e çuar nëpër korridore, orarin e të cilit e ka ditur në mënyrë të përsosur, e ka lënë me një përshëndetje të ftohtë.

Që atëherë ka qenë i detyruar për ndryshime radikale. Nga frika se ardhjet e tij të fshehta i kanë rënë dikujt në sy, po atë natë ka sjellë një vendim të rëndë: disa ditë do të përmbahet e nuk do të shkojë. Kështu duhet të ndodhte se tani ekzistonte rreziku në të cilin duhet të llogaritet seriozisht. Nuk duhej të rrezikonte. Por e ka parë atë zeshkanen e keqe se si me shokët e saj merrte masat e kujdesit të shtuar, për të cilin shkaku kryesor është mos vënia re e tij dhe shpresa se nuk do të

vazhdojë shumë. Mendimet i shkuan menjëherë tek djaloshi. Si do ta përjetojë këtë ndryshim të menjëhershëm. A thua, i shkreti, do të vuajë shumë kur të marrë vesh se nuk është fjala vetëm për një mungesë. Tri ditë zotëri Bakiqi është sjellë nëpër shtëpi, tri net ka fjetur me sy të zgurdulluar, në një shungullimë tëpa gjumë. Përsëri ka rënë shi, përsëri e ka ndjerë se është larg tij, si të ishin në dy anë të kundërta të botës. Në disa raste i është bërë të nisej në spital, çfarëdo që ta priste atje, por gjithnjë do të pajtohej me besimin se ngutja e përshpejtimi është hyrje në dështim. Shpresa e tij e vetme ka qenë Klodi. Deri në mëngjes është lutur që së paku ai të ishte i mjaftueshëm për qetësi, për pajtim. Asnjëherë si në ato net të vështira, të zgjatura deri në pafund, nuk ka dhënë provim në kohëzgjatjen e baterive alkaline.

Edhe një natë ka kaluar e plogësht drejt perëndimit. Në qiell është lartësuar dielli duke i rënë nëzverknjeriut, i cili me ngutje është drejtuar në rrugën nga spitali. Askënd nuk ka vënë re deri sa po ngjitej shkallëve. Por ka tërhequr vëmendjen e të tjerëve. Shikimet e habitura janë larguar nga manteli i tij i dallgëzuar. Dhoma e ka tërhequr drejt vetes, pllaka është bërë akull, që ka rrjedhur mes mureve, me të cilin ka rrëshqitur me fytyrë të rrudhur si amator në rrëshqitëset.

E ka kapur dorezën e derës, dhoma ka qenë e mbyllur. Veç atëherë ka shikuar nga dritarja, duke u përpjekur që me gishta të kapë xhamin.

Shtrati ishte i rregulluar. Ishte bosh.

- Çfarë bën... E, prapë ju?
- Me përpjekjen e fundit duke shuar furtunën brenda vetes,ka pyetur përsëri atë infermieren: - -- Djaloshi, çfarë është bërë me të?
- Ai nuk është më aty. Dje, është bërë keq në mënyrë të menjëhershme dhe ka kaluar në kujdesin intensiv.

Çdo fjalë si dajak i rëndë ka lënë brazdë në fytyrën e lodhur. Me shprehjen e një urrejtje të pashpresë, ka shikuar majën e shkopit të tij, derisa vetëdija i ka pranuar çdo fjalë, si të digjej e fikej, sikur po vdiste gradualisht.

- Zotëri Bakiq, - ka folur infermierja, - i lejoj vetes ndoshta më shumë liri se duhet, por kjo është më e fortë se unë. E dimë për vizitat tuaja. Dimë edhe për dhuratat tuaja, kamera i ka shënuar të gjitha. Djaloshi, është, me një fjalë,shtetas i huaj, prindërit e të cilit kanë vdekur në atë ndeshje. Po, tamam ashtu. Të afërmit e tij kanë pasur probleme për të hyrë në vend, ndaj ne kemi qenë të vetmit shokë. Dhe u gjetët tamam ju, bash ju. Pyes vetëm, si mund të jeni akoma në liri. Dhe çfarë dreqin jeni sjellë në dhomën e atij djaloshi, kur keni ndarë aq shumë trauma. A nuk e keni pasur mjaft? Nuk duhen më dhurata, zotëri Bakiq. Zotëri, a më dëgjoni?

Disa zëra humbnin, disa vinin. Përmes zhurmës së shiut është dëgjuar kërcitja e largët. Ka ndjerë shtrëngesën poshtë krahëve. Rrotat kanë rrëshqitur, duart janë nisur vetë nga vetja. E ruan në kujtesë, si nëpër mjegull një pikturë e prishur me sy të zgurdulluar nga automobili që po i vinte përballë. Sikur shikimi i kish fluturuar në të kaluarën, ka bërë një kthim, në tru. Gjithçka ka parë: duart e ngritura ndaj xhamit të thyer, llamarinën e stërpikur me gjakun e kuq në të errët të gruas së tij dhe diçka më të hapur, gjakut të fëmijës që nuk di se cila qeshje nuk shuhet.

- Jo, ju nuk dini, ju nuk kuptoni asgjë, - ka thirrur ai nga largësia, i gozhduar mes dy pamjeve, 'ju nuk i duheni, ju vetëm e vrisni..."

- O zot. Tani edhe ktheheni. Më lini në qetësi, ju lutem. Dhe në mënyrën më të dashur ju këshilloj që të largoheni menjëherë prej këtu."

- Lodra dhe ...vizatimi! Ku janë sendet e tij?

- Dhoma është pastruar, atje nuk ka më asgjë, – ka thënë ajo në largim, -ndërsa tani ju lutem, ikni!. Vetëm ikni!

Ka shpejtuar i neveritur drejt jashtë. Ka shikuar rreth vetes. Modele dhe ngjyra janë sjellë rreth tij si atëherë në shtëpinë e shitjes, por tani të depërtuara me diçka pangjyrë, të panjohur, me një gabim të errët. Gjithçka është lëkundur dhe gjithçka ka qenë e pakapshme në atë vend të mallkuar. Më në fund ka ardhur në vete dhe ka vënë re kontejnerin në hyrje në parkun e spitalit. Ka hapur thasët. E ka ndeshur me gisht dragoin në grumbullin e mbeturinave. E ka nxjerrë duke ja shtrënguar krahët me duart që i dridheshin. Pa dashur ka aktivizuar të gjitha mekanizmat, dhe lodra ka filluar të bëjë si e marrë. Tani nuk dukej aspak i këndshëm, më parë ka ngjasuar me një lloj demoni ironik. Është ndjerë i ofenduar. Në nofullat e flakëve ka gjetur një letër të mbështjellë. E ka ndrequr dhe është ndalur para pikturës. Në pjesën e poshtme ka qenë vizatuar djaloshi, me duar të hapura ndaj dragoit, i cili lundronte nëpër qiell. Në shpinë kalëronte një njeri i qeshur me një shkop në dorë, nga i cili shpërthenin yje. Të tre personazhet kanë qenë të zhubrosur, vetëm se ai i tiji ishte i panjohur.

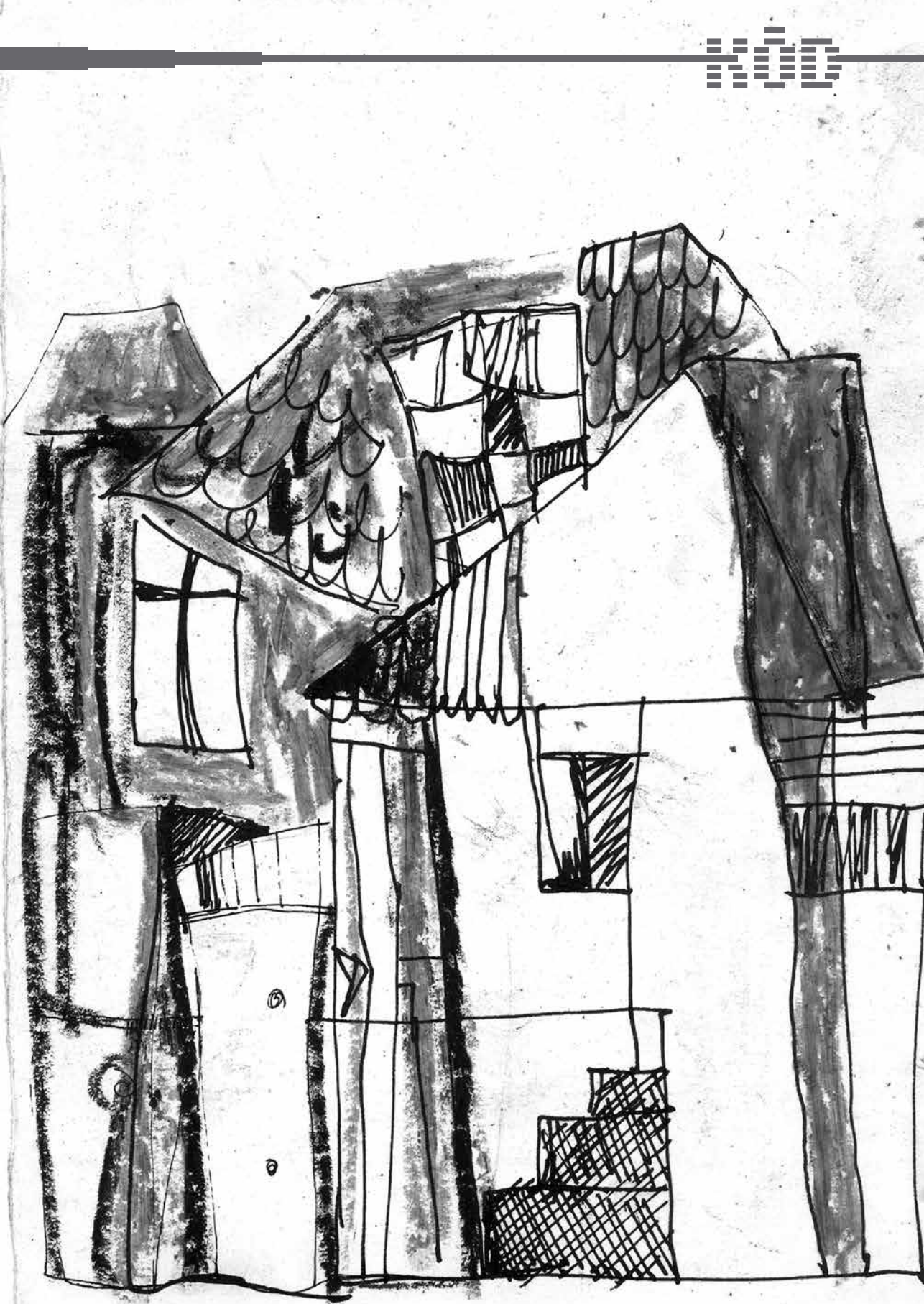

Vesna Delić

NASILNICI I ŽRTVE:
Izvangrupno i unutargrupno nasillje nad Romima u Podgorici

Na portalu online novina „Vijesti“ 17.05.2016. godine osvanuo je naslov „*Dva muškarca brutalno izudarala romskog mladića, policija ispituje slučaj!*“ Za vest se saznalo jer je na društvenim mrežama osvanuo snimak u kome dva muškarca ničim izazvani nasrću na pripadnika romske zajednice. Zašto je toliko često nasilje nad Romima? Kakve sve vrste nasilja postoje? I kako Romi uzvraćaju na različite vrste nasilja pokušaćemo malo da pojasnimo u tekstu koji sledi.

Mnogo se ljudi tokom života zatekne u okolnostima kada svesno ili bez svoje volje postaju nasilnici ili žrtve. Čim stupimo u intezivnije socijalne odnose i kontakte sa drugim društvenim subjektima izlažemo sebe mogućnosti da dođemo u situacije gde smo izazvani ili gde i sami izazivamo. U zavisnosti od različitih socijalnih i psiholoških faktora ili smo devojčica koja uplakana ide kući sa čičkom u kosi ili osoba/e koje su taj isti čičak stavile u negovanu kosu desetogodišnjakinje. Pitanje je da li će kasnije ta devojčica raditi na svojim verbalnim veštinama ili poraditi na svojoj fizičkoj snazi kako bi u pravovremenom momentu mogla da uzvrati budućim naraštajima nasilnika i time i ona postane jedna od njih.

Postojanje žrtve i nasilnika su jedne od prvih uslova za stvaranje nasilne situacije dok u takvim okolnostima lako može da dođe do promene ugla. Bez obzira na to ko je sa jedne, a ko sa druge strane u pitanju su odnosi žrtve i nasilnika, iako ponekad nasilnik ne mora da bude stvarna osoba već određena socijalna situacija koja je uticala na to da se neko oseti kao žrtva. Postoje različiti načini da se žrtvi nanese šteta, odnosno postoje različite vrste nasilja. Ovde ćemo se osvrnuti na vrste nasilja kojima su izloženi podgorički Romi u svojoj zajednici i van nje, ali i vrstama nasilja kojima oni sami pribegavaju. Sa jedne strane sagledaćemo sukobe koje nastaju dodirom različitih kultura, a sa druge strane sagledati nasilje u okviru romskog kulturnog obrasca koje nastaje između pripadnika iste zajednice, s posebnim akcentom na sukobe između muškaraca i žena.

Kako navodi Saša Nedeljković nasilje je povezno sa kulturnim pripadanjem i definisanjem samog oblika nasilja koji teško može biti određen van društvenog i kulturnog konteksta. Kako ćemo odrediti konkretni oblik nasilja zavisi pre svega od konteksta, naše ideologije i društvene pozicije koju zauzimamo. Ovde se pokazuje da jedan čin ne može biti prepoznat i protumačen kao nasilan van društvenog konteksta; tek u odnosu sa drugim kulturnim elementima on dobija nasilan predznak. Nasilje je dakle odnos, a ne svojstvo ili stanje.

Pošto su nasilje i kultura dva međusobno zavisna fenomena u tom pogledu tokom dešifrovanja dve izabrane nasilne situacije nastanak nasilja ćemo posmatrati u kulturnom kontekstu. S tim što pre svega moramo obratiti pažnju o kojim je ovde sve kulturama reč.

Tako u prvom slučaju, kada je reč o sukobavljavanju Roma i ostalih koji to nisu, reč je o sukobljavanju različitih kultura od kojih je jedna kultura većinskog stanovništva, a druga kultura manjinske zajednice. Kako je reč o različitim kulturama dihotomija između MI/ONI je osnova odnosa u komunikacijskim i identifikacijskim procesima pripadnika tih različitih grupa pa i jedan od glavnih uslova da se započnu sukobi. U toj opoziciji u slučaju naših grupa Romi su stigmatizovana pa samim tim i ranjiva grupa koja se najčešće primarno nalazi u ulozi žrtve što je posledica stavova koje većinsko stanovništvo ima o njima.

U drugom slučaju, iako istražujemo nasilje u okviru jedne kulture, moramo naglasiti da ne postoji ni samo jedna kultura. Naime, postoji mnogo nivoa i dimenzija unutra jednog kulturnog sistema (individualna, interaktivna, institucionalna kultura) koje se međusobno prožimaju, ali koje se ne poklapaju. Svaki od tih aspekata kulture ima različita društvena središta i drugačije nosioce, pa se može govoriti i o nasilju institucionalne kulture nad individualnim kulturama, i obrnuto. Ovde ćemo se samo osvrnuti na nasilje muškaraca nad ženama u romskoj zajednici, odnosno nasilje institucionalne kulture nad ženskim osobama. Razlog za to je što se tokom određenihistraživanja koje sam sprovela među Romima ispostavilo da je princip maskuliniteta u romskoj zajednici poprilično izražen. Važnost prikaza ovih nasilnih odnosa krije se i u određivanju granica nasilja u jednoj takvoj kulturi i shvatanja i tumačenja nasilnih radnji nasilnika i žrtvi. Reč je o utvrđivanju načina na koji kultura definiše određeni nasilni čin prema ženskoj osobi kao neophodan a u drugom slučaju kao previše nasilan. Prostim rečima rečeno šamari su prihvatljivi pa čak i neophodni kako bi se održao određeni društveni poredak, dok je prekomerno nasilje nad ženama označeno kao maltretiranje i prelazak određene prihvatljive granice, ali se ni u takvim situacijama ono nešto posebno društveno ne sakcioniše.

Za nastanak nasilnih situacija neophodan je kontakt kako između različitih kultura tako i između različitih pojedinaca koje mogu pripadati istoj ili različitim zajednicama. Neophodan uslov za započinjanje sukoba jeste prisustvo nasilnika i žrtve i mogućnost promene uloga. Bez žrtve nema nasilja.

U nasilnom odnosu žrtva nije samo pasivni posmatrač nasilnog odnosa, ona se i brani, nanoseći povredu nasilniku: ona je dakle u istoj situaciji i žrtva i nasilnik, a ishod nasilne situacije određuje kakav će njen status biti na kraju. Na primer ako neko od pripadnika većinskog stanovništva započne verbalno nasilje nad Romima može se desiti da iz takve situacije inicijalni pokretač nasilja izađe kao žrtva ukoliko se namerio na fizički jačeg pripadnika romske grupe koji se nije libio da uzvrati.

Neko prema jednoj osobi može graditi identitet žrtve, a prema drugoj postati nasilnik, pa tako Rom koji nije dovaljno jak da se usprotivi konkretnim ili pak apstraktnim nasilnicima može imati identitet nasilnika jer će svoje frustracije pretočiti u batine koje na kraju dobija njegova žena.

U svakom slučaju reč je o određenoj ranjivosti koje iskazuju žrtve, tj. oni koji nemaju određene društvene moći ili ih nemaju u dovoljnoj meri. Tačnije, to znači da je nasilje pre svega odnos između nejednakih društvenih subjekata, koje se zasniva na nejednakoj raspodelimoći u društvu. Ovakva definicija može se u potpunosti primeniti na žrtve koje mi ovde posmatramo. Marginalna pozicija romske grupe pa i drugačija boja kože stavlja Rome na najnižu lestvicu društvene hijerarhije u kojoj većinsko stanovništvo ima moći i mogućnost kontrole. Slično tome i žene u okviru tog romskog kulturnog sistema imaju manje moći nego što imaju muškarci. Međutim, ono na šta treba obratiti pažnju je da ranjivost ne zavisi samo od situacije, ličnih odnosa i ličnih karakteristika već da nam i kulturni obrazac daje mrežu značenja koja podrazumeva i to ko može i treba da bude žrtva. Tako na primer žene u pojedinim društvima jesu žrtve mereno merilima savremenog zapadnog sistema ali one takvu ulogu i poziciju ne shvataju na taj način.

Pored svega gore rečnog bitno je reći da postoje različite vrste nasilja kojima nasilnik može da naškodi žrtvi. Ovde ću nabrojati samo neke od njih. Prve dve su dobijene s obzirom na oblik, sredstva i domen društvenog delovanja a to su fizičko nasiljje i verbalno nasilje. U fizičko nasilje spada povređivanje tela druge osobe i može biti u različitim formama, dok verbalno nasilje podrazumeva korišćenje reči kako bi se povredila nečija osećanja i prepoznajemo ga kao vređanje, ismejavanje, omalovažavanje, kada se neko okrivljuje i osuđuje ili mu se preti.

Treća vrsta je tako zvano otuđujuće nasilje gde postoji ukidanje prava na psihološki, emotivni, kulturni i intelektualni intigritet. Ta prava se manisfestuju u nedostatak osposobljavanja na radu i u zajednici, osećanju društvene i kulturne pripadnosti, itd. Samo na osnovu ove dve rečenice možemo zaključiti da su Romi često žrtve nasilja otuđenja.

Sve ove nasilne radnje, logično, uzrokuju određene psihičke posledice po žrtve ali i po nasilnike. Konkretne posledice nasilja mogu biti objektivne i subjektivne. U objektivne posledice mogu se svrstati razne vrste fizičkih i psihičkih oštećenja, smrt, promena socijalnog statusa, gubitak važnog resursa, razne

vrste ograničavanja itd. U subjektivne posledice mogu se ubrojiti samo dva psihološka fenomena ili sindroma, tj. dva emocionalna stanja ili dve senzacije: strah i bol. Nasilje dakle ima smisla samo ako proizvodi psihološku posledicu. Ukoliko nema pratećih sindroma može se reći da nasilje nije postiglo svoj cilj.

Svaka nasilna situacija mora u jednom momentu biti završena. Nakon završetka na snagu stupaju odgovori na nasilje, ili strategije za iskorenjivanje ili kontrolu nasilja, odnosno društvena sankcija. Kako pripadaju manjini ali u isto vreme su i deo crnogorskog društva Romi su podvrgnuti državnim zakonima ali i društvenim pravilima svoje grupe koja ima sopstvene tradicionalne institucije koje sankcionišu društveno neprihvatljivo ponašanje.

IZVANGRUPNO NASILJE NAD ROMIMA

Kao i u većini gradova u regionu Romi u Podgorici žive na periferijama grada. Najveći broj Roma svoje slobodno vreme provodi u svojim naseljima dok je izlazak u grad vezan za Javno komunalno preduzeće gde je zaposlen najveći broj Roma ili za neka druga poslovna zaduženja, za obavljanje administrativnih poslova ili ličnih potreba. Žene retko kada odlaze u grad. Kada se upute u centar to je obično u pratnji nekih drugih osoba. Dosta Roma skuplja sekundarne sirovine dok izvestan broj i prosi. Dakle kontakti između Roma i ostalih dešavaju se u njihovom naselju ili u gradu kada u njega odlaze zbog raznoraznih potreba. Ti kontakti mogu biti miroljubivi ili nasilni. Ovde pod nasilnim odnosima podrazumevam verbalno i fizičko nasilje i nasilje otuđenjem.

Tokom razgovora sa Romima kao najčešći oblik nasilja navode verbalno nasilje kojem su izloženi na ulicama Podgorice ili u državnim institucijama. Najčešće su iskazi govorili o uvredama koje na pogrdan način ističu boju njihove kože i etničku pripadnost. Takođe dosta je reči bilo o neravnopravnom tretmanu koji prema njima imaju službenici u državnim službama, prilikom vađenja dokumenata.Jedna od glavnih uvreda koja je svojevrsni pokretač emocija kod Roma su reči Ciganin, Cigani, Ganci, Gabelji! Nasilje nastaje prilikom direktnih ili indirektnih kontakata sa pripadnicima drugih zajednica. U većini slučajeva se radi o slučajnim prolaznicima koji dobacuju i vređaju samo zato što je neko drugačiji od njih. Reakcije na takve uvrede su različite i zavise od osobe koja trpi uvrede ali i okolnosti u kojima se žrtva i nasilnik nalaze. Na uvrede odgovaraju rečima ali i fizičkim nasiljem ako za to postoje uslovi, dakle ako to okolnosti dopuštaju ali i ako je snaga podjednaka. Naime, ako su nasilnici brojčano jači obično na uvrede neće odreagovati mada ima i onih koji se ipak u borbu upuste. Dakle, ukoliko je nasilnik sam ili se on ili više njih nalazi van prostora u kojem je zabranjeno nasilje, žrtva će odreagovati, odnosno i sama će postati nasilnik. Ukoliko je situacija obrnuta, okrenuće se i otići. Tako npr. prostor na kome neće doći do eskalacije nasilja je dvorište škole gde

postoji mogućnost da i žrtvu izbace iz škole dok će na ulici gde je neutralan teren u većini slučajeva žrtva odreagovati. Postoje prostori koji mogu da utiču na tok nasilne radnje kao što je dvorište škole ili ulica ali isto tako prostor može da promeni uloge u nasilnom odnosu. Tako ukoliko nasilnik iz neromske zajednice uvredi romsku osobu po etničkoj osnovi na romskoj teritoriji može se desiti da vrlo brzo i sam postane žrtva.

Reakcije Roma kao početnih žrtvi i pripadnika neromskih zajednica kao inicijalnih nasilnika možemo označiti kao reaktivnu i proaktivnu agresiju. U tom smislu reaktivna agresija je samoodbrambena i ljutita reakcija kao odgovor na provokaciju, dok proaktivna agresija nastaje bez provokacije i povezana je sa moći i vladanjem nad ljudima. Tako bi u nasilnim situacijama i kontaktima između Roma i Ne-Roma, Romi imali reaktivnu agresiju, a Ne-Romi proaktivnu. Ove reakcije povezane su i sa osećanjem besa i mržnje gde je bes uglavnom reaktivan, a mržnja može biti i proaktivna. I jedno i drugo proizilaze iz odnosa, moraju da imaju konkretan objekat i žrtvu.

U tom smislu bes Roma možemo dovesti u vezu sa određenom frustracijom koja postoji zbog nasilnog odnosa između njih i većinskog stanovništva. Dugotrajna netrpeljivost većinskog stanovništva prema Romima stvara kod Roma momentalnu reakciju na nepravdu koju im nanose čestim uvredama. Taj trenutni bes može preći u mržnju i stvoriti od njih buduće nasilnike.Sa druge strane kod većinskog stanovništva mržnja koja postoji prema Romima i stavovi o njima kao nižim i manje vrednim je pokretač za nasilne radnje ali može i usled dugotrajne mržnje prerasti u bes izazvan nekim spoljnim pokretačima.

Druguvrstu nasilja, odnosno nasilje otuđenja Romi doživaljavaju kao najteži oblik nasilja koji se vrši nad njima. Reč je o egzistencijalnim pitanjima koji su direktna posledica diskriminatorne politike koje vode podgorički poslodavci ali i neravnopravan tretman koji dobijaju u državnim institucijama. Obično se žalbe odnose na to da ne mogu da nađu posao iako za njim tragaju. Razlog za to nalaze u drugačijoj boji svoje kože. Smatraju da im boja kože onemogućava komunikaciju sa pripadnicima drugih kultura. Diskriminacija i mržnja usmerena ka drugačijima stvorila je nasilni odnos između Roma i većinskog društva, a u tom kontaktu sami Romi se identifikuju kao žrtve.

Pored verbalnog i „tihog" neprijateljskog tretmana treći oblik nasilja koji je ovde takođe bitno istaći su fizički obračuni između pripadnika ovih različitih zajednica. Tokom fizičkog nasilja u obračunima Romi nisu pasivni posmatrači i zavisno od brojnosti, moći pa i okolnosti zavisiće ko će izaći sa više povreda. Van naselja do fizičkih obračuna dolazi zbog provokacija a u samom romskom naselju sa drugim komšijama koji ne pripadaju njihovoj grupi zbog buke ili dece. Česti su i unutargrupni obračuni o čemu će biti više reči dalje u tekstu.

ROMI VERSUS ROMI: Nasilje nad romskim ženama

Negde na početku ovog veka jedna anegdota pričana u šaljivom tonu kružila je Beogradom. Ona mi je ostala jako urezana u sećanje i njoj sam se više puta vraćala kada sam razmišljala o muško-ženskim odnosima na Balkanu i van njega. Glavni akter priče je čovek iz Srbije koji je otišao u Nemačku trbuhom za kruhom i tamo se između ostalog oženio Nemicom. Tokom jedne porodične rasprave čovek je svađu rešio šamarima a zatečena Nemica ga je nakon toga prijavila policiji. Usled intervencije nemačke policije i nadležnih organa odležao je u zatvoru izvesno vreme. Nakon puštanja uspeo je da se pomiri sa svojom ženom a i da ubrzo zajedno sa njom krene na put u svoju rodnu grudu-Srbiju. Čim su prešli granicu muž je istukao ženu kako bi je kaznio za provedene dane u zatvoru a ona je pohitala u srpsku policiju da prijavi svog muža nasilnika. Međutim, tamo je zateklo jedno veliko iznenađenje jer se policija nasmejala na njenu izjavu i poslala je kući

Nameće se pitanje šta je nasilje za Srbe, a šta za Nemce i koje su za njega sankcije? Koja je granica koja deli prihvatljivo društveno „vaspitavanje" od nasilja ili maltretiranja u jednoj kulturi? I zašto je žena uvek žrtva?

Kao što sam već rekla kod Roma dominira muški princip, a kako je već Nedeljković naglasio stvaranje osnovnih društvenih preduslova za mušku dominaciju najbolje se opisuje uz pomoć pojma „patrijarhat." Kako navodi, „ovaj pojam koristi se kako bi označio tip društva, odnosno kako bi se ukazalo na osnovne društvene osnove koje u takvom društvu vladaju s obzirom na polni/rodni identitet. Patrijarhat se smatra oblikom represivnog socijalnog poretka koji održava i reprodukuje odnos dominacije nad ženom i profiliše se u okviru dva kulturna obrasca, koje Katunarić označava terminima „agonizam" i „hedonizam." Ovde nije toliko reč o međusobnoj suprostavljenosti polova/rodova, koliko o sistematskoj neravnopravnosti žena." S tim što na primeru naše istraživane zajednice možemo reći da je kod njih još uvek više zastupljen agonalni obrazac koji još uvek getoizira romsku ženu, i smešta je isključivo u sferu porodičnog života, za razliku od hedonizma koji bi joj obezbedio širu socijalizaciju i zapošljavanje u uslužnim profesijama.

Nasilje nad ženama kod Roma Muslimana možemo tako nazvati „vaspitavanjem," odnosno društveno prihvatljivim metodama nasilnih radnji koje se vrše nad ženskim osobama i maltretiranjem, kao društveno neprihvatljivim nasiljem. S tim što u ovom drugom slučaju žena i usled nepravednog tretmana koji dobija od muža ne dobija zaštitu od svoje zajednice pa ni pravo na decu ukoliko poželi da ga napusti već takvo nasilje mora da trpi kako bi sačuvala, kako kažu, i svoj obraz i svoju porodicu. Kada je reč o „vaspitanju" možemo razlikovati vaspitanje devojaka i udatih žena pa i različitih osoba koje nasilne metode primenjuju. Dok su maltretiranju više podložne udate žene gde je u većini slučajeva muž glavni nasilnik. Vrste nasilja koje trpi su fizičko nasilje i verbalno nasilje

Kada je reč o devojkama svi su imali isti stav,odnosno opisivali su taj nasilni odnos kao njihov „običaj“ da devojke koje šetaju do kasno u noć po pravilu dobijaju zasluženu kaznu. Kazna se sastoji od fizičkog nasilja, zatvaranja u kuću, oduzimanja privatne svojine, pre svega mobilnog telefona kojom joj se uskraćuje komunikacija sa potencijalnom opasnosti koja je ogledana u njenom momku. Korišćenjem reči „običaj“ opravdavali su te nasilne radnje koje su jednostavno neupitne iako su kako je rekao i jedan Rom u isto vreme *i loše. U ovom slučaju devojku možemo okarakterisati kao žrtvu koja ima i objektivne i subjektivne posledice. Sa jedne strane fizičko oštećenje, sa druge strane bol i strah od kazne koja joj sledi. Kaznu mogu da sprovode roditelji i braća, od kojih su braća najveći čuvari njene nevinosti i obraza. Nasilna situacija nastaje kada devojke prekrše određene društvene norme i kada u tome budu uhvaćene. Međutim, možemo reći da ovde nisu samo žrtve devojke već* su to i njihovi momci koji često strahuju od osvete njene familije.

Sankcije koje slede nasilnicima u romskoj zajednici sprovodi institucija „mirovnog veća.“Štaviše u zajednici je veća prednost data mirovnom veću nego organima državne vlasti kao što su sudovi, pa često pored suđenja koje nasilnici ili pak žrtve imaju pred crnogorskim vlastima paralelno im se sudi pred tim „većom staraca.“ Odluke koje donose okupljeni stariji muškarci vode se običajnim pravom i društvenim pravilima koje postoje u romskoj zajednici, pa tako u slučaju razvoda braka, ako bi crnogorska vlast možda i dala decu ženi koja je maltretirana i ima muža pijanicu, mirovno veće će preinačiti odluku i dete dati ocu ili očevoj porodici koja na dete uvek ima prvenstvo iako bi po zakonima države trebalo da bude drugačije.

Ovim primerom vraćamo se na naš drugi deo o nasilju nad ženama a to je nasilju nad udatim ženskim osobama. Krenuću od kraja kako bih nastavila priču a to je društveni odgovor na nasilje kada u slučaju razlaza u zajednici presuđuje mirovno veće i to kao što smo videli najčešće u korist muškaraca. Razlog za ovo možemo tražiti u muškom principu koji vlada u romskoj zajednici ali pre svega u srodničkom sistemu. Iako žene trpe i identiifikuju sebe kao žrtve u slučajevima ekstremnog nasilja ostaju sa svojim muževima zbog, kako same kažu, obraza i dece koja bi joj bila oduzeta. Mada ostanak može da zavisi od stepena nasilja nad njima ali i spremnosti žena da se žrtvuje za druge. U slučaju ostanka sa mužom nasilnikom, usled tih nasilnih odnosa one imaju ozbiljne objektivne i subjektivne posledice. Objektivne posledice se manifestuju težim fizičkim oštećenjima kada im najčešće treba medicinska pomoć, a subjektivne posledice su ogromni strah koje imaju. Strah je toliko veliki da su retke situacije kada porodično nasilje prijavljuju policiji i to češće rade članovi njene porodice. I u situacijama kada postoji prilika da on bude društveno sankcionisan žene povlače prijave i svoje nasilnike vraćaju kućama.

Međutim, pojam straha se pokazao u istraživanju kao interesantan pojam u muško-ženskim odnosima i kao i sam pojam žrtve. Naime, pokazalo se da

različiti intenzitet fizičke sile koja se primenjuje nad ženama može da se identifikuje kao nasilje, a isto tako može da se identifikuje i kao vaspitni metod i društveno prihvatljiva činjenica. U tom smilu same žene sebe a ni druge ženske osobe ne identifikuju kao žrtve kada znaju da su"pogrešile." Tačnije, ukoliko prekrše društvena pravila ponašanja i previše se suprostave svojim ukućanima mogu dobiti batine od muža, svekra, svekrve, devera, zaove itd. S tim što najviše prava da je „vaspitava" ima muž koji kao što smo videli na našem primeru „mora da bude muško." Ako je on „pravo muško" onda žena ima strah od njega i samim tim neće kršiti društvene norme. Strah je dakle posledica nasilja koja se koristi samo u vaspitne mere i koja je društveno prihvatljiva.

Time dolazimo do zaključka da, iako mereno našim standardima žene u romskoj zajednici jesu žrtve, one u zavisnosti od vrste nasilja ali i razloga zbog koga to nasilje nastaje sebe ne vide prevashodno kao žrtve. One takvo nasilno ponašanje prihvataju i dele ga na radnje koje su nasilne i one koje to nisu. Dakle sa jedne strane ukoliko postoji pravi razlog da ona dobije batine i ako je to kulturno prihvatljivo ona se neće osetiti kao žrtva, dok sa druge strane ukoliko se u nasilju pretera, ako je bije bez razloga i ako se i taj sam nasilnik ponaša društveno neprihvatljivo (pijanica, narkoman) one takve radnje identifikuju kao nasilne, a sebe onda i kao žrtve nasilja. Dakle granica postoji i ona je utvrđena određenim društvenim merilima, ali je isto tako i nasilje kulturno uslovljeno i iz tog razloga je u slučaju Roma i sveprisutno pa samim tim u mnogim slučajevima i društveno opravdano. Odnos žrtve i nasilnika postoji samo je pitanje slučaja kada će takav odnos stvarno od strane njihovih pripadnika biti protumačen kao takav.

Nasilne situacije nisu zastupljene samo između muža i žena, ili žene kao žrtve u porodici u kojoj živi i drugih ukućana već su česta i među različitim porodicama, komšijama, između muškaraca sa drugim muškarcima, pa čak i žena sa drugim ženama. Po iskazu mojih sagovornika nasilni sukobi se najčešće događaju zbog komšijskih razmirica, svađe oko dece kada obično koplja ukrste romske žene ali i zbog žena i prevara koje se dešavaju u zajednici. Svađe i tuče tada obično rastavljaju okupljeni sunarodnici, a ukoliko je tuča veća dolazi i do intervencije policije. Ako se nakon toga zavađeni sami ni pomire na scenu stupa mirovno veće. U takvim situacijama žrtva može biti i nasilnik i žrtva, a ishod nasilne situacije određuje kakav će njen status biti na kraju. Onaj na koga je napad izvršen i kome su neke početne uvrede bile upućune može se pokazati kao veći nasilnik nego što je bio u početku žrtva s obzirom na njegove ili njene fizičke mogućnosti.

Sve u svemu kao i u drugim društvima nasilja uvek ima, pa samim tim i nasilnika i žrtvi će uvek biti samo je pitanje ko će na kraju izvući deblji kraj. Jači sigurno ne.

Ethem Mandić

NEKO ZOVE - Zuvdija Hodžić

Neko zove - izabrane pripovjetke
(Zavod za udžbenike i nastavna sredstva - Podgorica, 2016

Lav Tolstoj je rekao da: "sva velika literatura je jedna od dvije priče; čovjek ide na put, ili stranac dolazi u grad." Zbirka priča *Neko zove* Zuvdije Hodžića u izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica je upravo to velika literatura u kojoj se nalaze priče i ljudi koji idu iz Gusinja ili u njega dolaze i vraćaju se, ili kako to veli sam pisac u prologu zbirke: "Davna, često ponavljana priča, veli da su Gusinjani odvajkada putovali i još hode po svijetu, zemljama i gradovima (nema mjesta na kojem ih nećete naći), vraćajući se pred kraj života, da se tu, na obalama gusinjskih rijeka zauvijek smire. To ih zovu vode zavičajne. Zato je i groblje kod nas najveće."

Negdje sam već rekao da neko mjesto realno postoji samo onda kada je o njemu napisano veliko djelo. Šta bi bio London bez njegovih pisaca, šta bi bio Pariz, ili Sankt Peterburg? Ali ta su mjesta odveć surovo realna, iako nikad dovoljno, previše puta opisana, oslikana i opisana. Ukoliko čitate djelo Zuvdije Hodžića, priče iz pomenute zbirke, zaista ulazite u magično i nepoznato mjesto i pružiće Vam se prilika da kao čitalac uživate u stvaranju jednog dotada vama nepoznatnog i neobičnog svijeta i ljudi koji postoje samo u toj knjizi.

Zuvdija Hodžić stvorio je Gusinje (mjesto) i Gusinjane (likove) u književnosti. A to je ono što mogu učiniti samo genijalni pisci, i onda prestaje biti važno pitanje da li ono postoji, je li postojalo ili će postojati na mapi Crne Gore ili svijeta. Zbirkom pripovjedaka *Neko zove* Gusinje je ucrtano u duhovnu mapu književnog svijeta, i ukoliko bi se neki pregalac našao da napravi *Leksikon 100 najljepših mjesta opisanih u književnosti* u tom leksikonu nesumjivo bi pod slovom G stajalo ime: Gusinje. Nakon toga, bilo kakav tektonski poremećaj ne bi mogao da ga izbriše kao Atlantidu i svaki trag o njemu, dok god bi se sačuvao negdje neki Zuvdov rukopis.

Evo kako sam ja zamislio tu leksikonsku jedinicu:

GUSINJE-mjesto na sjeveru Crne Gore opisano u djelima pisca Zuvdije Hodžića. U tom mjestu smještene su priče njegovih romana *Davidova zvijezda* i *Gusinjska godina*, kao i priče iz zbir-

ke pripovjedaka *Neko zove*, u kojoj se nalaze priče poput: *Ploča, Povratak, Pobuna, Obraz, Hadži-rama, Otac i sinovi, Potjera, Igra, Neko zove, Žene* i *Šamar*. Proučavaoci Hodžićevog djela kažu da je Gusinje kao hronotop u Hodžićevim narativima preuzeto iz djetinjstva koje je pisac tamo proveo, iako istoričari, geografi, antropolozi i sociolozi i putopisici smatraju da je Hodžić vjerno preslikao Gusinje, teoretičari književnosti nasuprot tome tvrde da je ono fikitvno jedinstveno i neponovljivo, te se ne može sresti isto ni u jednom drugom djelu koje bi o Gusinju govorilo.

Na 18 strani *Gusinjske godine* Gusinje je opisano na sljedeći način: „I samo ime mjesta odavalo je nešto mračno i tajanstveno, nepoznato i nesigurno". Ova rečenica upućuje na činjenicu koliko su proučavaoci morali imati polivalentan odnos prema samome Gusinju, te koliko je i sam Hodžić imao kao mjesto radnje sredinu koja je bajkovita, mistična i okružena bogatom prirodom, romantičarski naduhnuti samog autora pri njenom slikanju i opisivanju. Prema predanju koje kaže da je Gusinje osnovano i da je prva njegova kuća izgrađena na rijeci Grnčar, koje kao da se uvuklo kao rijeka ponornica u Hodžićevo pripovijedanje i priču, a kroz nju u same likovi i napravilo ono što možemo nazavati gusinjskim genom, pa se oni sami, kao rijeke, vraćaju svome izvoru, ili kako je to kaže sam autor vraćaju vodama zavičajnim. Ta mistika i povezanost Gusinjana sa rijekama i vodom kao elementom života krije su i u samome naslovu zbirke pripovjedaka *Neko zove*.

Neko zove je daleki zov predaka, muzika iz prošlosti koja nikada ne izađe iz sluha Hodžićeih likova, bez obzira kud ih život odnio, kao na primjer poput lika Džafer-paše iz priče *Povratak* koji: „ Na vrhuncu moći i snage, opjevan i slavan, cijenjen i od dušmana i od prijatelja, junak kojemu se dive, Dažer-paša, iznenada odluči da se povuče, da napusti položaj, zvanje i dvor. Poželje da preostale dane svog burnog života provede u Gusinju, zabiti u prokletijskim sunovratima." ***Neko zove*** su glasovi koji su se Tonku učinili da čuje na kraju romana *Gusinjska godina*, glasovi veseli i bezbrižni, poput graje neke đece koji su ustvari

vjera u ljepšu budućnost. ***Neko zove*** je muzika koju je lik iz priče *Igra* čuo: „Prolazeći pored velikog Gazi-Hasanovog turbeta", pa je „zastao dirnut muzikom koja je dopirala do njega", muzika koja izvire iz svega „iz šedrvanskih česama, iz požutjelih listova musafirskih knjiga, iz visokog minareta i velikog džamijskog sata." ***Neko zove*** je glas koji je čula žena na početku priče, nepoznat glas koji joj se učinilo da je čula pred avlijom, zloslutni glas koji je donio vijest o smrti sina Zajka, iako joj je muž rekao da pred kućom nikoga nema, pa kada je otvorila vrata čula se samo „tišina, zategla i gluha." To je bio glas sa rijeke koja joj je sina „zavrćela i ugasila". ***Neko zove*** zove su glasovi koji su kleli ljudi da čuju u priči *Ploča* kao *jekćanje, hrupanje i cika* na mjestu đe je prema predanju sakriveno blago.

Zbirka pripovjedaka *Neko zove* je riječ, muzika, umjetnost koju kad jednom pročitate i poslušate nećete nikada više zaboraviti, i kao priči *Igra* od nje nikada nećete moći da se odvojite i pobjegnete. U njima ćete naći uzbuđenje i zadovoljstvo što svaka prava umjetnost treba da Vam ponudi. Priče u njoj su imaju nešto od one muzike svirača iz priče -ustreptalosti i poleta, a samo pisac (svirač) zna što se zbiva u duši čovjeka koji igra, to jest čita.

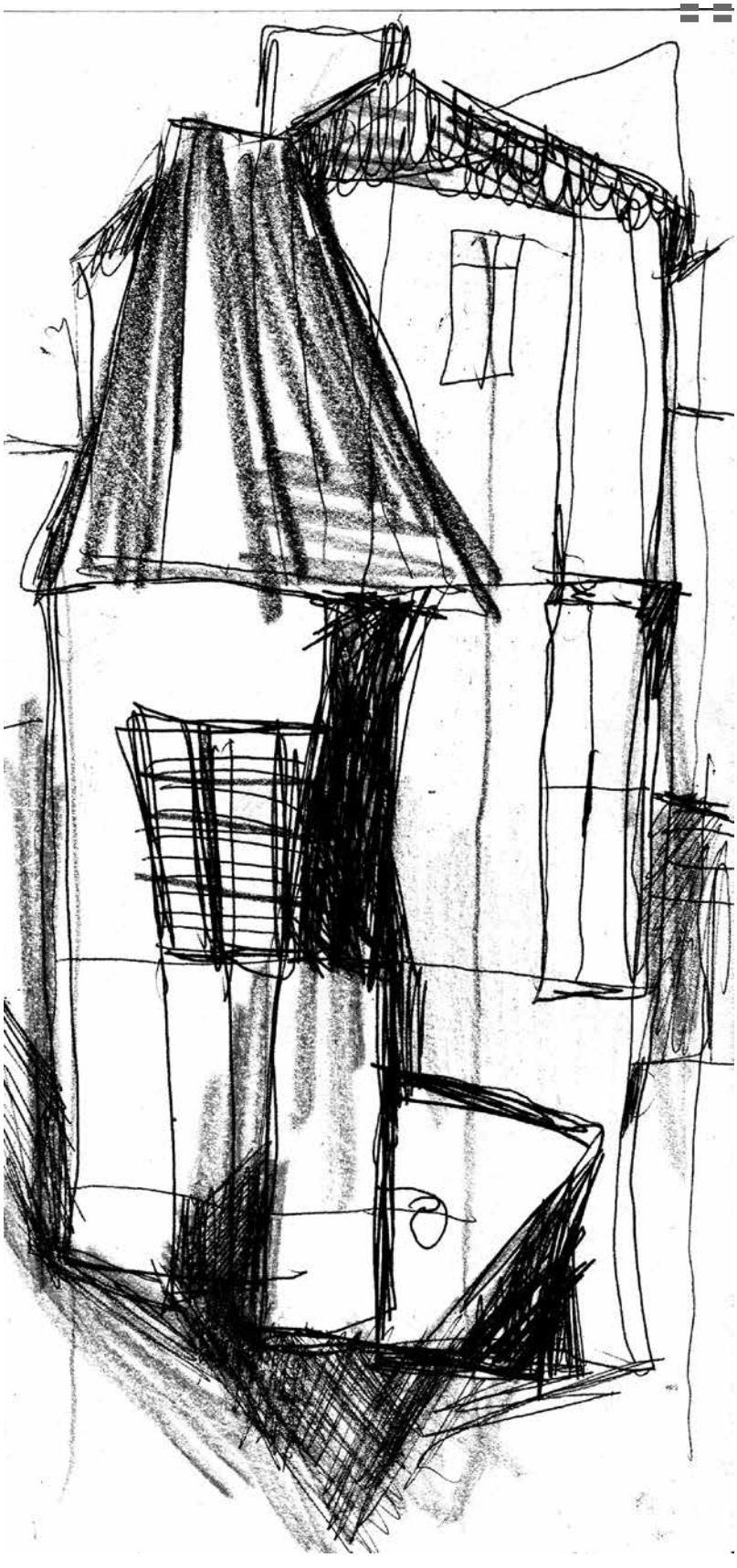

Bogić Rakočević

LIČNO I UNIVERZALNO

(povodom izbora pjesama Hadži Šabanija „Amerika moja')

Sami počeci albanske pismenosti i književnosti vezani su za Crnu Goru što svojim djelom potvrđuju znameniti autori albanske kulture. Poput Đona Buzukua čiji je „Misal", prvo štampano djelo na albanskom jeziku iz 1555. godine nastalo na gegijskom narječju, a pretpostavlja d aje Buzuku rođen između Ulcinja i Šestana. Ulcinjanin Hafiz Ali Ulćinaku jedan je od prvih prevodilaca Mevluda. I docnije Ulcinjani, odnosno albanski pisci iz Crne Gore daju posebno važan doprinos razvoju i kvalitetu cjelokupne albanske književnosti.

Gotovo je cijeli dvadeseti vijek protekao u potpunoj međusobnoj otuđenosti i nepoznavanju između albanskog i crnogorskog književnog stvaralaštva. Rijetki autori poput Esada Mekulija, Radovana Zogovića i Čeda Vukovića, potom zastupljenost „po ključu" pojedinih albanskih pisaca u lektiri za crnogorske škole i povremeni prevodi u periodici bili su nedovoljni za promjenu postojećeg stanja. Na to nije mogao uticati ni časopis „Koha" koji je dugo izlazio na albanskom jeziku.

I danas je umnogome albanska književnost nepoznata u Crnoj Gori zbog, prije svega, jezičke razlike ili nedovoljno prevoda, nezainteresovanosti izdavačkih kuća da objavljuju albanske autore, nedostatka medijskog praćenja i afirmacije njihovog djela, i tako redom. Tek se posljednjih godina u tom smislu mogu uočiti određeni pozitivni pomaci zahvaljujući izborima ili odabranim djelima albanskih pisaca na našem jeziku i književnim panoramama (uglavnom u izdanju Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore) kao što su: „Prozor ostavi otvoren", „Od gnijezda do zvijezda", „Na putu putnici". Međusobnom upoznavanju doprinosi i antologija crnogorske poezije na albanskom jeziku u prevodu Dimitrova Popovića i izdanju izdavačke kuće „Onufri" iz Tirane.

Zahvaljujući pomenutim izdanjima ovdašnji čitalac može ostvariti određeni uvid u aktuelno stvaralaštvo savremenih albanskih pisaca. Među njima i zanimljivih pjesnika poput: Basrija Čaprićija, Ibrahima Berjašija, Antona Berišaja, Antona Gojčaja i

Hadžija Šabanija koji se svojim djelom valjano pridružuje nizu poznatih pisaca poteklih sa područja Ulcinja. Šabani je i sam svojim prevodima dao vidan doprinos međusobnom upoznavanju i razumijevanju albanske i crnogorske književnosti u Crnoj Gori.

Ono što odmah možemo uočiti čitajući Šabanijev izbor pjesama „Amerika moja" (naslovljen po istoimenoj antologijskoj pjesmi) jeste gusti preplet ličnih i univerzalnih motiva. Oni se ogledaju u rasponu od stihova s opsegom određene misaonosti vezane za sociološke i elemente prirode do pjesama u kojima dominira ono čulno i tjelesno. Dakle, njegova se poezija grupiše oko jasno izraženih ličnih, intimističkih stavova o onome što ga dotiče iz neposrednog životnog okružja, ali i oko svevremenog pjesničkog svijeta u kojem cirkulišu uvijek ista značenja ili ono što oduvijek fascinira čovjeka i njegovu maštu.

Iako nas savremeni svijet obasipa raznovrsnim mogućnostima, Šabani svoje pjesničke preokupacije dobrim dijelom varira na jednom autoreferencijalnom nivou gdje se motivi ljubavi nameću kao goruće pjesničke tačke. Njegova (ne)ostvarena ljubav ili (ne)dosanjana draga „sa očima crnih maslina" podstiče široki osjećajni spektar što je sam po sebi glavni spiritus movens pjesme. U ženi što ga opčinjava pjesnik traži opori profil savršenstva svijeta koji zapravo ni malo nije savršen. U stihovima s ljubavnom konotacijom nijesu samo poređani otvoreni ili diskretni izlivi osjećanja, kao i raznovrsna opažanja, već je to nešto što pjesniku uvijek mogućava osvrt na određene životne segmente kao lijepe uspomene. Otuda, napajajući se na tom snažnom izvoru svoga izraza, pjevajući o čarobnoj ženi, pjesnik imperativno konstatuje kako: „Mora doći još jedno proljeće/ da ti veo pletem od šljivinog cvijeta." (Tražim te).

Šabanijeve inicijacije o (ne)ostvarenoj ženi koja ga fascinira prožete su jasnom dozom erotizma koji nije isto što i čulnost pošto je ona samo jedna od emanacija erotizma. Prema Baltaju, jedino što se može mjeriti sa erotizmom jeste poezija:" Ona vodi ka istoj tački kojoj i svi oblici erotizma...ona nas vodi smrti...kontinuitetu: poezija je vječnost."

Poetički slojevi vezani za motive ljubavi i uzvišene drage veoma su važni Šabanijevi poetički toposi koji se ne ispoljavaju samo kao melanholični elementi nego i inicijacije sumnje i nepovjerenja u trpna stanja, odnosno stanja kada, recimo, opsujući fizički kontakt sa zanosnom ženom pjesnik kaže da:"... sve je to u mašti bilo." U tom smislu nailazimo i na drugačije konotirane prikaze njegovih situacija i stanja gdje on, bez obzira na povišenu emociju, nastoji

da sačuva jednu vrstu mjere kao sopstvenog duhovnog ogledala. Otuda utisak kako on istovremeno nastoji da u jednom dahu izrazi viđeno i doživljeno pa u prepletenom značenju pjeva kako:"Okačene štipaljkama / obješene naopačke na žici / njene čarape plešu." (Njene čarape).

Važan konstitutivni sloj Šabanijeve poetike čine i pjesme sa primorskim ili zavičajnim motivima. Takve su konstrukcije obično povezane sa određenom vrstom iskustva i činjenica, sa nekim izvornim, konkretnim impulsom. Promišljajućislične inicijacije Alberto Đakometi u svojim „Bilješkama" piše:" Pjesma nije kompenzacija, već upravo ostvarenje činjenica, kao i svaki plod ljudskog mozga." Varirajući elemente zavičajnog prostora i predačkog nasljeđa Šabani iznova evidentira spektar mediteranskog miljea ukazujući na tradicionalne vrijednosne dominante. Time ujedno odgovara na neka od sopstvenih pitanja poput: „ Vrijedi li živjeti / za ponosne poglede?", a odgovor je, svakako, pozitivan i razvučen kroz fascinaciju galebovima kao simbolom morskih daljina, ljepote i nesputane slobode. „Kao mali lako avion / doleti galeb"...(Kiša na obali) kaže pjesnik osluškujući zvukove pored obale što se u njemu umnožavaju i jačaju, a odrednice poput mora, obale, galeba, masline, kiše...predstavljaju djelove arhetipskog svijeta bogatog značenjem.

Na Šabanijevoj poetičkoj mapi markantni su i sociološki konotirani stihovi posebno koncentrisani u cjelini Amerika moja. On tu evocira pečalbarsku genealogiju, odnosno sjećanje na svoje sunarodnike koji su se u potrazi za boljim životom u obećanoj zemlji otisnuli preko okeana, zapravo, u neizvjesnost gubeći vezu sa svojim korijenima, svoj identitet i jezik. Pjesnik simbolično sugeriše kako se tamo najčešće čuje „jezik čizama", da se i želje o boljoj sjutrašnjici svedu na zaključak „zaboravljamo da smo živi", da u obećanoj zemlji „postoje razni sati", a „More tone u nebo." Njegova pažnja je usmjerena ka onome što se gubi ili je već nestalo s potonulim željama i nadama pa se poezija nameće kao vrsta otpora protiv zaborava i ljudske potrošenosti, kao neka vrsta novog putokaza što malodušnima može pojačati volju za životom. Zato pjesnikovo pero ne ide samo u susret egzistncijalnoj nelagodi i tjeskobi, nego kroz evidentiranje neveselih iseljeničkih fragmenata on nagovještava buntovne, slojeve nepristajanja, jer se i pjesnik protivi određenom stanju isto tako kao što se poezija sama po sebi opire onome što je sputava.

U cjelini Amerika moja Šabani, poput crnogorskog pjesnika Janka Đonovića, iznosi neizvjesnu „američku priču" ljudi sa ovih prostora kojima najčešće

sudbina nije naklonjena ili se završava tragično. „Amerika mi daje vizu skupo plaćenu", kaže Šabani na početku pjesme, a završava je:"...ona se mora glavom platiti."

U svojim ključnim pjesničkim cjelinama Hadži Šabani ispoljava naizgled jednostavan izraz, ali on ima dosta podsticajnih elemenata u svojim konotativnim slojevima. Ukazujući na apsolutnu jednostavnost svega što postoji Kleman Rose kaže:" Jer ono što je najjednostavnije u isto vrijeme je najmanje pojmljivo." I Šabanijevo pjesništvo značajne semantičke naslage krije ispod površine, kao i asocijativnim međustihovnim sferama podsjećajući nas svojim autoreferencijalnim opsegom kako je poezija inače individualna kategorija i okrenuta je pojedincu.

Kod ovog se pjesnika ta izgledna jednostavnost i čistoća izraza vjerovatno može pripisati i njegovom izvornom, maternjem jeziku. Pjesmu ionako doživljavamo shodno njenim riječima, a i mi neprekidno trajemo samo zahvaljujući njima. Svakako, i unutar savremenog mi određujemo znake pripadnosti, a bez obzira na krutost određenih aksioma Šabani u svojim autoopservativnim osvrtima osvjetljava svijet iz svog neposrednog okružja, a dijelom dodiruje i univerzalne pjesničke topose. Uostalom, na šta bi pjesma ličila kada bi pjesnik odstranio ono lično? Dodajmo da njegovi naizgled redukovani stihovi ukazuju i na uporno brušenje, težnju ka pjesničkoj čistoti. I zato se, pored navedenog, dobro naći u njihovoj blizini.

Jaho Kollari

EFEKTI I TOPIT TË BORËS

(Prozë e shkëputur nga libri „18+")

I duhej ta rregullojë pamjen, për të vajtur në një takim të rëndësishëm. Ishte i bindur se pas atij takimi, grafikoni i *karrierës* së tij do të rritej thikë përpjetë. Me tjera llafe, njerëzit që do t›i takonte, do ta lansonin tepër lart, e që së pari do të përqëndrohen në pamjen e tij *prej filozofi*! S'do mend se mjekra ishte perla e pashisë së Durimit, ashtu që para pasqyrës, nuk dihej për të satën herë me radhë bëri një grimasë, që ishte si rezultat i vetëkënaqësisë dhe i vizionit se mjekra do t'i ndihmonte shumë, madje do të qe gjymtyra kryesore mbi të cilën kishte ndërmend të mbështeste *karrierën*. Kishte mendimin që, po që se e takon Tafë Tofin, të bisedonte edhe me të, ndonëse ishte baras me zero mundësia ta shihte pikërisht në takimin që ishte nisur.

Pas një gjysmore tualetimi, doli i pispillosur dhe i veshur me një smoking. Flutura e zezë në qafetën në formë të brirëve të edhit të këmishës së bardhë, i rrinte sikur kishte lindur me të. Tërë ky komplet i shkonte mjekrës së zezë, anipse vende-vende të thinjur, që ishte treguese e pjekurisë së tij, ashtu që pamja e tij elegante do t'i jipte një hije më të pame mbrëmjes. Iu kujtua ajo e njohura se *veshja s'të bën njeri* dhe i shkrepi të përpiqej ta thejë atë teori boshe për të treguar se, jo vetëm teshat, por edhe leshi i tepruar mund të jenë vendimtar. Për të bindur botën do të flasë e do të flasë gjersa t'i zë edhe gjuha lesh. Tek arriti në vendin e caktuar iu thartua pakëz çehrja që s'ia zunë sytë atë kryesorin, me të cilin duhej të rrihnin ujët në havan. Fakti se pikërisht ai duhej të vinte nga një vend tjetër, që s'ishte aq afër, ku nuk përjashtohej mundësia të mos arrijë fare, e tmerronte pa fije mëshire. Do t'i vinte më tepër keq për kohën dhe mundin që bëri për t'u pispillosur si dhe për shkaqet që trilloi që ta bindë të shoqen, e cila desh t'i bëhej bisht. Në fund pakëz e qetësoi ajo popullorja: *rruga vade s´ka*...

Ishte i detyruar të zhvishte protezën orë e çast, çka e nervikoste pa masë. Pikërisht për këtë buzëqeshjet i dilnin të tharta dhe të shëmtuara. Ndonëse smokingu, flutura e zezë dhe këmisha e bardhë i rrinin sikur ishin derdhur enkas për të, buzagazet që deshti-s›deshti i duhej t›i nxirrte, e që i dedikoheshin damave,

ishin një shëmti e veçantë. Kështu me kar të mrrudhur e surrat të mrrolur sillej vrangull, si pordha nëpër brekë me shpresë që qimet e mustaqeve dhe të mjekrës do ta kamuflonin sadopak atë shëmti të protezës...

Pasi tërë kohën qëndronte duke u zgërdhirë, s'e kishte të qartë do ishte më shëmti të mos qeshej fare, çka mund të kuptohej e interpretohej në mënyra të ndryshme. Kjo mund të dukej, sikur zgurdha i qe zhvendosur prej bythës në fytyrë!! Sidoqoftë, Durim Shamata me një gotë shampanjë në dorë, vazhdoi tëzhveshë protezën, tek bazohej në atun e tij, pra zotësinë dhe mrekullinë e mjekrës. Nuk ishte proteza e vetmja gjë që e ndrydhte, mosardhja e *Të Rëndësishmit* bëri të pinte më thekshëm. Tani zgërdhirjet i kishte më të rralla por më të shëmtuara. Të tjerët nuk e ngopnin. Ai zatën në atë mjedis nuk gjeti makar njërin të nivelit të tij! Dorën në zemër, në sallë kishte mjaft me smokingje, por ja që veshja s'po të bëka njeri! Ashtu duke u vërtitur nëpër atë sallë, u takua dhe shkëmbeu disa fjalë me dy kokoroshë, të cilët e njihnin *Të Rëndësishmin*. Durimi me një gjentilitet të pashoq i pyeti nëse dinin ndonjë gjë për të. Dy tipat, edhe ata me njëfarë smokingjesh, por që s'i vinin as deri te gjuri këtij që kishte Durim Shamata, rrudhën supetduke thënë që prej kohësh s'e kishin takuar. Gabova që s'i telefonova, mendoi tek ua solli shpinën atyre dyve ashtu spontanisht e në mënyrë *të kulturuar*, sa ata s'e morën vesh nga ia theu Zoti qafën. Nga kjo mund të shkulej se Durimi në atë mbrëmje kishte ardhur kryekëput për t›u puqur me *Të R*ëndësishmin. Kushdo ta vinte veten në vendin e tij s'do ta kishte pasur lehtë. Gjithë atë hyzmet që kishte bërë, e që i parapriu daljes, si dhe një njollë mjaft e madhe nga shampanja në këmishën e bardhë, jepnin të kuptohej se ajo mbrëmje për Durim Shamatën s'qe veçse një torturë. Kjo nxori kokë kur arriti në shtëpi, ashtu i dehur e i përlyer dhe kur gruaja e priti me një kalë e gjysmë tureçka. Durimi u zhvesh me nervozë dhe teshat i la të herdhura nëpër dysheme. As e shoqja s'ia mblodhi, ndonëse kishte të bënte me një takëm të shtrenjtë. Asaj, në realitet, kurrë s'i kishte pëlqyer një takëm i tillë. Dëshira e saj kishte qenë të ishte i kuq, por Durimi s'e kishte dëgjuar. Edhe pse kishin kaluar 4-5 vjet nga koha e blerjes, asaj akoma s'i pati hyrë në rradake se smokingu i zi dhe këmisha e bardhë janë veshje xhentëlmenësh.

Pak më pastaj midis tyre plasi një gallatë e dendur. Kjo ndodhi kur e mori vesh se i shoqi kotnasikoti kishte vajtur në atë mbrëmje. *Të kanë goditur nëmët e mia,*-i kishte thënë ajo, dhe e kishte shikuar *xhilit* në bebëza. Ajo për herë të parë ndjeu neveri ndaj mjekrës dhe përgjithësisht ndaj leshit të Durimit. Jo, mo..., ia kishte pritur Durimi, engjëllin tim mbrojtës ta rruaj për qejfin tënd!? Më parë pranoj të tredhem fare prej teje... Pastaj gallata sërish ishte dendësuar e intensifikuar sa fëmijët i dëgjuan, ndonëse dhomat e tyre të gjumit nuk ishin fqinje. Smokingu i zi dhe i shtrenjtë disa herë qe zhvendosur nga një skutë në tjetrën të dhomës. Por mbrëmja që do kalonte mbase s›do të ishte e fundit që Durimi ta vishte, nga fakti se gruaja e tij do të qetësohej, ndërkaq që smokingu ishte prej materialit të klasit të parë, i prodhuar dikund në Itali e, s'është e

tepërt të thuhej se edhe prerja ishte italiane! Një teshë të tillë, edhe në gojë të lopës po të futej, nuk do të ndërrojëformë!?

Të nesërmet u zgjuan mjaft vonë dhe të përqafuar disi çuditshëm. Poza, në të cilën i kishte marrë vala e gjumit të ëmbël, nuk kishte ardhur si arsye e dashurisë, por për shkak të goditjeve të rreshtura e molisëse, ku të dytë patën humbur fuqinë dhe si të alivanosur i qenë dorëzuar rrjedhës së gjumit. Fatmirësisht, gjumi i kishte privuar nga nervoza. Ajo brofi si bukla dhe shpejt e shpejt rregulloi dhomën. Po të mundnin fëmijët t'ia hedhin një sy dhomës së tyre, do të ishin pyetur kush është kalama e kush i rritur në këtë shtëpi! Sidoqoftë, shtëpia e vet ta mundëson edhe një të tillë luks!

Durim Shamata s'qe përmbajtur maksimës: jepi mend të tjerëve para se të dalin... Ndaj, ky e vari smokingun e zi në pritje të ndonjë mbrëmjeje më të bardhë për ta veshur. Tani sërish nisi ta mundonte *I Rëndësishmi* dhe mosardhja e tij. Pandehma se mos i kishte ndodhur rrugës ndonjë fatkeqësi, e shtonte trysninë e tij të brendshme. Durimi, në të vërtetë, s'çante kokën për shëndetin e *Të Rëndësishmit*, qëllimi i këtij ishte që tjetri ta lansojë midis yjeve, pastaj le t'ia thejë dreqi zverkun. Fatlumësisht, ky nganjëherë kishte nerva kali për të pritur. Kjo vinte pas ndonjë shkarkimi paraprak, ku çlirohej brendia e tij e nyjëzuar nga gjithë ajo potencë e ndrydhur. Mu për këtë e donte gruan disi çuditërisht tepër, sa ishte i gatitur (jo çdoherë) ta fuste kryet edhe nën gijotinë. Kurbanllëk i këtillë vështirë të hasej në botën mashkullore e, Durim Shamata posedonte kësi *virtytesh*, mbase nga arsyeja se ai s'ishte veçse një mashkull! Diçka e determinuar e shtyri t'i rrahë tel *Të Rëndësishmit*, që sipas mundësive të aranzhojnë edhe një takim sa më të shpejtë dhe të rëndësishëm, në mënyrë që të mos e lejonte livadhisjen e potencës, apo më saktë, ndrydhjen e saj të pashpjeguar në brendinë e deprimuar të tij! Pas një rrahjeteli, *I Rëndësishmi* s'ndodhej në zurë. Aparati-sekretareshë ia tërhoqi vërejtjen Durimit që pas sinjalit ta linte porosinë. Modestia s›ia lejoi ta shqetësojë, ndaj tërë këtë punë do ta shtyjë për më vonë.

Kaluan mjaft kohë pa u takua me *Të Rëndësishmin*. Kishin pasur vetëm disa telefonime të shkurtëra, meqë *I Rëndësishmi* nuk kishte nge të bisedonte gjatë! Durim Shamatën kjo shumë e nervozoi, ca më tepër nga arsyeja se tani pas arritjes së aparatit (i kishte arritur një aparat, enkas për rregullimin e mjekrave) ishte plotësisht i përgatitur të piqej. Përmes telefoni**,***I Rëndësishmi* s'i tha gjë mbi mundësinë e një takimi, çka linte hapësirë të dyshohej në premtimet

e këtij të fundit. Durimi mendoi pa paralajmërim t'ia bënte një vizitë, që tjetri mund ta mirrte si befasi. E thënë-e bërë; disa ditë më pastaj Durim Shamata u nis për udhë. Ishte pispillosur sa mos e nga, sa që as e shoqja s'u besoi syve (pas një tualetimi maratonik kishte dalë nga banjoja thuaj dhjetë vjetë më i ri!). Befasia që përjetoi gruaja e Durimit do ishte një zerre në krahasim me trondi-tjen nëpër të cilin duhej të kalonte *I Rëndësishmi*. Shoku, pra, do të vinte, jo si rezultat i pamjes bindëse të Durimit, por thjesht, si arsye e mosparalajmërimit të vizitës. Tek filloi t'i qajë rruga nën këmbë, e tmerroi pandehma se mun-det kollaj të mos e gjejë atje-në zyrën e tij. Ndonëse pranimi i këtij rreziku s'e shqetësoi shumë, prapseprapë dronte se do t'i shkonte poshtë e gjithë pispillo-sja, e sidomos se mund t'i vente huq përpjekja ta befasonte. Nuk ishte e ditës se Durimi kënaqej kur befasonte, apo më mirë, kur ndokend mbushte plot llah-tar. Ishte kjo një gjë fare pa rëndësi, një rastësi apo një patogjenitet, nuk mirrej vesh? Sidoqoftë, mundësia e hidhur të mos e takojë*Të Rëndësishmin*, ku do varrosej dëshira e flaktë të shqyhej së kënaquri, e mbushte plot lemeri. Në fakt, ekzistonte edhe një mundësi tjetër; befasia të jetë e dyanshme, apo më keq: Durimi të befasohet nga ana e *Të Rëndësishmit*! Ndonëse kjo ishte mundësia që më së paku mund të ndodhëte, ajo krejtësisht nuk duhej përjashtuar. Vetë fakti se iniciativa ishte e *Të Rëndësishmit* e qetësoi paksa, meqë mendoi se ekziston apo nuk ekziston fare arsye për brengosje!... Duke i valuar koka si do të reagojë *I Rëndësishmi* kur ta shohë ashtu të plotvlershëm, u fundos në një botë ireale:

Përfytyroi sekretareshën si seks-bombë, që i thoshte disa fjalë mikluese dhe se *I Rëndësishmi* paska vajtur dikund, por që s'ishte në dijeni kur do të kthehej. Ky të presë e të presë, pastaj të zbresë shkallët apo ashensorin (i kishin thënë se *I Rëndësishmi* botën e shikon nga kati i dhjetë), të përfundojë pas banakut të ndonjë kafiterie dhe të porosisë birrë apo konjak. Ta lusë kamerierin, nëse ka mundësi ta huazojë telefonin, për të rrahur një numër lokal. Sekretaresha t'i përgjegjej trup e ftohtë se,*I Rëndësishmi* akoma s'kishte arritur, pastaj të sh-tonte se nuk kishte haber kur mund të vinte. Ashtu i mbështetur për banak t'i kujtohej se *I Rëndësishmi* ishte merakli gote, kështu i shkrepi t'i marrë me rend kafiteritë. Para se falënderoi shërbimin dhe para se doli, ia hodhi një sy kafite-risë, pale mos *I Rëndësishmi* kishte ardhur pikërisht aty. Për fat të keq i mbetej t'i krehë mbarë e mbrapsht kafiteritë tjera, ku bëri edhe dy telefonime. Në të dyja përgjigjja ishte e prerë dhe po e ftohtë: *nuk ka ardhë*... Pastaj nisi t'i bie trup e për së gjati parkut, i cili zhbironte qytetin mespërmes. Këtë bëri i shtyrë

nga fakti se artistin e qetëson natyra, çka nuk shkelte nën këmbë mundësinë që *I Rëndësishmi* të ketë dalë për t›u frymëzuar! Filloi sërish të ndjente nervozë se kot kishte ardhur dhe se do kthehej me bythë ndër duar. Pastaj iu vërsul zyres së *Të Rëndësishmit*. Posa arriti tek hyrja e ndërtesës e ndaloi rojtari tek i tha se kish përfunduar orari i punës. Pa orën. Ajo ishte pesë. Ç›ditë është, pyeti rojtarin. *E premte*, ia ktheu ky. *Pu, pu, pu*,-tha-ç›ditë e ligë!..

E zgjoi fishkëllima dhe fërkimi rrëqethës i rrotave të hekurta të trenit për binarë. *Ku isha*,-tha pothuaj me zë? Një lumë njerëzish zbritën nga vagonët. Durimit i buçiste koka. Tani i punoi mendja se e gjithë ajo s'kishte qenë veçse një jerm. Fatmirësisht, realiteti ishte më premtues: dita ishte e bukur dhe e ngrohtë kurse ky i veshur mirë dhe i pispillosur këndshëm, të gjitha, pra, ishin në vendin e vet, tani vetëm ta gjente *Të Rëndësishmin* dhe natyrisht, të bëhej puna. Iu drejtua pallatit ku punonte *I Rëndësishmi*. Portieri, një burrë i qenë, e udhëzoi. U ngjit me ashensor. *I Rëndësishmi* e kishte kabinetin në katin e nëntë. Athua edhe unë do të punoj në këtë fabrikë dijenie, mendoi tek i ra një korridori të gjatë? Menjëherë gjeti kabinetin e personit të shumëkërkuar. Në paradhomë të kabinetit ndodhej një kthinë ku, pas një banaku të madh e me plot aparate, qëndronte ulur një grua e pame. Ajo ishte rreth të dyzetave, por fytyra i hiqej si më e re.

Kërkoj zotin Ezmeri,-tha Durimi tek ndrydhi nga vetja pikat e fundit të gjentilitetit.

Gruaja e pikasi figurën imponuese të Durimin, ngurroi ca dhe pastaj tha:

Zoti Ezmeri është në udhëtim zyrtar. Ka gjasa të kthehej në javën e ardhshme!

Në javën e ardhshme!?-tha Durimi i goditur nga këto fjalë.

Po!-i bëri preras ajo.

Nuk ekziston ndonjë mundësi t'i telefononi, apo ndryshe ta gjeni... Unë vij nga një vend tjetër, prandaj...

E keni paralajmëruar vizitën zotëri?-pyeti ajo.

Po... Jo, jo! S'e kam paralajmëruar. Mendoja se zotëriu do të jetë këtu.

Me keqardhje zotëri, zoti Ezmeri tash dy ditë është në udhë.

Ka vajtur larg?-pyeti Durim Shamata, mbase për ta pasur më lehtë.

Jashtë shteti!-bëri zonja.

Jashtë shteti!?

Po, zotëri!

Durim Shamatën gati e lëshuan gjunjët. As vetë nuk dinte nga i vinte fuqia që mbahej akoma në këmbë.

E po mirë, më falni, pra...-tha me mjaft mllef të brendshëm dhe ia zgjati një kartelë.

Posa të arrijë do ta informoj mbi vizitën tuaj, zoti Sha... Shamata,-tha zonja pasi me mjaft zor lexoi emrin e Durimit.

Durim Shamata u kthye turramolla. Zuri një tren, dhe... *djall me brirë*,-tha-*më doli pandehma e hidhur. Nuk e gjeta aty...*

E shoqja e priti e buzëqeshur, gjë që i nevojitej prej kohësh. Prej kohësh e ndjente veten të fërfëlluar. Shyqyr Zoti gruaja ime e dashur është këtu, fëmijët, shëndeti, pasuria... Durim mburru! Punë e madhe për *Të Rëndësishmin*, për postin e ri. Në djall le të vejë puna! Durim, ruaje veten... Pastaj u hodh në shtrat, si një thes plot byk. E kishte pasur ditën të lodhëshme, një torturë të shëmtuar... Çudi, përse gruaja sʻmʻu bë bisht, i shkrepi papritmas!? Asaj zakon i ka tʻia shohë bytha rrugët... Çudi!... Më pastaj e zuri gjumi.

Në provincë binte rrallë borë, por efekti i topit të borës mbase ishte futur tepër thellë në jetën e Durim Shamatës!?

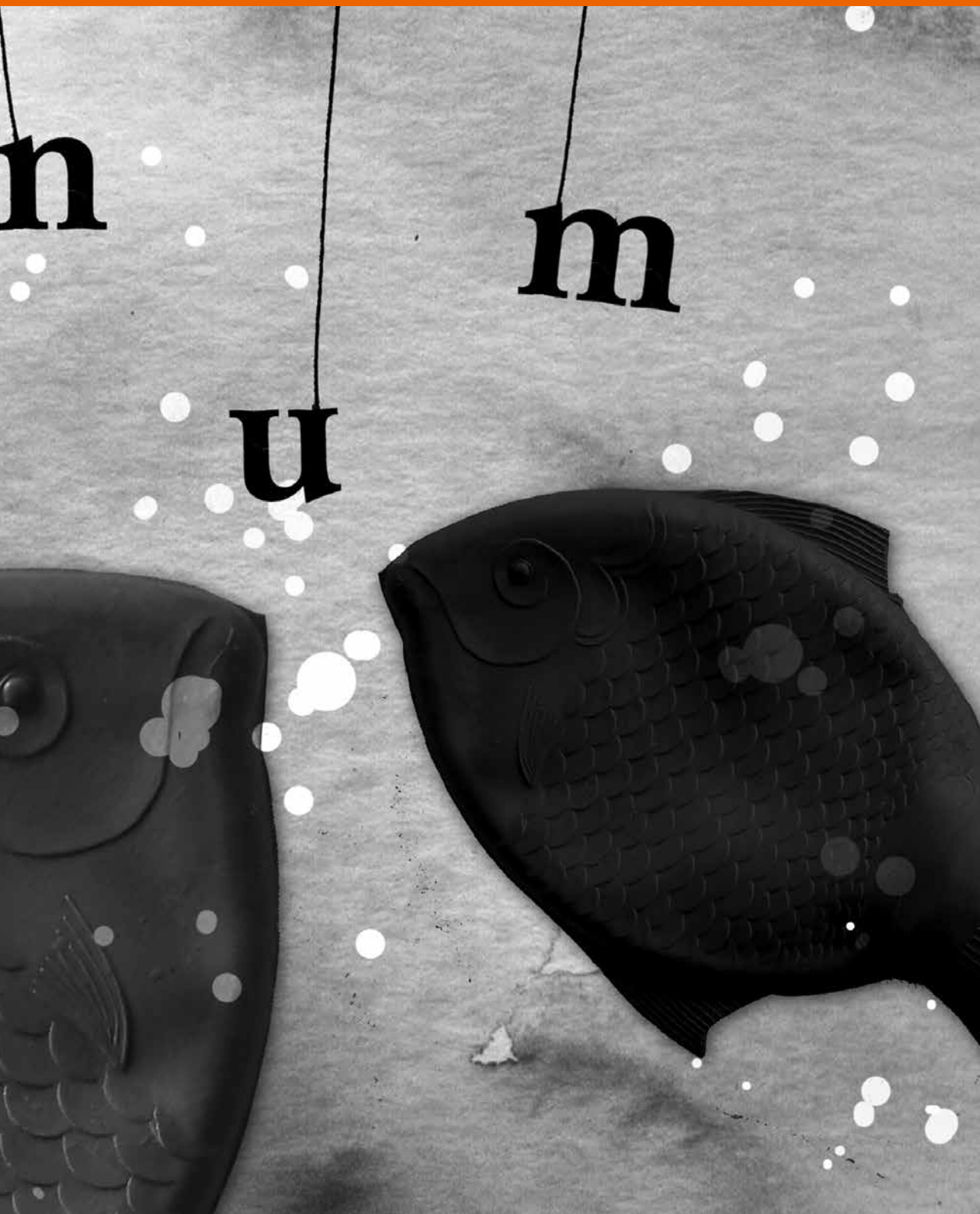
n
u
m

Gazmend Çitaku

Mbreteresha Teutë dhe kodra Pinjesh në Ulqin

(Shkëputur nga libri në dorëshkrim, "Tregime nga Ulqini")

Kalaja e Ulqinit është përplot me mistere dhe tregime sa reale aqë edhe legjendare. Një ndër to është edhe ajo e Mbretëreshës Teutë. Mbretëresha Teutë shumicën ekohës e kalonte në Kalanë e Ulqinit. Ajo vinte këtu sepse përveç klimes së butë mesdhetare gjithashtu i pëlqente shumë edhe temperamenti dhe humori i ulqinakëve. Ulqinakët si detarë të njohur dhe të shkathtë gjithmonë kur ktheheshin prej lundrimit mbretëreshën e tyre e mbulonin me dhurata të lloj llojshme. Kështu, lajkat, dhuratat dhe humori e bënte mbretëreshën Teutë që të jetë shumë e butë me ulqinakët. Derisa këta duke u munduar që sa më shumë ta impresionojnë mbretëreshen e vet filluan që shumë e më shumë të plaçkisin anijet që lundronin në Detin Adriatik e sidomos shumë u pëlqenin ato me flamur të Perandorisë Romake sepse ato ishin shumë të pasura me lloj lloj malli e xhevahirësh.

Tregtarët romak filluan të dorëzojnë ankesat e veta pranë Senatit Romak e këta sikurse Perandori që ishin, vendosën të dërgojnë dy emisarë në oborrin e Mbretëreshës Teutë dhe të dorëzojnë një notë proteste duke urdhëruar Mbretëreshën Teutë që të menjëherë popullin e vet ta shtyjë të heqë dotë nga piratëria dhe t'i lënë të qeta anijet tregtare se përndryshe do të ballafaqohen me forcën dhe tehet e shpatave të ushtarëve romak.

Atë ditë shkurti e vitit 229 p.e.re temperatura ishte shumë e lartë, jo e zakonshme për stinën, bajamet sapo kishin filluar të lulëzonin, dy lajmëtarët romak mbërritën në oborrin mbretëror të Teutës në Risan. Pasi treguan qëllimin e ardhjes së tyre dhe domosdoshmërinë e marrjes së përgjigjes nga mbretëresha sepse përndryshe nuk kthehen, u vendosën në një nga dhomat e musafirëve. Shpejt e shpejt u dërgua lajmëtari për në kalanë e Ulqinit ku Mbretëresha gjindej. Si detarë të shkathtë dhe duke qenë ekspert i erërave Petriti mbërriti në Ulqin pa u bërë pesë orë dhe e njoftoi mbretëreshën për qëllimin e ardhjes së tij.

"Të lumtë Petrit për shpejtësinë dhe shkathtësinë që tregove me liburnën tënde. Tash pusho e në mëngjes nisu për në Risan dhe mi sjell këtu romakët. Sepse nuk kam dëshir që ta trazoj Pi-

nin, të gjithë e dinë se atij i pëlqen Ulqini shumë" – tha mbretëresha Teutë dhe e liroi Petrititn.

"Madhëri. Më lejoni që të nisem menjëherë, e nesër në mëngjes do i sjell dy lajmëtarët" – e luti Petriti mbretëreshën e vet.

Ajo iu buzëqesh dhe duke i dhënë shenjë me dorë që të largohet lehtë tha: "Bëj çtë duash!"

Petriti u ul në liburnën e vet dhe urdhëroi që të ngrihen velat ndërsa rremtarët menjëherë të fillojnë me rremu në mënyrë që sa më parë të mbërrijnë në Risan. Ishte shirag[1] dhe kjo liburnën e bënte sikur të ishte kalë me flatra dhe pa vonuar shumë arritën në Risan. Aty përcollën dëshirën e mbretëreshës dhe u morën vesh me lajmëtarët romak që të nesermen heret në mëngjes të niseshin. Këthu tu tha dhe u bë. Para dreke liburna ilire mbërriti në Ulqin. Pranë Kalasë së Ulqinit aty mes dy shkëmbinjëve me një shkathtësi dhe shpejtësi të madhe u fut liburna dhe u gjend në molin nëntokësor të kalasë së Ulqinit. U ulën shkallat e improvizuara prej konopi dhe sa çel e mbyll sytë të gjithë u gjenden në platonë jugore të kalasë.

Mbretëresha Teutë sapo mori lajmin e mbërritjes së lajmëtarëve romak dha urdhër që të përgatiet salla e musafirëve dhe të dëgjojë se çka kishin për t'i thënë ata.

Në sallën e madhe të kullës më të lartë të kalasë së Ulqinit e cila gjendej në pjesën veriore në fron ishte ulur Teuta. Me qëndrimin e saj mbretëror jepte me dije se kierarkia shtetërore duhej respektuar. Shërbëtorët e përkulur hynin e dilnin ndërsa romakët së pari duke mos respektuar nuk u përulën para mbretëreshe mirëpo gardianët shumë shpejtë me forcë i ulën në gjunjë para mbretëreshe.

"Kush jeni ju dhe çfarë dëshironi? – tha mbretëresha Teutë

"Unë jam përfaqësues i Senatit Romak dhe quhem ValeriusKorunakanius, kurse ky që më shoqëron është Gai Livius. Ne kemi një Notë që ju dërgon Senati ynë dhe jemi të autorizuar që të marrim përgjigjen tuaj me shkrim" – tha njëri nga romakët

Njëri nga gardianët mori pergamenin dhe ia dorëzoi Teutës. Ajo pasi që e lexoi dhe u njoftua ma përmbajtjen kërcënuese të letrës filloi të qeshet dhe tha:

"Dëgjoni ju të dy. Jo që nuk pranoj asgjë nga Senati juaj rreth kufizimit të lundrimit të anijeve nën varësinë e shetit tim por do të stimuloj edhe anijet e

[1] Erë që fryn nga jugu

vendeve fqinje të cilat kanë dëshirë të mbajnë flamurin e shtetit Adrian dhe do të lundrojnë rreth e përqark Adriatikut, Jonit dhe të gjithë Mesdheut deri në vendet më të thella dhe aty ku interesi i detarëve tanë do të jetë prezent. Kurse ju, përcillni përshëndetjet e mia Senatit dhe porositni që të rrijnë sa më larg brigjeve të Ardianëve." – tha me një zë të lartë dhe të paluhatur Teuta.

"Mbretëreshë, ju po gaboni shumë sepse shumë shpejt legjionet tona do të vijnë këtu dhe do të ju zbusin me dhunë nëse ju nuk pranoni atë çka ju propozojmë ne" – tha Valerius Korunakaniusi.

"Çkaaa!?" – u ngrit në këmbë Mbretëresha Teutë. "Ke guxim që të më kërcënosh mua? A e din ti se unë jam Mbretëresha Teutë dhe nuk lejoj askend që të flasë ashtu me mua. Vriteni. Prejani kokën dhe përfaqësuesi tjetër ta dërgojë si përgjigje Romës duke u thënë se fati i Valerit i pret të gjithë ata që ia mësyjnë tokave të Adrianëve." – urdhëroi mbertëresha Teutë dhe fjala e saj u zbatua menjëherë.

Gaius Liviusi i tmerruar nga skena që përjetoi dhe duke dëshiruar që të shpëtojë lëkurën e vet gjatë tërë kohës nuk bëzante dhe rrinte me kokë ulur. Kur doli jashtë nuk dinte nga t'ia mbante. Petriti pa përfaqësuesin Romak të hutuar dhe me dashamirësi e ftoi që të vinte në anijen e tij. Gaiusi me kokën e Valeriusit në shportë hypi në anije dhe posa liburna filloi ta çante detin ai filloj të kthejë gjith ushqimin mbrapsht.

Petriti kësaj radhe e dërgoi deri në ishullin Pharos (Hvar, Kroaci) i cili ishte edhe një herë aq më larg Risanit. Atje e priti Dhimitër Fari, komandant dhe administrator i ishullit. Anija tregtare që ishte e ankoruar në molin e improvizuar të Hvarit mori përfaqësuesin e Romës dhe u nis menjëherë për në Romë.

Përgjigja e mbretëreshës ilire mbërriti menjëherë në Romë. U mblodh Senati dhe filluan të bëjnë planin për pushtimin e tokave ilire. Ky ishte vetëm një shkas i vogël që të aktivizoheshin legjionet e njohura romake dhe me anije të niseshin sa më parë drejt tokave ilire.

Plani ishte i tillë që legjionet romake të niseshin nga dy drejtime. Një nga jugu, nga porti i Brindisit nën komandën e Lucius Postumius Albinus dhe të sulmonin qytetet Epidamnus (Durrësi), Apollonia (Apollonia) dhe nga porti i Ankonës të nisej ushtria nën komandën e Gnaeus Fluvius Centumalus e cila kishte për detyrë të sulmonte qytetet-ishuj Korkyra (Korçula), Pharos (Hvari) dhe pastaj së bashku të dy ushtritë të takoheshin dhe të nënshtronin kalatë e Ulqinit gjegjësisht të Risanit varësisht se ku do të ndodhej Mbretëresha Teutë.

Legjionet romake u nisën dhe sipas planit pushtuan çdo qytet që ia mësyen. Komandanti Dhimitër Fari nga ishulli Pharos vullnetarisht kaloi në anën e Romës çka dëmtoi dhe shkaktoi huti të madhe në ushtrinë ilire. Qytetet ilire filluan të bien një nga një dhe laku rreth Mbretëreshës Teutë sa vinte e ngushtohej.

Pas lajmit të dorëzimit pa luftë të Dhimitër Farit, e pasi që Risani ishte caku i ardhëshëm i sulmit, Mbretëresha Teutë vendosi që të mbledhë një pjesë të ushtrisë dhe më të afërmit e vet dhe të ikë në Kalanë e Ulqinit. Duke mos mundur që të merr të gjithë pasurinë jep urdhër që njerëzit e saj më të besueshëm afër ullirit shekullor të fshehin arkën me monedha, në mënyrë që kur të kthehen të kenë mjete financiare. Ndërsa në ullishtën e Ulqinit të fshehin pjesën tjetër të pasurisë.

Nervozizmi në radhët e ilirëve ishte i madhë. Jo nga frika e legjioneve romake sa nga akti turpërues i Dhimitër Farit. Ditë pas dite më në fund arritën anijet romake edhe pranë bedemeve të Kalasë së Ulqinit.

Lufta filloi. Shigjetat fluturonin nga të gjitha anët. Kalaja e Ulqinit shumë mirë e fortifikuar dhe në një lartësi ku legjionarët romak nuk mundnin t'i aviteshin sepse digjeshin me vojin e ullirit të valuar më parë nga gratë ilire. Shkallët e drurit të ndërtuara nga romakët me lehtësi largoheshin nga bedemi i kalasë ndërsa katapultet me gurë gjigand filluan të bijnë mbi shtëpitë ulqinake.

Mbretëresha jep urdhër që përmes tuneleve të nëndheshëm popullsia të evakuohej. Nëpër tunelin i cili delte thellë në ullishtë filluan të parët të dalin gratë, fëmijët dhe pleqtë. Ndërsa burrat mbanin pozicionet mbrojtëse. Në momentin kur rezistenca ilire filloi të bie Mbretëresha Teutë me zemër të thyer dhe nën presionin e madh të gjeneralëve të vet merr djalin Pinin dhe përmes tunelit nëntokësor nga kalaja del në kodrën mbi Kalanë e Ulqinit e që sot e gjithë ditën ajo kodër quhet **Kodra Pinjesh**. Nga pika më e lartë e Pinjeshit shikonte ecurinë e betejës dhe sa më shumë që kalonte koha zemra i bëhej copa copa. Ushtria ilire humbte betejën dhe Teuta nga pamundësia që t'i ndihmojë ushtrisë së vet e posaçërisht popullsisë shndërrohet në Zanë dhe sot e gjithë ditën bredh nëpër pyllin me dafine në Kodrën e Pinjeshit e nganjëherë ulet deri te Kroni i Ballos për të pirë ujë.

Ka ndodhur që ta shohin madje detarët para se të dilnin në detë në mënyrë tradicionale vinin në Pinjesh dhe hedhnin vallen e detit *Gush araveli.*

Prof. dr sc. Vanda Babić **Sveučilište u Zadru**

Tivat kroz stoljeća, mjesto gospodara i kmetova – Anita Mažibradić

(tekst uredio: spec. sc. Tripo Matijević)

Publicistički rad i djelovanje gospođe Anite Raičević-Mažibradić nadaleko je poznat prije svega preko njezinih članaka koje je objavljivala, ali i nedavno tiskane monografije o hrvatskom pjevačkom društvu *Ljudevit Gaj* u Donjoj Lastvi. Njezin rad je hvalevrijedan i važan jer obrađuje podatke iz Istorijskog arhiva u Kotoru koji su svjedoci kako događanja tako i vremena na ovim lijepim, ali pretežito teškim prostorima, opterećenim upravo tumačenju povijesti prema vlastitim nahođenjima i istinama. Dakle, činjenica jest ono što svim radovima Anite Mažibradić daje vrijednost pa je tako i s ovom novom knjigom koja će malo koju Tivćanku i Tivćanina ostaviti ravnodušnim.

Sasvim je prirodno voljeti svoj kućni prag. Tako je i Tivćanka, gospođa Mažibradić, svojem gradu podarila skicu, nacrt, sliku Tivta od najranijih vremena do danas. Iz istog sam razloga prevalila pet stotina kilometara da bih večeras s ponosom i radošću u svom rodnom gradu izgovorila nekoliko rečenica. Obje nas veže ljubav prema Tivtu koji je od nekad plemićkog omiljenog ladanjskog[1]područja izrastao u mondensko ljetovalište s obrisima ljetnikovaca i kula koje danas žive kao ljetne pozornice i bivaju prepoznate kao autohtoni izraz grada. S druge strane hrvatski autohtoni tivatski puk je na svoj način gradio Tivat utkajući u njega maslinu, lozu, šipak, rogač, običaje i priče, vjerske obrede i slavlja za Antunovo[2], Šimundan[3], Rokov dan[4] ili krsna imena koja svaka autohtona tivatska obitelj ovisno o podrijetlu slavi.

Možda najbolji bitak same knjige, ali i sjećanja koja, iako

[1] Ladanje – posjed na selu, seosko imanje onoga tko ne živi stalno na selu(prim. ur.)

[2] Sv. Antun Padovanski, blagdan 13.06.

[3] Sv. Šimun, apostol, blagdan 28.10.

[4] Sv. Roko, blagdan 16.08.

nas generacijski dijele godine, pogađaju i mene koja sam tu živjela i taj nekad davni, mali gradić Tivat, pokazuje isječak iz njezina intervjua:

„Svježe je sjećanje na Tivat iz vremena kada su kuće bile izgubljene u prostoru, kada ograde oko njih i oko prostranih okućnica, pod lozom, maslinama, smokvama i murvama, nisu bile potrebne. Kada su se svi u mjestu poznavali i kada im nije bio potreban moderan put da bi o feštama stigli jedni kod drugih. Ali, i kada su o radnim danima stizali u polje da okopaju i zasiju svoje parcele plodne zemlje. Svježe je sjećanje na vrijeme kada su Tivćani, još od davnih godina pretprošlog vijeka pa sve do skorašnjih dana, na zvuk arsenalske sirene hitali u svoje zanatske radionice Arsenala; kada su, nakon napornog posla, znali, uparađeni, sa svojom obitelji prošetati rivom i odslušati koncert lastovskih tamburica, mjesnih horova i gradske muzike, zaplesati o feštama valcer i tango; dočekivati i ispraćati bijele putničke brodove, odgledati predstavu domaćeg amaterskog pozorišta; s dubokim pijetetom ispratiti svoje sugrađane na vječni počinak na groblje Svetog Šimuna. Sa tog groblja, zakopane prošlosti Tivta, između tamnih borova i prastare crkvice Svetog Šimuna, puca pogled na čarobni Tivatski zaliv i lučicu Kaliman, odakle su Tivćani oduvijek, uz zamahe vesala, išli u ribolov pod svijeću, bacali vrše i parangale, udicom lovili rombune, orade, ukljate, sa strepnjom i željom da ih niko ne pita kuda će. Barkama plovili do škol̨a i iz pijeska vadili školjke žbogulje; bili radosni što su nesmetano, da se nisu nasukali, prošli Tunju; čuvali u sjećanju ribarske poste i nikome ih ne odavali; i svoj kraj voljeli i sa puno uzajamnog poštovanja se ophodili.“[5]

Anita Mažibradić je željela i uspjela napisati knjigu o povijesti svoga grada, svjesna da se o Tivtu malo gdje na taj način pisalo, poglavito istražujući kotorski arhiv iz kojega je crpila sve što god se s Tivtom moglo povezati.

U samom uvodnom dijelu knjige daje kratki povijesni pregled Boke te kaže:*Tivat, odnosno njegova daleka prošlost, po našem se mišljenju ne bi mogla strogo odvojiti od burne prošlosti Kotora i Boke kotorske, jerje Tivat s njima povezan složenim i bogatim okvirom slika i događaja koji naviru već pri samom pogledu na bokeljske krajolike; slike i događaji reflektiraju se u oku promatrača poput kakve barokne senzacije i ubrzo zatim posiju sjeme u njegov istraživački duh…*

[5] Intervju dostupan na: http://radiotivat.com/index.php/drustvo/8438-svjeze-je-sjecanje-na-tivat-anita-mazibradic.html

Povod njezina istraživanja je radoznalost pa ona u svojoj knjizi kaže da ju je upravo radoznalost ponukala potražiti pored već poznatih podataka još one nepoznate tragove na kojima se temelji najstarija prošlost Tivta pa ističe:

Potražit ćemo crtice političkoga, ekonomskoga, društvenoga i kulturološkoga razvoja mjesta kroz mnoga stoljeća; njegove mnogobrojne prirodne uvjete koji su ga rano, a sasvim sigurno u XIV. stoljeću,ekonomski povezali s Kotorom. Tivatska ravnica, sunčana i plodna, privukla je onomad brojne kotorske plemiće i bogate trgovce da na toj ravnici, uz more ili u podnožju Vrmca, grade kuće i ljetnikovce.

No osim arhivskih podataka Anitu vodi ljubav prema gradu i želja kako kaže *da učini sve kako bi otela zaboravu dragocjene uspomene iz davne prošlosti i sačuvala prošlost kao dio svoga bogatog naslijeđa.*

Potom nam daje moguće teorije o postanku imena grada Tivta, priče koje smo čuli, ali i neke potpuno nove. Središnji dio knjige posvećen je srednjovjekovnoj i novijoj povijesti Tivta, a drugi dio obrađuje posebno svaku plemićku obitelj i njezino naslijeđe u Tivtu i tivatskom kraju.Tako u ovoj knjizi nalazimo obrađena sva glavna područja današnjega grada, prije svega ona najstarija koja pamte i poznaju samo oni koji se bave znanošću ili ih to posebno zanima.

Autorica nas znalački preko arhivskih spisa vodi kroz Crni plat, koji je jedno od najstarijih naselja na tivatskome teritoriju i izvorište razvoja današnjega urbaniziranog Tivta, preko Lastve, Pasiglava, Bogdašića, Veriga, do starog mjesta Jakalja, koje danas više ne postoji, preko otoka Gospe od Milosti do Prevlake, Mrčevca i Dumidrana navodeći priče iz sudskih spisa, notarskih zapisa...

Zanimljivi su lokaliteti Pine i Kalimanj, koje također obrađuje, a posebnu draž ovoj knjizi daju arhivski podaci koji nas vraćaju u priče predaka koji su nastanjivali ove dijelove i radili na zemlji,pa autorica kaže:

Tivćani, odnosno ljudi iz Crnog Plata (homines de Zerniplat)[6]*,nisu mogli izdržavati svoje mnogobrojne obitelji obrađujući svoje okućnice, pa su, stjecajem tih i drugih okolnosti, dolazili u podređeni feudalni odnos s vlastelinom. Trajanje i kvaliteta feudalnog odnosa u srednjem vijeku bili su različiti. Posadnici (possanici) su bili „namješteni" na imanju pod određenim uvjetima, a kmetovi (coloni) bi po ugovoru, pismenom, ali i usmenom, dobivali zemlju u zakup na ograničeno vrijeme (ad tempus) ili vječno (in perpetuum*).

[6] U zagradama su dani izvorni oblici odrednica na latinskome jeziku, kako su nađeni u arhivi(prim. ur.)

O knjizi Anite Mažibradić mogli bismo govoriti jako puno, jer ona sadrži gotovo sve podatke o Tivtu, njegovim najstarijim građevinama, crkvama, lokalitetima, palacima[7], kulama kao i neku vrstu dokumentacije starih Crnoplaćana(Andrića, Goluba, Krstovića,Vuksanovića, Marića, Škanata, Belana, Staničića, Ercega, Tripovića, Sindika, Rajčevića...),njihove zakupe zemalja, ali i povijesti obitelji s cijelog tivatskog područja od Lastve do Bogdašića, kao i plemićkih obitelji koji su Tivtu ostavili ne samo svoje ladanjske kuće, palace i kule, već i ono čime su se bavili, bilo pomorstvom, trgovinom ili umjetničkim radom. U svim plemićkim kućama postojale su knjižnice, saloni, održavale se glazbene večeri i možemo govoriti da su možda baš u Tivtu stari književnici Boke,čija djela se nalaze u antologijama stare hrvatske i crnogorske književnosti, pisali svoje stihove okruženi blagodatima ovoga mjesta.

Tomu u prilog ide i zapis Timoteja Cizile s krajaXVII. stoljeća koji Tivat opisuje: *…ono što priroda ima podijeljeno i rasuto na raznim mjestima po svijetu, ovdje kao da je na sažet način sakupljeno: planine, brežuljci, doline, livade, polja, pašnjaci, rijeke, izvori, potoci, vinogradi, maslinjaci, mora, ribe, ptice, životinje svih vrsta...[8]Mogu se vidjeti tri ili četiri veoma otmjene palače sa svojim vrtovima poput onih u Italiji, sa stablima čempresa, jasmina, ruzmarina, ruža, i ružinih pupoljaka svih vrsta, uz nekoliko tvrđavica...*

Vrijednost ove knjige za grad Tivat i Tivćane je velika. U njoj se nalazi gotovo sve što je važno za povijest ovoga grada. Ovdje su zapisana sjećanja potkrijepljena zapisima iz kotorskog arhiva, oživljeni naši preci, onaj temelj na kojemu stoji današnji moderni Tivat. Ono što raduje jest da je grad oživio palace i ima nakanu ne oteti propasti kulu na Žorovu ili kompleks na Belanima, kao ni crkvu sv. Srđa s prekrasnom rozetom iz IX. stoljeća. Ako znamo dacijeli kršćanski život Tivta možemo pratiti od 1612. godine, od kada datiraju matice krštenih, vjenčanih, umrlih,kao i nadarbine i župni listovi, i da tivatski Župni arhiv čuva nekoliko vrijednih dokumenata i iz 1603, znamo da ima još podosta neistraženog materijala koji će jednom kad se objavi dati još jasniju sliku prošlosti našeg grada.

Najvažnije mi se čini da je ova knjiga polazište iz kojeg će mlađi naraštaji moći istraživati i pisati dalje o povijesti jednog grada koji je dugo bio opisivan

[7] Palate, raskošne kuće (prim. ur.)

[8] Timotej Cizila, Zlatni vo, Analisti, hroničari i biografi – Književnost Crne Gore XII-XIX vijeka, str. 98.

kao ladanjsko mjesto ili radnički grad. U tome ima istine, no Tivat u sebi krije puno više. I upravo to više iscrtala nam je Anita Mažibradić. Hvala joj!

Vama koji ***čitate***– preporuka čitanja ove knjige, kao i poruka da svi mi koji smo podrijetlom Tivćani, žitelji Tivta ili oni koji ga naprosto vole, u ovom djelu mogu naći poticaj da svom gradu podare najbolje. I nezamjerite što vam nisam iznijela brojne zanimljivosti iz knjige poput primjerice tivatske krušne peći iz 1333. ili karantene[9] na Stradiotima prije kotorske iz 1431. Nisam vam htjela pokvariti osobnu radost u novim spoznajama o vlastitim obiteljima i gradu.

[9] Karantin (prim. ur.)

Aktivnosti Centra za očuvanje i razvoj culture manjina Crne Gore

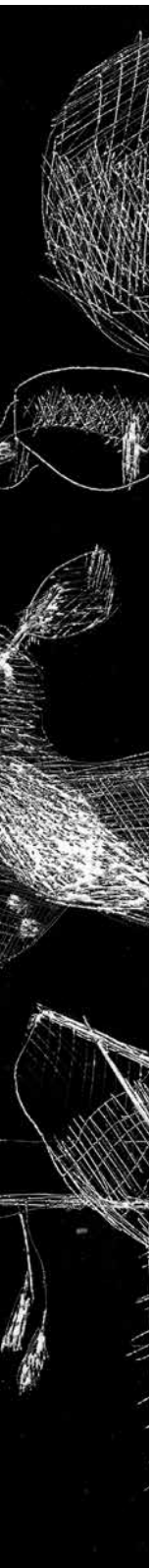

Promovisana monografija "Graditeljsko nasljeđe Ulcinja" Igbale Šabović - Kerović

Predstavljajući monografiju prof. dr Aleksandar Čilikov smatra da je riječ o pionirskom poduhvatu. Mi imamo toliko malo monografija o arhitekturi koja se vjekovima razvijala i stvarala u Crnoj Gori, tako da sama ta činjenica predstavlja veliki kvalitet što se tiče autorstva. Kroz lično iskustvo i iskustvo mojih kolega, dobro znam šta u Crnoj Gori znači raditi ovakvu monografiju. Mi koji se bavimo monografskim radom moramo, na neki način, kao Don Kihot da iznesemo taj posao. Prema tome, ovo je, bio donkihotovski poduhvat za jednoga čovjeka koji treba da obradi ovoliki materijal, ovoliko građe, da sortira sve moguće arhitektonske crteže sa osnovama i presijecima i da napiše adekvatan tekst.

Dr Svetislav Popović istakao je da je istraživački rezime, prezentovan kroz sadržaj monografske studije, koncipiran kroz četiri cjeline. Monografska studija ima dvostruki karakter, i to da istraži vremenske i prostorne aspekte sagledane kroz urbanističko-arhitektonske elemente nastajanja i transformacije grada. Njena primjena kroz studiju slučaja urbanističkih i arhitektonskih rješenja za obnovu i razvoj graditeljskog nasljeđa sigurno će naći adekvatno mjesto u naučnim i stručnim krugovima.

Prof. dr Sonja Tomović-Šundić kazala je da Igbala Šabović-Kerović ne samo da je dala dijagnozu, konstataciju šta Ulcinjski grad jeste bio kroz vrijeme i šta on jeste danas, već je dala i preporuke, što je veoma važno sa stanovišta nauke i zaštite kulturnih spomenika u Crnoj Gori, kako da se taj Ulcinjski grad oživi, kako da mu se ponovo udahne život i ona duhovna energija koju su u njega ulile velike civilizacije. Većina kulturnih spomenika koji su opisani, koji zapravo predstavljaju najveće estetske i umjetničke vrijednosti ulcinjskog graditeljstva, jesu sakralne prirode, one prekrasne crkve i džamije koje, pored estetskog, imaju i duboko religioznu funkciju.

Arhitektura među svim stvaralačkim djelatnostima čovjekovim objedinjuje ono graditeljsko i umjetničko. Te različite slojeve možemo pratiti kada pogledamo složenost te arhitektonike Ul-

cinjskog grada, a pravo svjedočanstvo za to nam je Igbalina knjiga – istakla je Tomović-Šundić.

Publici su se obratili i ambasador Turske u Crnoj Gori Serhat Galip i koordinator TIKAe u Crnoj Gori Mustafa Jaziđi. Serhat Galip podsjetio je da je riječ o veoma vrijednom djelu, dok je Mustafa Jaziđi kazao kako je Ulcinj grad koji je bogat kulturnom baštinom i svi koji budu čitali ovu knjigu vidjeće da ima dosta pojedinosti koje možda do tada nijesu znali.

Dr Igbala Šabović-Kerović je istakla govoreći o svojoj monografiji da je zaštita kulturnog nasljeđa jednako bitna kao i njegovo stvaranje. Ono što generacije stvaraju , moraju se čuvati, valorizovati i prenijeti budućim generacijama. Kao što se vjekovi jedan na drugi naslanjaju, tako se i čuvanje na stvaranje oslanja, i to predstavlja srž naše duhovnosti. Nebriga i briga za kulturno nasljeđe vode nas u dva pravca – jedan ka nestajanju, drugi ka trajanju. I to je suština. Ova knjiga predstavlja pečat duhovnosti jednog dijela Crne Gore i dio je moje doktorske disertacije koja se bavi pitanjem graditeljskog nasljeđa crnogorskih gradova u kontekstu savremene konzervatorske prakse .

Izdavač monografije je Fondacija za spomenike i lokalitete Crne Gore „Elart", a Turska agencija za međunarodnu saradnju i koordinaciju (TIKA) je finansirala cijeli projekat. Organizator promocije je Cenatar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, moderator je bio Bogić Rakočević, a u muzičkom dijelu programa učestvovao je Omar Kerović.

Koncert "Veče klapa Crne Gore" u KIC-u

Koncert klapa Crne Gore organizovao je Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u cilju predstavljanja i afirmacije ove vrste pjevanja kao muzičkog nasljeđa Crne Gore. Cilj ovog programa je ukazivanje na klapsko pjevanje kao dio crnogorske muzičke tradicije, a podsjećanja radi, UNESKO je uvrstio ovo pjevanje u popis nematerijalne svjetske baštine.

Klapsko pjevanje je nekada bilo vezano za primorska mjesta, a danas ima sljedbenike u različitim krajevima naše zemlje, pa su samim tim klape na koncertu u KIC-a izvodile i napjeve iz svoga kraja.

Publika je imala priliku da sluša tivatsku klapu **„Jadran"** osnovana prije 45 godina, nastariju u Crnoj Gori, žensku klapu **„Harmonija"** iz Budve, **„Veterani vazda mladi"** iz Boke, **Klapu „Maris" iz Kotora**, **Klapu „Bisernice Boke**." osnovanu 1979. go-

dine, kao i klapu **„Kalimera“ iz Ulcinja** koja odavno uspješno nastupa u zemlji i inostranstvu.

Klapska pjesma je po svojim odrednicama dio bogatog vokalnog nasljeđa šire evropske i mediteranske muzike. No, i na sjeveru naše zemlje postoje klape koje uspješno njeguju ovakvu vrstu muzike. Jedna od njih je **„O dive belcanto“ iz Berana**. Bar je predstavljala **klapa „Jedinstvo“**, koja ove godine obilježava deset godina postojanja. **“Bokeljski mornari”**, su se takodje predstavili i na koncertu u Podgorici, kao i klape **„Assa voce“**, i **klapa „Alata”** iz Podgorice.

Promocija romana „A vrijeme ide dalje”

U organizaciji Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, promovisan je prozni prvjenac studentkinje nikšićkog Filozofskog fakulteta Dijane Tiganj iz Petnjice, roman „A vrijeme ide dalje” . Roman je promovisan u podgoričkoj Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović”, a o djelu su govorili književni kritičar i publicista Vlatko Simunović, profesor Filozofskog fakulteta u Nikšiću Draško Došljak, Ksenija Rakočević, asistentkinja na Odsjeku za crnogorski jezik Filozofskog fakulteta i autorka romana.

Književni kritičar Vlatko Simunović, je istakao da je riječ o ipak uspjeloj knjizi u kojoj je do izražaja došao očigledan književni talenat. No, što je važnije, ovaj bez sumnje ljubavni roman, ima snažnu poruku. Odnosno, da bez ljubavi život nema sadržaj, nema smisao, da je bez nje život nepotpun.

– U vrijeme koje definitivno nije sklono ljubavi dobro dođe ljubav kao tema literarne obrade i roman koji kao svojevrsni lajtmotiv ima sintagmu „volim te” i ljubav za sva vremena – „zauvijek” – rekao je Simunović.

Prof. dr Draško Došljak, koji je ujedno i recenzent romana, istakao je da je on među prvima imao priliku da pročita djelo ove mlade autorke kojoj, naglasio je, ovo iako roman prvijenac, nije prvo pojavljivanje na književnoj sceni.

Crne Gore, jer je Dijana još dok je bila srednjoškolka objavila zbirku pjesama pod nazivom Ulica starih koraka.

– Stilski ujednačen tekst, sigurni dijalozi, lijepe metafore krase roman Dijane Tiganj. Ona korača sigurnim proznim korakom, a povremeno iz nje progovori i pjesnik – rekao je dr Došljak. Ksenija Rakočević, asistentkinja na Odsjeku za crnogorski jezik Filozofskog fakulteta, istakla je da se autorka često poigrava uobičajenim obrascima na koje je čitalac navikao.

Koncert klasične muzike ' Multi art" 29.02.2016. Podgorica

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u okviru svojih aktivnosti, organizovao je koncert klasične muzike "Multi art".

Muzičkim bravurama publici su se predstavili naši poznati izvođači čije muzičko umijeće je prepoznato ne samo kod nas nego i izvan granica naše zemlje.

U muzičko druženje publiku je uveo Vili Ferdinandi, naš poznati violinista, u pratnji pijaniste Davora Novaka. Izveli su „Poskočicu" od Nikole Hercigonje, kompoziciju „La Capricieuse" od Edvarda Elgara, engleskog kompozitora kasnog romantizma .

Zatim je nastupio Duo Desančić (violina) i Drljan (harmonika) koji već odavno uspješno nastupa u zemlji i inostranstvu sa numerama „Schindler' s List" i etno kompoziciju „Kraj tanana šadrvana".

Pijanistkinje Ana i Ida Muratagić su se predstavile sa kompozicijama namjenski pisanim za njihov duo, Burhana Čulića „Cvijete rumeni" i Vladimira Maraša „Halfmoon over Piazzola".

Duo flauta Andrea Petrović i Angela Mijušković, izvele se komozicije „Šjora Mare" i „Seviljski berberin" od Đoakina Rosinija.

Muzičke programe CEKUM-a prepoznatljivo bilježi i Đulija Pelingu, sopran, koja je uz klavirsku pratnju Fatime Buzuku izvela „Još ne sviće rujna zora" i „Dielli ka pereundue".

Mladi student akademije Dino Beharović, harmonikaš, izveo je Petrija Makkoena „Let van vremena".

Publici se predstavio duet Duo Bruna Matijević, flauta i Aleksej Molčanov, sa kompozicijama „Sicilienne op.78" od Gabrijela Forea, francuskog kompozitora i „Dijalog za flautu i klavir" hrvatskog kompozitora Tihomila Vidošića.

Program je vodio Danijel Garić. Koncert je održan u velikoj sali Crnogorskog narodnog pozorišta.

Promocija knjige „U vidokrugu humanizma" 03.03.2016. Podgorica

"Ponosan sam na ono što sam uradio. Posebno bih bio srećan ako bi ova knjiga makar malo doprinijela boljem vrjednovanju djela Zaima Azemovića. Siguran sam da su ovo samo počeci revalorizacije njegovog stvaralaštva, kazao je priređivač monografije „U vidokrugu humanizma" Salko Luboder.

O knjizi u kojoj je Luboder sabrao prikaze i osvrte na djela književnog stvaraoca, sakupljača djela usmene književnosti i humaniste Zaima Azemovića, govorili su prof.dr Draško Došljak i publicista Vlatko Simunović. Poručili su da je ona koristan izvor informacija i omogućava nam da se jasno sagleda djelo stvaraoca koji je ostavio dubok trag u kulturi svog naroda i cijele Crne Gore.

Dr Draško Došljak istakao je da je Salko Luboder uložio ogroman trud i čitaocima ponudio dragocjenu knjigu. "Tekstovi razasuti po mnogim listovima, časopisima, biltenima i knjigama, dobili su „novu kuću" koja pokazuje da je Zaimovo djelo privlačilo pažnju brojnih tumača književnosti i bilo prisutno u svim značajnim književnim centrima na južnoslovenskom prostoru" – kazao je Došljak. Istakao je značaj obimne bio-bibliografije koja je u njoj data i potvrdjuje da nema male sredine, ali ima velikih kulturnih poslenika – onih koji stvaraju i onih koji to stvaralaštvo cijene, vrednuju i čuvaju. – Među nama je živio, radio i stvarao veliki pregalac Zaim Azemović.

Vlatko Simunović je podsjetio da je Salko Luboder imao privilegiju da se još od studentskih dana druži sa Zaimom Azemovićem. – Iskazujući knjigom „U vidokrugu humanizma" poštovanje prema djelima i životu čovjeka grandioznog stvaralačkog potencijala, dostojno se odužio svom prijatelju. Uz poduhvate nalik ovome, ljudi koji vrijede lakše nadžive svako nevrijeme – rekao je Simunović. On je kazao da, zahvaljujući knjizi Salka Lubodera, Zaima Azemovića prepoznajemo kao putovođu drugim ljudima i kao čovjeka koji je nesvakidašnju ljudsku veličinu nosio u normalnoj, prirodnoj, čovječnoj pozi. – To je najteža uloga koju neko može da igra i odigra u svakodnevnom i ukupnom življenju.– rekao je Simunović."

Na promociji je pročitan i osvrt na ovo djelo književnika Bogića Rakočevića te nije mogao lično saopštiti svoje izlaganje.

Autorsko veče Sokolja Beganaja Podgorica, 05.04.2016.

Povodom 8.aprila Dana Roma, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina je organizovao Autorsko veče romskog pisca Sokolja Beganaja.

O autoru i njegovom djelu su govorili Tamara Živanović, koleginica Sokolja Beganaja , Zuvdija Hodžić akademik i Vlatko Simunović, književni kritičar.

Program je održan u biblioteci "Radosav Ljumović" u Podgorici.

"On je našao sebe na kraju puta na kojem su se mnogi izgubili – kazao je Zuvdija Hodžić, predstavljajući knjiga SokoljaBeganaja „Pjesme o Romima -Đilja e Rromendar" i „Obrazovanje jednog Roma – od siromaštva do ministarstva".

Sokolj Beganaj prvi je Rom koji je završio fakultet u Crnoj Gori i zaposlio se u nekom od državnih organa. Svojoj djeci i sunarodnicima on je ličnim primjerom pokazao da je školovanje nužnost za uključenje u društvo i preduslov za bolji život.

Snaga duha

Zuvdija Hodžić kazao je da će se svako ko pročita knjigu Sokolja Beganaja diviti snazi njegovog duha. – S literarnim darom, potvrđenim pisanjem drama „Magistar metle", „Romska svadba" i „Moj dnevnik", Sokolj je progovorio i o sebi i najbližima. Ko pročita ispovijest Sokolja Beganaja, sigurno će se zapitati kako je poslije „svih muka", ispita položenih desetkom i fakultetske diploma nastavio da mete nikšićke ulice sa istim elanom I platom, istim odnosom i vjerom u ljude, u društvo koje je socijalnu pravdu i jednakost proklamovalo kao temelj svog postojanja. Danas je našao sebe na kraju puta na kojem su se mnogi izgubili – kazao je Hodžić.

Borba i padovi

O životu i stvaralaštvu Sokolja Beganaja govorila je njegova koleginica sa studija Tamara Živanović. – Oduvijek ispred svojih prijatelja po obrazovanju, kaskao je za onima koji su uspijevali da od života ukradu bolju priliku. Borio se, padao, ali upravo ono što je dobio od svojih roditelja, a to je vaspitanje, tjeralo ga je da uvijek iznova ustaje i bori se za sebe i svoju porodicu – kazala je Živanović.

"Jedna od donosi detaljan životopis Sokolja Beganaja. Autobiografskog je karaktera. Druga je knjige poezije u kojoj su sabrane njegove suze i smijeh. I ona je autobiografska . U njoj su poetizovana intimna, najdublja svjedočenja o teretu i dana koje je preživio tražeći za sebe mjesto pod suncem. – Svaka pjesma sabrana u knjizi Sokolja Beganaja je jedna strijela sudbine koja se zarila u srce, oko, um i dušu njenog tvorca. One su spomenik ljudskoj izdržljivosti" – kazao je Vlatko Simunović.

Omaž reditelju Huseinu Batu Dukaju 19.04.2016. Tuzi

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u saradnji sa KIC-om Malesija Tuzi, organizovao je dokumentarno-filmski omaž posvežen preminulom reditelju **Huseinu Batu Dukaju.**

Dukaj je preminuo 19. aprila 2015 godine poslije kraće i teške bolesti. Prvi diplomirani reditelj Televizije Crne Gore, završio je Fakultet dramskih umjetnosti u Beogradu 1985. i iste godine započeo plodan stvaralački angažman u TVCG.Za tri decenije rada u kulturno-umjetničkom, dječjem i dokumentarnom programu, iza njega su ostale emisije neprolazne vrijednosti, u različitim žanrovima televizijskog stvaralaštva.

Ostaće upamćen po dokumentarnim emisijama, dječijim festivalima koje je i osnivao i režirao, ali prije svega po serijalima "Suncokrili", "Šareni autobus", "Isčašene bajke", "Na vrhovima prstiju", "Magična scena", "Sjećanja", "Mali veliki" – dirljiva svjedočanstva o svijetu napuštenih mališana, igranom filmu "Mali veliki" i stotinama drugih ostvarenja, kroz koja je iskazao svoje umjetnički entuzijazam i umijeće. Pored više međunarodnih priznanja, nerazdvojni kreativni tim Dragan Radulović – Husein Bato Dukaj nagrađivan je na jugoslovenskim televizijskim festivalima. Snažan autorski pečat ostavio je gradeći mostove kroz brojne emisije Redakcije za manjine. Dokumentarni serijal "Crnogorci u Latinskoj Americi" posljednji je veliki projekat u kojem je učestvovao.

Sa Centrom za očuvanje i razvoj kulture manjina uradio je brojne projekte, koncerte, emisije, kolažne program, dokumentarne filmove od kojih su najpoznatiji o Ćamilu Sijariću, Viktoru Vidi, Saitu Orahovu.

Dokumentarni film o životu i djelu Huseina Bata Dukaja je realizovao Centar u saradnji sa RTCG, uz scenario Bogića Rakočevića i Derviša Selhanovića, reditelja Saše Terzića.

Premijera dokumentarnog filma "Mome narodu" 06.05.2016. Ulcinj

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u Galeriji Centra za kulturu u Ulcinju organizovao je premijeru dokumentarnog filma "Mome narodu", o poznatom piscu našeg doba Esadu Mekuliju.

Film je prikazan u Galeriji centra za kulturu Ulcinj a premijeri je prisustvovao ministar za ljudska i manjinska prava g. Suad Numanović, predstavnici Centra i Albanskog savjeta u Crnoj Gori, veliki broj gradjana, poznanika, poštovalaca života i djela Esada Mekulija kao i rođaci.

Film je rađen u kooprodukciji sa RTCG, scenarista je Zuvdija Hodžić, koscenarista dr Derviš Selhanović, urednik Bogić Rakočević, reditelj Saša Terzić.

Esad Mekuli je rođen 17. 12. 1916. godine u Plavu a umro je 1993. godine, u Prištini, gdje je proveo najveći dio života. Ali, njegovo pjesničko i ukupno stvaralačko djelo pripada ne samo tom ambijentu i narodu iz kojeg potiče, nego i vrhunskim dometima literature i stvaralaštva uopšte. Zbog toga je i stekao mnoga književna i društvena priznanja – bio je dobitnik nagrade AVNOJ (najveće nagrade u SFRJ), predsjednik Kosovske akademije nauka i umjetnosti, član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, kao i drugih uglednih međunarodnih institucija. Objavio je 15. zbirki pjesama i mnoge naučne radove, preveo je i djela mnogih poznatih jugoslovenskih pisaca. Centar planira da ovaj dokumentarni film prikaže u Prištini, Plavu i Tirani.

Sajam knjiga u Podgorici 9-15. maj 2016. Podgorica

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je i ove godine učestvovao na jedanaestom Medjunarodnom podgoričkom sajmu knjiga, gdje je Centar već sedmu godinu za redom imao svoj štand. Na sajmu su predstavljena brojna izdanja Centra za očuvanje kulture manjina, koji ima bogatu izdavačku djelatnost, te u svojoj biblioteci Sinteze broji već petnaest izdanja knjiga, kao i časopis KOD koji izlazi dva puta godišnje, a takodje i nekoliko drugih publikacija. Pored svojih, Centar je izlagao i knjige drugih izdavača i pojedinaca manjinskih naroda. Na štandu su se našli izdanja svih pripadnika nacionalnih manjina. Izlagali su Matica Muslimanska, Hrvatsko građansko društvo, Art Club, Ulcinj Asocijacija, kao i veliki broj književnika i pjesnika. Za ovu priliku Centar je uradio i propagandni materijal u vidu postera.

Veliki etno koncert u Bijelom Polju Bijelo Polje, 30.05.2016.

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore organizovao je tradicionalnu manifestaciju "Bogatstvo različitosti", koja se ove godine održava pod motom " CO LIFE – suživot" a

posvećena je jubileju 10 godina obnove nezavisnosti Crne Gore. U prepunoj sali bjelopoljskog Centra za kulturu, prisutnima se obratio direktor Centra za očuvanje manjina Crne Gore, Derviš Selhanović koji je između ostalog rekao:

"Na ovako malom prostoru dogodili su se razni osvajački pohodi, promijenile civilizacije i društveni sistemi. Međutim, ono što je ostalo kao temeljna vrijednost je upravo Co life – suživot, kao uslov opstanka i koegzistencije različitosti. Te različitosti predstavljaju bogatstvo i nešto što nas obavezuje. Ako je kultura osnov postojanja današnjih naroda, koji žive u Crnoj Gori, onda večerašnji povod to najbolje ilustruje".

U ime Vlade Crne Gore i resornog ministarstva, ministar za ljudska i manjinska prava, Suad Numanović, pozdravio je prisutne, istakavši da na svom prostoru Crna Gora spaja različitosti i vezuje ih u postojanu cjelinu – osnovu naših snaga i zajedničku baštinu.

Očuvanje kulturne baštine, naroda koji žive na jednom prostoru, jedan je od osnovnih segmenata očuvanja ukupnog nacionalnog identiteta. Interkulturalizam i tolerancija su budućnost svih nas u neposrednom okruženju, garancija održivog mira", naglasio je Numanović, zaključujući da Crna Gora poštuje različitosti svojih naroda.

Učestvovali su: KUD "Tekstilac", KUD "Ljepota Roma", KUD "Vrelo Ibra", KUD "Ramadan Šarkić" , AKUD "Mirko Srzentić", Etno grupa „Teferidž", Etno grupa "Etno Harmonija", Klapa " Veterani Vazda mladi", " Pljevaljski tamburaši", kao i izvođači: Ismet Agović i Haris Dacić, Nedžib Delić, Tanja Šeter, Aldin Avdijaj i Esad Merulić. Na koncertu su svoje igre i pjesme predstavili Romi, Albanci, Hrvati, Muslimani i Bošnjaci.

Promociju zbirke poezije mr Hadži Šabanija (Haxhi Shabani) „Amerika Moja" 14.06.2016. Podgorica

Centar za očuvanje i razvoj manjina Crne Gore i Narodna biblioteka Radosav Ljumović organizovali su promociju zbirke poezije mr Hadži Šabanija (Haxhi Shabani) „Amerika Moja". Na promociji su govorili: Vlatko Simunovic, književni kritičar, Bogić Rakočević, recezent knjige i autor mr Hadži Šabani. Moderator programa je bila Vesna Šoškić.

Hadži Šabani je rođen 09.06.1963. godine u Kosiću, Ulcinj. Osnovnu i srednju školu završio je u Ulcinju, a Filološki fakultet, odsjek Albanski jezik i književnost je završio u Prištini.

Njegove pjesme su uvrštene u nekoliko antologija i prevedene na strane jezike.

Od 1990. radio je kao dopisnik iz Crne Gore za medije na Kosovu. Od 1998. godine radi kao novinar RTCG pri redakciji na Albanskom jeziku. Asistent je na Nastavničkom fakultetu pri Univerzitetu Crne Gore za predmete Fonetika i Morfologija. Od 2008-2012. godine bio je predsjednik Udruženja Art Club iz Ulcinja.Svoju prvu zbirku pjesama objavio je 1995. godine Të kërkoj (Tražim te), a 1998. god Natë portokalltë (Narandžasta noć). Magistrirao je na Filološkom fakultetu u Prištini. Knjigu Rrezikimi gjyhes shqipe (Ugroženost Albanskog jezika) objavio je 2007, zatim izbor pjesama Jam ai që nuk jam (Jesam onaj ko nijesam). Njegove pjesme su prevedene i objavljene u okviru knjige Pet albanskih književnika u Crnoj Gori. Godine 2013. objavio je knjigu Shqiptarët në Mal te Zi, çeshtje e pazgjidhur (Albanci u Crnoj Gori, neriješeno pitanje).

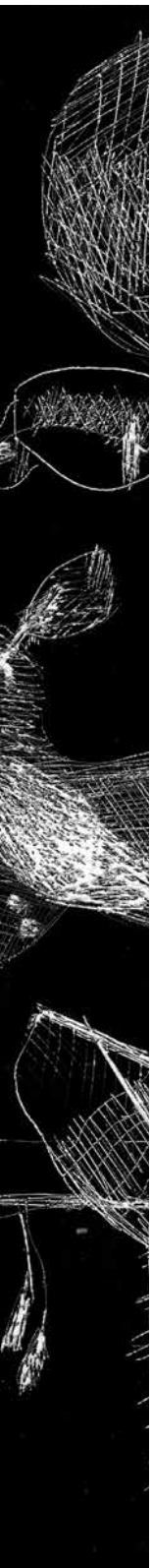

Promocija pjesničke zbirke „Fragmenti zaboravljene nade", autora mr. sc. Vladana Lalovića

Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore i Hrvatsko kulturno društvo „Napredak" iz Sarajeva uz suradnju tivatskog Centra za kulturu u Galeriji ljetnikovca Buća u Tivtu organizirali promociju pjesničke zbirke „Fragmenti zaboravljene nade", autora mr. sc. Vladana Lalovića.

Večer je započela s glazbom, nastupom Doris Deković (klasa prof. Irene Mijušković) i Kristine Živković (klasa prof. Brune Matijević), talentiranih učenica Muzičke škole Tivat.

Promociji je trebala nazočiti i dr. sc. Vanda Babić, ali zbog nemogućnosti dolaska, recenziju prof. Babić je pročitala prof. Ana Vuksanović: „ Nova zbirka Vladana Lalovića nije samo poezija već suzvučje šuma, rijeka, plavetnila neba iznad Boke i stiha čvrstog i gordog poput lovćenskog obrisa. Ona je beskrajna molitva u glasu bokeljskih svetaca, ona je pasija, ali i uskrsnuće. Njegovim stihovima teku sve boje ljubavi. Ljubavi prema Kristu, ljubavi prema kamenu, livadi svojega djetinjstva, ali i prema ženi, ljubavnici, dami, onoj grješnici s kojom je ispijao čaše ljubavi i stradanja. Ovom zbirkom nam pjesnik bezrezervno podastire sebe u svim nadanjima i snovima, u svojim željama i padovima, u svojim ljubavima i razočarenjima. Pedesetak izabranih pjesama zasigurno je snažan doprinos suvremenom crnogorskom pjesništvu. Fragmenti zaboravljene nade su iskonski Lalovićev krik kako neke temeljne ljudske vrijednosti i osobine ne bi nestale u krugu neprestanog ponavljanja koje se ponekad čini ispraznim ...".

Profesor Adrijan Vuksanović je u svom izlaganju istakao: „Čitajući Vladanove pjesme na tragu sam ruskih formalista. Naime, začetnik ovog pravca Viktor Šklovski, u svojem poznatom i uticajnom eseju „Umjetnost kao postupak" uvodi termin, ili bolje rečeno kriterij visokog poetskog izraza na ruskom jeziku kazano - ostranjenije, ili prevedeno - očuđavanje, oneobičavanje. Vladanove pjesme obiluju time. Tako u pjesmi „Linija" čitamo kako

„Riba više ne ćuti", a malo kasnije kako „Riba ima krila". Vladan i u ostalim pjesmama znalački očuđuje jezičke konstrukcije i uspješno realizira misao. Ipak, nije samo to ono što čini Lalovića dobrim pjesnikom. Poezija, kao i umjetnost uopće služi se pojmovima da bi nas dovela do nadpojmovnog. Umjetnost nas mora voditi transcedentnom. Svaka umjetnost koja završava u ovoj vidljivoj stvarnosti, koja nas uvodi u metafizičko, nije umjetnost već kič. Pjesme Lalovića imaju i konteplativnu prirodu. One zahtjevne, ali istodobno i nude svoj duhovni sadržaj.

Vladan Lalović je učen pjesnik, poeta docturs. On vlada stihom, i u tom vladanju koristi se teologijom, filozofijom, simbolikom i poviješću. Zbog toga razumijevanje njegove poezije traži ono što i daje, a to je znanje. Može se učinit teškim hod kroz njegove stihove, ali zasigurno će strpljenjem doći do širokog vidokruga obasjani novim spoznajama.

Vladan Lalović duboko proživljava stvarnost. Za njega je površnost isto što i nazadnost. Na kraju, želim se vratiti na početak i tako završiti krug, taj geometrijski oblik koji Vladan cijeni. Naime, na prvim stranama zbirke Vladan citira apokrifno Tomino evanđelje u kojem se kaže: „*Ako izneseš ono što je u tebi, ono što izneseš spašće te. Ako ne izneseš ono što je u tebi, ono što ne izneseš uništiće te*". Pjesnik se spasava ili strada svojim pjesmama. Vladan Lalović poezijom se spasava, a nas hrabre i bogati. Hvala mu na tome."

Predstavnik Međunarodne organizacije za filozofiju, humanizam i kulturu „Nova Akropola" gospodin Patrik Milošević je, ne skrivajući emocije koje ova zbirka budi, istakao da autora izuzetno cijeni kao prijatelja i umjetnika te se osvrnuo na „Autorov poetski testament", koji možemo pročitati u ovoj zbirci, a napisan od strane prof.dr.sc. Violete Martinovske: „ Poput dijamanta, koji se dobija iz crnog jaglena, Lalović brusi svoje pjesničke kristale ne žureći da ih završi. Nijedan pjesnik se nije poetski dorekao. To je blagoslov, ali i prokletstvo".

Sam autor je naglasio da pisanje pjesama ne može kontrolirati, te da inspiracija jednostavno mora doći. Na zadovoljstvo svih posjetitelja je i sam pročitao par stihova, ali „Peraška saga" je izazvala posebnu emociju zbog autorove osobne povezanosti s Perastom. Poezija mr. Lalovića je itekako priznata i neskrivena te je zaista zadovoljstvo što je autor upravo Hrvatsko nacionalno

vijeće Crne Gore i Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ iz Sarajeva izabrao da budu nakladnici ove zbirke. Gospodinu Dekoviću, predsjedniku HNV-a, kao i Adrijanu Vuksanoviću izrazio je posebnu zahvalnost smatrajući ih prije svega prijateljima, pa tek onda suradnicima.

Tijekom večeri prof. Ana Vuksanović je nadahnuto interpretirala stihove inspirirajući i hipnotizirajući stihovima ovog posebnog autora i emotivno nahranila brojne posjetitelje i ljubitelje poezije, a glazbena pratnja prof. Vuksanović je bila prof. Nevila Klakor na violini.

Ovu posebnu večer na kraju su upotpunile Doris Deković i Anastasija Alić na klaviru iz klase prof. Irene Mijušković.

Među brojnim posjetiteljima promociji je nazočio i Hrvoje Vuković, konzul Republike Hrvatske u Kotoru i Đorđe Raičević, potpredsjednik Židovske zajednice u Crnoj Gori.

Okrugli sto
„Kulturne raznolikosti Crne Gore - nasljedstvo koje nas obogaćuje"

Povodom obilježavanja desetogodišnjice obnove državne nezavisnosti Crne Gore, a kao doprinos važnosti dijaloga i razmjeni stručnih mišljenja o stepenu uvažavanja kulturne raznolikosti u Crnoj Gori, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava organizovalo je okrugli sto na temu „Kulturne raznolikosti Crne Gore-nasljedstvo koje nas obogaćuje".

Okrugli sto, koji su otvorili ministar dr Suad Numanović i ministar Pavle Goranović, bio je odlična prilika da se razmijene primjeri dobre prakse i iskustva iz oblasti koja je od velikog značaja za multikulturalnu i multietničku Crnu Goru.

Multikulturalizam, odnosno različitost kultura predstavlja osnovu naših zajedničkih snaga, i očuvanje naše zajedničke kulturne baštine kao jedan od osnovnih segmenata očuvanja ukupnog nacionalnog identiteta.

Poštovanje ljudskih prava generalno, te dodatno manjinskih prava, jasan je preduslov za razvoj demokratije i društva u cjelini. Ne može se govoriti o demokratiji niti o slobodi i pravdi, ukoliko nema punog poštovanja različitosti. Ustav Crne Gore, kao najviši pravni akt, daje pravnu osnovu za promovisanje, jačanje i unapređenje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda i potvrđuje obavezu Crne Gore da poštuje međunarodni standard u tom kontekstu. Položaj i ostvarivanje prava nacionalnih manjina nije samo stvar pripadnika/ca manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, nego i većine. I jedni i drugi, u onim sredinama u kojima predstavljaju većinu, mogu da uče jedni od drugih, preispituju svoje kulturološke obrasce, vrednosne sisteme i koriste sve prednosti koje im omogućuje bogatstvo jezika, kultura i običaja. Jedna od poruka sa okruglog stola upravo je u tom kontekstu da treba da učimo jedni od drugih i jedni o drugima kako bismo

postigli puno razumijevanje i poštovanje svih građana/ki jednako.
Na događaju su uzeli učešća predstavnici/e manjinskih nacionalnih savjeta, Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina, Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore, Odbora za ljudska prava u Skupštini Crne Gore, civilnog sektora.

Razgovarano je o postignutim rezultatima u oblasti zaštite i unapređenja prava i sloboda pripadnika/ca manjinskih naroda od obnove državne nezavisnosti Crne Gore. Činjenica da su samu obnovu nezavisnosti bezrezervno podržali manjinski narod, izrazito je značajna za dalji razvoj u ovoj oblasti. To je činjenica koja Crnu Goru izdvaja od svih zemalja u regionu.

U okviru okruglog stola o kulturnoj raznolikosti u Crnoj Gori predstavljen je smisao kulture kao sredstva za izgradnju mostova između ljudi i naroda, te postavljeno pitanje kako dalje učvrstiti temelje multikulturalne i multietničke Crne Gore u narednom periodu. U vezi sa tim, konstatovano je da je prostorno mala Crna Gora dovoljan proctor za sve njene raznolikosti.

U institucionalnom okviru zaštite prava i sloboda manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, značajnu ulogu ostvaruju Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina i Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore. Takođe, vrlo značajnu ulogu u očuvanju kulturnog i jezičkog identiteta manjinskih naroda imaju i manjinski nacionalni savjeti u Crnoj Gori, koji svojim aktivnostima nastoje da očuvaju i obogate kulturnu baštinu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.
-Na okruglom stolu je predloženo da se razmisli o donošenju novog strateškog dokumenta manjinske politike koji bi uvezao rad institucionalnu zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u kontekstu zaštite njihovih kulturnih dobara.
-Ljudska prava prožimaju sveobuhvatnu politiku, te je u tom kontekstu potrebno dodatno zalaganje na punoj integraciji pripadnika/ca manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u cilju dalje zaštite kulturnog, jezičkog i svakog drugog identiteta, i u taj proces aktivno uključiti sve zainteresovane aktere.

-Potrebno je jačati obrazovanje i opštu informisanost o kulturnoj raznolikosti u Crnoj Gori, u cilju smanjenja predrasuda i stereotipa, a kako bi se smanjivala etnička distanca.
-Potrebno je raditi na doslednom sprovođenju zakonodavnog okvira iz oblasti zaštite i unapređenja prava i sloboda manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.
-Intenzivniji rad na principu afirmativne akcije prilikom zapošljavanja u organima državne i lokalne samouprave.
Govor dr Derviša Selhanovica

"Kulturne raznolikosti Crne Gore – nasljedstvo koje nas obogaćuje I obavezuje

Razmišljanja intelektualne elite u Crnoj Gori o kulturnoj raznolikosti Crne Gore i njenom nasleđu u kontekstu nove vizije države Crne Gore nakon sticanja nezavisnosti podstakla su me da se bavim ovom temom. Projekcija države nezavisne i samostalne Crne Gore bila bi u formulisanju smisla i svrhe države Crne Gore ali za sve nacije i građane koji taj smisao i svrhu treba da prepoznaju i prihvate. U protivnom ostajemo na nivou nedovršene države.

Permanentno i dugotrajno interesovanje Savjeta Evrope, posebno Komiteta eksperata o razvoju ljudskih prava i sloboda u nas, a posebno u oblasti kulture, jezika i drugih identitetskih pitanja, na kojima sam aktivno sudjelovao, dodatno su me motivisala.

Nastupa dinamicno vrijeme postliberalizma. Dramatično se rađa novi svijet, i niko ne zna oće li biti bolji ili gori od onog koji zalazi. Globalna preraspodjela moći odvija se u vremenu ograničenih planetarnih resursa i neograničenih razvojnih potencijala. na „dnevnom redu" su pitanja koja se konceptu društva – proizvedi što više, potroši što više, ne mogu riješiti, da ogromna većina stanovnika planete ne bude na gubitku.
Naše doba leži svom težinom na nama. Željeti, htjeti, i umjeti živjeti zajedno. Čovjekovo je svojstvo, pa i nagon, svakako potreba da živimo s drugima u

miru, slozi i ljubavi, ma kako kome ličilo na umišljenu idilu ili poznatu frazu. Za mene je izbor, a ne namet. Naravno, vazda je bilo, vjerovatno i biće, svakojakih svaštočina i štetočina ali nikada nisu nadvladali.

U današnjoj Crnoj Gori, ideja države i slobode ujedno je i pobjednička ideja iz 2006.godine. to je odraz crnogorske realnosti a ne afiniteta i težnje nekog teoretičara, udruženja, NVO, časopisa i sl. Kako primjećuje Borisav Pekić (Političke sveske) „država je oblik kod koje se stvarnost jednog naroda pretvara u njegovu ideju".

Država je najsloženiji proizvod ljudskog društva, a njeno unapređenje i dalje razvijanje je neprekidan zadatak političkih elita.

Kao rijetko gdje u svijetu, na površini male Crne Gore, srele su se velike civilizacije, tri velike religije, veliki osvajački pohodi i različiti društveni sistemi.

Crna Gora je zato šarena bašta raznih boja i religija, tradicija i običaja, prostor na kome nijedan narod nema apsolutnu većinu.

Suživot[co life] je uslov opstanka za sve veće i po broju manje. Različitosti su prednosti bogatstva a ne hendikep ove države

Različite su prilike i mostovi za zbližavanje sa drugim državama i narodima. U tome smo svjedoci posebno nakon sticanja nezavisnosti naše domovine.

Kao rijetko gdje u Evropi, i u svijetu, manjine, kako ih zovemo u Crnoj Gori, bez rezerve su uz svoju državu Crnu Goru, a to su pokazale na svim istorijskim najvecim iskusenjima I I raskscma

Sličnosti su u Crnoj Gori ipak veće od različitosti. Jezik, običaji i svakodnevni život, sistem vrijednosti i mnogo drugog čine suživot još čvršćim i bogatijim. Mala Crna Gora je velika za sve nas.

Evropska politika budućnosti je da nema većinskih nacija, u kome vide šansu

sve nacije u Evropi, kao i stvaranje osobenog evropskog identiteta. Evropa građana a ne etniciteta. U procesu stvaranja građanske svijesti neophodan činilac je kultura u kome je „ličnost velikim slovom" (personality written large).

Područje Jugoistočne Evrope još konkretnije Balkana predstavljalo je teren na kojem su praktikovane razne vrste „etničkog inženjeringa".

Ni mali ni veliki, ni čovjek ni narod, niko ne vidi šta ga čeka. Znamo šta jesmo ali ne znamo šta možemo biti... Ako započnemo svađu između prošlosti i sadašnjosti, vidjećemo da smo izgubili budućnost, a ako ne mislimo na budućnosti, ne možemo je ni imati.

Stvaranje građanskog društva je veliki izazov moderne Crne Gore. To je mukotrpan i dugotrajan reformski zadatak koji obuhvata sve segmente društva.

Za stvaranje građanske države potreban je izuzetan napor u preoblikovanju društvene svijesti građana Crne Gore, otklon od tradicionalizma i atavizama. Razvijen edukativni sistem, koji će pojašnjavati mladim naraštajima da nema uspješne države bez savremenih institucija, podjele vlasti, vladavine prava, liberalno-ustavnog patriotizma i poštovanje građanskih prava i sloboda.

U našem društvu je jako izraženo lična optika u sagledavanju stvarnosti. Lako je reći da nešto nije u redu. Mnogo je teže pronaći rješenje ili one koji će da pronađu to rješenje.

Zahvaljujući bogatstvu svoje kulturne baštine i zavidnom mozaiku raznovrsnosti Crna Gora se može smatrati velikom zemljom. Zato se u procesima naša država uvažava kao činilac i partner u regionalnom i široj međunarodnoj sceni. To zahtijeva da se snažnije posvetimo afirmaciji kulturnih potencijala, autentičnosti, osobenosti I duhovnom individualitetu naroda Crne Gore.

Kultura je temelj našeg postojanja i osnova na koju možemo računati u svim etapama našeg razvoja. S toga smo dužni da izgrađujemo svijest o značaju naslijeđenog i njegove uloge u savremenim dešavanjima. Moramo čuvati sve

slojeve naše tradicije kako bi učinili upotpunijim svoj dalji put u evropskim i transatlanskim integracijama.

Ako je osnovna vrijednost biti Crnogorac, Srbin, Bošnjak, Musliman, Albanac, Hrvat, Rom i sl, teško ćemo se inkorporirati u pluralističko shvatanje identiteta, jer se u savremenom društvu identitet određuje prema djelatnostima, rezultatima a ne prema nacionalnoj i konfeksionalnoj pripadnosti. Mada taj faktor zahtijeva krajnje profesionalno nacionalno predstavljanje u svim strukturama institucija naše države. Dakle, znanjem, radom i kreativnošću. U protivnom, priče o multikulturalizmu postaju prazne I ništavne.One povecavaju etnicku distance.

Zato fokusirajmo se na ono što nas spaja, radije nego na ono što nas razdvaja. Ne slušajmo one koji nastavljaju udarati u bubnjeve razdora. Izaberimo pravi put. To neće izčeznuti preko noći. Ali vjerujem da ako krenemo kroz ovu oluju zajedno, da ćemo doći sjutra u kojem će naši umovi biti slobodni od okova istorijskog uticaja i uslova, u kojima će se demokratija razvijati i u kojem neće biti mjesta za ekstremizam i u kojem ćemo prigrliti slobodu, ljudska prava i građansko društvo.

medium

Okrugli sto
„Život i djelo Pavla Butorca - promicatelja vrijednosti čovjeka"

Na okruglom stolu koji je organiziran u čast kotorskog i dubrovačkog biskupa Pavla Butorca u crkvi sv. Pavla u Kotoru, nazočili su brojni znanstvenici, predstavnici političkog i kulturnog života dvaju gradova.

Okrugli stol obuhvatio je nekoliko tema iz života i za vrijeme djelovanja Butorca, te prisutnima približili snagu njegove osobnosti i duhovnosti.

Na samom početku, u ime Kotorske biskupije kao suorganizatora okruglog stola i monsinjora Ilije Janjića obratio se don Robert Tonsati istakavši važnost figure i intelekta biskupa Butorca u našoj povijesti: „*Butorac, rođen u Perastu, u našoj je biskupiji odabrao da vodi službe. Bio je župnikom u Dobroti, kateheta u Kotoru i Splitu, rektor kotorskog sjemeništa; kotorski biskup, administrator, te kasnije biskup Dubrovačke biskupije. Svestran i plodan pisac teoloških, filozofskih, povijesnih, duhovnih, te drugih djela s različitih područja humanističkih znanosti, primio je doktorat od Katoličkog Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.*

Danas, kada je naša povijest često žrtva falsifikacije želimo se ne samo podsjetiti nego i produbiti, ali iznova otkriti njezinog mladog učenika, koji je svojim traganjem za istinom postavio primjer intelektualne otvorenosti dijalogu i kulturnoj širini".

U ime Hrvatske bratovštine Bokeljske mornarice 809 Rijeka i u ime Hrvatskog nacionalnog vijeća Zvonimir Deković pozdravio je konzula Republike Hrvatske u Kotoru Hrvoja Vukovića, potpredsjednika Općine Kotor Tvrtka Crepulju, direktora Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore Safeta Kurtagića, ravnatelja Lučke uprave Dubrovnik Antuna Banovca i prijatelja iz Dubrovnika g. Srećka Čižeka.

Nakon pozdravnih riječi organizatora ovog znanstvenog skupa, moderator okruglog stola dr.sc. Vinicije Lupis izrazio je zahvalnost svim sudionicima te posebno istakao zahvalu peraškom župniku mons. Srećku Majiću koji je godinama tiskao sva kapitalna djela biskupa Butorca i koji je zaslužan za današnje poznavanje njegovih djela.

Okupljeni su potom imali prilike čuti izlaganje don Dejana Turze na temu: ***„Petogodišnje izvješće (1938. – 1942.) o stanju u Dubrovačkoj biskupiji***", kojeg je biskup Butorac napisao na latinskom jeziku i ima za cilj informirati o tadašnjem stanju u Biskupiji. Važnost Dubrovačke biskupije i samog tog kraja Butorac u Petogodišnjem izvješću daje kroz statističke podatke, ali i povijesne činjenice. Također se osvrće na crkvene građevine u Dubrovniku, nastanak i probleme sjemeništa, redovničkim zajednicama i bratstvima, statističkim podacima Dubrovačke županije, a dotiče se i odnosa civilnih vlasti prema materijalnim dobrima Dubrovačke biskupije. U vrlo temeljitom ogledu Butorčeva djela „Petogodišnje izvješće", don Dejan Turza zaključuje: „*Sadržajnom i strukturnom analizom Petogodišnjeg izvješća biskupa Pavla Butorca uočava se složenost društveno-političke, ekonomske i crkveno-vjerske situacije u Dubrovniku i šire. No, ovaj tekst oslikava također svestranost i širinu duha osobe Pavla Butorca*".

Osvrt na Butorčevo štovanje Blažene Djevice Marije dao je fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, koje je također pročitano na okruglom stolu. U njemu se navodi Butorčeva knjiga „Gospa od Škrpjela", kao „religiozni, povijesni i kulturni vodič o malome otoku i Gospinu svetištu u Boki kotorskoj". Butorac je u objavljenom članku u Zborniku kongresa održanom u Lurdu 1958. odabrao sedam naziva kojima štovatelji časte Bogorodicu Mariju: Majka milosrdnoga srca, Ogledalo bez ljage, Prečisto srce, Majka boli, Sjajna zvijezda, majka providnosti i Majka milosti. Kako fra Hrvatin ističe „*to je štivo za duše željne intimnoga susreta sa srcem predrage Majke Marije*". Nadalje, govori o razmatranjima o ljubavi prema Bogu, propovijedima čija je najčešća tema neki događaj iz života Bogorodice Marije.

Zanimljiva je „Napomena" naslovljena: „Slavno se o Tebi govori, Božji Grade". Navedena je ispred propovijedi, a glasi: „*Propovijed, koja ima više oblik fervorina, adaptirana je za razne zavjetne Gospine svečanosti. Sve ono u zagradama udešeno je za obje svečanosti u odnosu s kultom slike Gospe od Škrpjela u Perastu, osobito na godišnju svečanost 15. svibnja, zavjetni spomen na pobjedu nad Turcima 15. svibnja 1654*".

Fra Hrvatin svoje promišljanje zaključuje: „*Iznoseći vjerske dogme, istine i kreposti Djevice Marije poticao je svoje slušatelje da, razmišljajući o kršćanskim vjerskim zasadama prodube svoju vjeru, da nasljeđuju kreposti Majke Marije i na taj način zasluže njezin zagovor i pomoć u svim životnim zgodama i nezgodama*".

O utjecaju Pavla Butorca na zajednice picokara u Dubrovniku (picokare – pobožne žene koje se nisu udavale, nego su kao redovnice živjele u svojim obiteljima ili u zajednici s drugim picokarama, nisu polagale redovničke zavjete nego su davale javna obećanja) govorio je mr.sc. Ivan Armanda iz Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža iz Zagreba. Po riječima Armande, često se nepravedno misli da je biskup Butorac krivac za iščezavanje zajednice picokara, kojih je kada je on došao u službu dubrovačkog biskupa bile sve ga tri: jedna u Stonu i dvije u Dubrovniku. Posljednja picokara, sestra Hosana Šutalo preminula je 1984. godine, te je Stonska zajednica picokara ipak nadživjela biskupa Butorca, te nije opravdano kazati da je on kriv za gašenje te zajednice. Isti stav koji je Butorac tada zastupao, da nove djevojke mogu dolaziti u zajednicu picokara, ali da im se mora objasniti da one kao takve nisu redovnice, zastupao je i njegov nasljednik. *„Odnos biskupa Butorca prema ovim triju zajednica pokazuje da on nije njihov egzekutor, dvije te zajednice nadživjele su biskupa Butorca. Nisu se mogle sačuvati zajednice picokara kao takve, njih je naprosto pregazilo vrijeme, nestale su i iz svih drugih krajeva istočne obale i u Europi, pa očito nisu mogle opstati ni u Dubrovniku. Stoga biskup Butorac nije egzekutor, nego spasitelj makar jedne te zajednice, jer je uspio postići da ona bude sačuvana kao samostan franjevačkih redovnica, koji kao takav postoji i danas. Kamo sreće da su i ostali dalmatinski biskupi i nadbiskupi pokazali toliko skrbi i toliko ljubavi prema samostanima sestara picokara kao što su to pokazala dva dubrovačka biskupa Josip Marčelić i nakon njega Pavao Butorac.“* – zaključuje Armanda.

Među govornicima bili su i ravnatelj Muzeja grada Makarske dr.sc. Marinko Tomasović, koji je obradio temu ***„Udio benediktinaca u zapadnjačkim okvirima bokokotorskog prostora u djelu Pavla Butorca***“, te profesor Željko Brguljan s ogledom na temu: „***Biskup Pavao Butorac u poratnom razdoblju – odnosi s komunističkim vlastima“*** i dr.sc. Vinicije Lupis na temu: ***„Biskup Pavao Butorac u hrvatskoj historiografiji”.***

Nakon završetka izlaganja, i glazbene stanke u kojoj su sudjelovali mješovita klapa HKD „Tomislav“ iz Kotora i dječji zbor „Leptirići“ HKD „Tomislav“, prvi puta je promovirana knjiga biskupa Butorca „Problem kulture“, izdata u Dubrovniku 1966. godine.

O knjizi je govorio don Tonći Matulić, dekan Katoličkog Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.

„Struktura i kompozicija djela otkriva nesumnjivo jednu specifičnu enciklopedijsku narav ove knjige. Metoda mu je pripovijedalačka, narativno-analitička, postoje elementi sinteze, kritike i samokritike, istinoljublje. Djelo je više popularno nego samo znanstveno.

Kultura za Butorca nije isto što i civilizacija. Kultura je zapravo stvar duha, kultura proizlazi iz duhovnoga u čovjeku, iz njegovih duhovnih težnji i pregnuća, duhovne gladi i žeđi, a civilizacija više pokriva ono tjelesno: obući se, jesti, piti, sagraditi itd. To bi bio ključ za tumačenje Butorčeva razumijevanja odnosa kulture i civilizacije. On kulturu zapravo razumije kao utjelovljenje čovjekova duha, odnosno duhovnoga principa koji čovjeka čini čovjekom… Kultura je samo kultura onda kada govori o raskoši, veličini čovjeka, njegovog dostojanstva i vrijednosti".

Matulić je svoje nadahnuto izlaganje o Butorčevoj misli i ideji zaključio mišlju da je Butorčeva glavna misao koja ga zaokupljuje i koju promiče vrijednost čovjeka kao osobe na sliku Božju, stvorene u Isusu Kristu. *„Povijesnost, dijalektika, dostojanstvo ljudske osobe, skladna sinteza svega znanja i svih vrijednosti, pluralistička demokracija pretpostavke su za svijetlu budućnost kulture utemeljene i izgrađene na cjelovitom gledanju na čovjeka kao duhovnog i tjelesnog bića".*

Organizator okruglog stola ***„Kotorski i dubrovački biskup Pavao Butorac – život i djelo"*** je Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore, uz potporu Kotorske biskupije, Hrvatske bratovštine Bokeljske mornarice 809, Rijeka i Područnoga centra Dubrovnik Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar.

CENTAR ZA OČUVANJE I RAZVOJ KULTURE MANJINA CRNE GORE
QENDRA PËR RUAJTJEN DHE ZHVILLIMIN E KULTURËS SË PAKICAVE MALIT TË ZI
CENTER FOR PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF THE CULTURES
OF NATIONAL MINORITIES IN MONTENEGRO

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISSN 1800-9271 = Kod (Podgorica)
COBISS.CG-ID 19031056